

LÜBNAN İÇ SAVAŞI'NDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI (1975-1992)

Yüksek Lisans Tezi

Çağlar ÇERÇİNLİ

Eskişehir, 2019

LÜBNAN İÇ SAVAŞI'NDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI (1975-1992)

Çağlar ÇERÇİNLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Kemal YAKUT

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ağustos 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Çağlar ÇERÇİNLİ'nin "Lübnan İç Savaşı'nda Türk Dış Politikası (1975-1992)" başlıklı tezi 20 Ağustos 2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.Kemal YAKUT

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Erhan AKDEMİR

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Mehmet KAYIRAN

Prof.Dr.Bülent GÜNŞOY
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

LÜBNAN İÇ SAVAŞI'NDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI (1975-1992)

Çağlar ÇERÇİNLİ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2019

Danışman: Prof. Dr. Kemal YAKUT

Bugün Lübnan olarak bilinen toprak parçasında M.Ö. 3000'lü yıllardan itibaren insan yerleşimi olduğu bilinmektedir. Lübnan'ın Osmanlı yönetimine girmesi ise 1516 yılında gerçekleşti. Lübnan'daki Osmanlı yönetimi; çeşitli dönemlerde biçimsel değişiklikler olmakla beraber, 1918 yılına kadar kesintisiz devam etti. 1918'den itibaren, Lübnan'la beraber Orta Doğu üzerinde Batılı büyük güçlerin büyük etkisi söz konusuydu. Mandater devleti Fransa olan Suriye ve Lübnan Cumhuriyetleri'nin kurulması Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Fransa'nın bu ülkeler üzerindeki etkisi azaldı. Türkiye'nin Orta Doğu politikalarındaki önemli değişim ise 1950'lerde gerçekleşti. 1958'de ABD'nin Lübnan müdahalesi, bu dönemdeki önemli bir gelişmeydi. Bu müdahalede Türkiye'deki ABD üsleri kullanıldı. 1960'lardan itibaren, Kıbrıs sorununun da etkisiyle, Türkiye'nin Orta Doğu politikalarında 1950'lerdeki çizgisinden farklılaşma yaşandı. Aynı dönemde, Lübnan'daki Filistinli varlığı giderek artmaya başladı. Yine 1960'lı yıllarda; Türkiye'de sol hareketlerin güç kazanmasıyla beraber, sosyalist Türk gençlerinin Lübnan'daki Filistin kamplarına gidişleri hız kazandı. Lübnan'daki politik ortam aynı zamanda bu ülkedeki Ermeni toplumu da etkiledi. 1970'lerden itibaren çeşitli Türk hedeflerine saldırı gerçekleştiren Ermeni terör örgütleri bu atmosferde doğdu. 1975'de Lübnan'da iç savaşın başlamasıyla beraber; İsrail ve Suriye, Lübnan'daki krizlerin parçası oldular. Lübnan'daki iç savaş Türk ekonomisini de farklı açılardan etkiledi. 1980'lerden itibaren, kuruluş döneminde olan PKK terör örgütü Lübnan'daki kampları kullandı. İç savaşta Lübnan, bu gelişmelerin merkezinde olmasıyla, Türk dış politikasında önemli bir yere sahipti. Anahtar sözcükler: **Lübnan İç Savaşı, Türk Dış Politikası, Ermeni Terör Örgütleri, PKK, Orta Doğu.**

ABSTRACT

TURKISH FOREIGN POLICY DURING THE LEBANON CIVIL WAR (1975-1992)

Çağlar ÇERÇİNLİ

Department of International Relations

Anadolu University, Institute of Social Sciences, August 2019

Consultant: Prof. Dr. Kemal YAKUT

The first civilizations date back to A.D. 3000 in today's Lebanon. Lebanon fell into Ottoman rule in 1516. Despite the fact that there were several administrative types, Ottomans rule Lebanon until 1918. From 1918, major Western powers were effective in the Middle East, including the Lebanon. The Syria and Lebanon Republic's were founded after World War 1, and France was their mandator. France's influence was reduced after World War 2. The change in Turkey's Middle East politics occurred in the 1950's. The U.S.'s 1958 intervention in Lebanon was a major event. The U.S. bases in Turkey were used at this intervention. Turkey's Middle East politics had to change in 1960's due to the Cyprus Crisis. There were important changes in Lebanon also, the Palestinian presence in Lebanon was increasing. On the other hand, the Leftist movement in Turkey was at rise. Young Turkish socialists joined Palestinian camps at that time. The politic atmosphere of Lebanon also effected the Armenian population there, several Armenian terrorist organizations formed which attacked the Turkish targets later. The civil war broke in Lebanon in 1975, after that Israel and Syria was heavily involved in it. The civil war in Lebanon also had several affects on Turkish economy. In 1980's, the PKK terrorist organisation, which is in the early forming period, used camps in Lebanon. The Lebanon Civil War, having all these aspects, had an important place in Turkish foreign policy at that time. **Keywords: Lebanon Civil War, Turkish Foreign Policy, Armenian Terrorist Organisations, PKK, Middle East.**

ÖNSÖZ

Lübnan; coğrafi olarak Türkiye'nin çok yakınındayken, birçok açıdan da Türkiye'ye çok uzak bir ülke. Bunun garip gelmesi gerekir; çünkü Lübnan ve Türkiye halklarının atalarının 400 yıl boyunca aynı ülke çatısı altında yaşadığı gerçeği ortadadır. Bu uzaklık halinin bir sonucu olarak, Lübnan hakkında Türkiye'da çok az şey bilinmektedir. Oysa Lübnan; kültürü, tarihi, dinleri, mezhepleri, etnik grupları, bitmeyen çatışmaları, yemekleri, şarkılarıyla büyük bir zenginlik sunar.

1960'lardan itibaren; Lübnan'daki birçok gelişmenin Türkiye'yi, Türkiye'nin iç ve dış politikalarını derinden etkilediği anlaşılmalıdır. Bu etki içerisine; PKK gibi örgütleri, çok sayıda Türk diplomatın öldürüldüğü Ermeni terör eylemlerini, Türkiye'yi illegal şekilde terkederek Lübnan'daki kamplarda kalan Türk sosyalistleri ve bunlara benzer birçok şeyi dahil etmek gereklidir. Bu çalışmada, bu etkenlerin merkezindeki Türk Dış Politikası'nı ortaya koymaya çalışacağız.

Beni bu araştırmaya iten sebeplerden biri Orta Doğu'ya duyduğum ilgi oldu. Bu ilgiyi besleyen birçok şey vardı. Bunlardan birisi Arapça öğrenmeye başlamamdı. Bir başka sebep ise, çocukluğumda dinlediğim Lübnan'a kaçan Türk sosyalistlerin hikayeleriydi.

Bu çalışmanın benim için önemi, hayatımda önemli dönüşümleri yaşadığım dönemin ortasında gerçekleşmesinden gelir. Bu çalışmaya başladığım zamandan itibaren işim ve yaşadığım yer değişti. Bu dönüşümler olurken bu çalışma hep benimle beraberdi.

Araştırmanın her aşamasında bana yol gösteren değerli danışman hocam Prof.Dr. Kemal Yakut'a teşekkürü borç bilirim. Dersler için Eskişehir'e geldiğimde ihmal ettiğim, şehirlerarası otogarlara beni ulaştırmak için emek harcayan eşim Serap Çetin Çerçinli'ye de ayrıca minnettarım.

İzmir-2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

(İmza)

.....

(Öğrencinin Adı Soyadı)

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
YÖNTEM	5
1.LÜBNAN İÇ SAVAŞI'NA GİDEN YOL: TARİHSEL SÜREÇ	7
1.1.Lübnan Tanımı ve Tarihsel Coğrafyası Üzerine.....	7
1.2.Osmanlı Yönetimi Öncesinde Lübnan.....	8
1.3.Lübnan'da Osmanlı Yönetimi: Patrimonyal Monarşi Kavramı.....	9
1.4.Çift Kaymakamlık Yönetimi Öncesi Lübnan'da Osmanlı Yönetimi.....	11
1.5.Çift Kaymakamlık Yönetimi'nde Lübnan'da Osmanlı Yönetimi	13
1.6. Lübnan Mutasarrıflığı Dönemi (1864-1915)	16
1.7.Birinci Dünya Savaşı ve Lübnan.....	17
1.7.1.Osmanlı Devleti'nin savaşa girişi, büyük güçlerin Orta Doğu politikaları ve gizli antlaşmalar.....	17
1.7.2.Suriye Valisi Cemal Paşa: Arap Milliyetçiliği'nde bir mit.....	21
1.7.3.Lübnan'ın müttefik kuvvetlerin eline geçişi ve gelişmeler.....	22
1.7.4.Birinci Dünya Savaşı'nın Suriye ve Lübnan politik durumuna etkileri.....	24
1.8.Lübnan'ın Doğu ve Fransa'nın Suriye-Lübnan Politikası.....	25
1.9.Fransa'nın Çekilmesi ve Lübnan'ın Bağımsızlığını Kazanması.....	26
1.10.İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Orta Doğu, Lübnan Cumhuriyeti ve Dış Politikalar.....	28
2.LÜBNAN İÇ SAVAŞI SÜRECİ	31
2.1.Lübnan İç Savaşı'nın Sebepleri.....	31
2.2.Lübnan İç Savaşı'nı Başlatan Olaylar.....	34

2.3.Lübnan İç Savaşı'ndaki Taraflar, Önemli Olaylar Ve Dönüm Noktaları.....	35
2.4.Taif Antlaşması ve Lübnan İç Savaşı'nın Sona Ermesi.....	38
2.5.Türk Dış Politikası Açısından Lübnan İç Savaşı Dönemleri.....	39
2.5.1.12 Eylül 1980 öncesi Türk Dış Politikası'nda Lübnan İç Savaşı.....	39
2.5.2.1980-87 arasındaki Türk güvenlik politikaları.....	41
2.5.3.1987-92 Türkiye'nin değişen Orta Doğu politikalarında Lübnan.....	43
3.TÜRKİYE, TARAF DEVLETLER, ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE	
LÜBNAN İÇ SAVAŞI.....	45
3.1.Lübnan İç Savaşı'nda Türkiye'nin Lübnan Yönetimi ve Taraflarla İlişkileri.....	45
3.2.Lübnan İç Savaşı, Türkiye ve ABD.....	49
3.3.Lübnan İç Savaşı'na Taraf Olan Devletlerle İlişkiler.....	50
3.3.1.Lübnan İç Savaşı ve İsrail'le İlişkiler.....	50
3.3.2.Lübnan İç Savaşı ve Suriye'yle İlişkiler.....	54
3.4.Lübnan İç Savaşı, Uluslararası Örgütler ve Türkiye.....	60
3.4.1.Lübnan İç Savaşı ve Türkiye'nin İslam İşbirliği Örgütü'yle İlişkileri.....	60
3.4.2.Lübnan İç Savaşı ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'le İlişkileri.....	62
4.LÜBNAN İÇ SAVAŞI'NDA ETKİLİ OLAN ÖRGÜTLER VE TÜRK DIŞ	
POLİTİKASI.....	64
4.1. Lübnan İç Savaşı ve Örgütler.....	64
4.2.Lübnan İç Savaşı, Filistinli Örgütler ve Türk Dış Politikası	65
4.2.1.Filistinli Örgütler.....	65
4.2.2.Lübnan İç Savaşı öncesinde Türk Dış Politikası'nda Filistin	66
4.2.3.Lübnan İç Savaşı sürecinde Türk Dış Politikası ve Filistinli Örgütler.....	69
4.3.Lübnan İç Savaşı, Ermeni Örgütler ve Türk Dış Politikası.....	73
4.3.1.Ermeni Terör Örgütleri ve Lübnan	73
4.3.2.Lübnan İç Savaşı Süreci ve Ermeni Örgütler.....	75
4.4.Lübnan İç Savaşı, Sol Örgütler ve Türk Dış Politikası	79
4.4.1.Lübnan İç Savaşı öncesi	79
4.4.2.Lübnan İç Savaşı Süreci'nde Türk sol örgütler ve Türk Dış Politikası.....	80
4.5.Lübnan İç Savaşı PKK ve Türk Dış Politikası.....	82
4.5.1.1960'lardan itibaren Kürt siyasi hareketleri.....	82
4.5.2. Lübnan'daki PKK varlığı ve Türk Dış Politikası.....	83

5.LÜBNAN İÇ SAVAŞI, EKONOMİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	88
5.1.Lübnan İç Savaşı Öncesinde Lübnan-Türkiye ekonomik İlişkileri.....	88
5.2.Lübnan İç Savaşı Sürecinde Türk Dış Politikasında Lübnan ve Ekonomik İlişkiler.....	89
5.2.1.Lübnan İç Savaşı Süreci'nde Lübnan-Türkiye ekonomik ilişkileri.....	89
5.2.2.Lübnan'ı terkeden şirketler konusu.....	90
5.2.3.Serbest Bölgeler.....	91
5.2.4.Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı.....	92
5.SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	101
EKLER	107
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 5.1. 1970-1980 arasında Lübnan'ın Türkiye'ye ihracatı.....	88
Tablo. 5.2. 1974 yılında Türkiye'nin Lübnan'a ihracat kalemleri.....	88
Tablo. 5.3. 1975-1992 Türkiye-Lübnan arasındaki dış ticaret hacmi.....	89

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
ASALA	:Armenian Secret Army for Liberation of Armenia (Ermenistan'ın Özgürlüğü Gizli Ordusu)
BM	:Birleşmiş Milletler
DEV-SOL	:Devrimci Sol
FDHKC	:Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi
FHKC	:Filistin Halk Kurtuluş Cephesi
FKÖ	:Filistin Kurtuluş Örgütü
İKO	:İslam Konferansı Örgütü
JCAG-ARA	:Justice Commandos of the Armenian Genocide-Armenian Revolution Army (Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları-Ermeni Devrim Ordusu)
KTFD	:Kıbrıs Türk Federe Devleti
MİT	:Milli İstihbarat Teşkilatı
MGK	:Milli Güvenlik Kurulu
MSP	:Milli Selamet Partisi
OPEC	:Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhracatçı Ülkeler Birliği)
PKK	:Kürdistan İşçi Partisi
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
THY	:Türk Hava Yolları
U.S.	:United States (of America) (Amerika Birleşik Devletleri)

GİRİŞ

Türkiye açısından Lübnan'ın önemini açıklayabilmek için, bazı kavramlara ve etkenlere bakmak gereklidir. Bu etkenleri tarihsel, jeopolitik, güvenlikle ilişkili ve ekonomik etkenler olarak sınıflandırmak yerinde olur.

Lübnan ve Türkiye, Osmanlı Devleti'nin yıkılması sonucunda ortaya çıkan iki ülkedir. Bugünkü Lübnan'ın kara ülkesini oluşturan topraklar 16. yüzyılda Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi (1516) sonucunda Osmanlı Devleti'ne katıldı ve bu egemenlik ilişkisi 1918'e kadar devam etti. Yaklaşık dört yüz yıl boyunca aynı ülkede yaşayan insan toplulukları, 1918'den itibaren farklı politik organizasyonlar oluşturarak veya parçası olarak tarihsel süreçlerine devam etti. Dolayısıyla, her iki ülke arasında uzun bir zamanı içeren politik, ekonomik, kültürel ve sosyal ilişki tarihi mevcuttur.

Lübnan ve Türkiye, Orta Doğu olarak tanımlanan bölgede yer alan iki ülkedir. Her iki ülke arasında kara sınırı yoktur, ancak her iki ülke de Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler olarak komşu olarak kabul edilmelidir. Lübnan'ın tarihsel bağlarının olduğu Suriye Türkiye'yle komşudur ve Türkiye-Lübnan ilişkileri, Türkiye-Suriye ilişkileriyle yakından ilgilidir. Daha geniş bir çerçeveden bakacak olursak; Lübnan, Orta Doğu politikalarındaki konumundan dolayı Türkiye'nin Orta Doğu ilişkilerini etkiler. Lübnan, ayrıca Kıbrıs adasına yakındır; Türk Dış Politikası'ndaki Kıbrıs'ın yerinden dolayı Lübnan önem arz eder.

Lübnan, farklı tarihsel süreçler geçirmesinin sonucu olarak dönem dönem farklı örgütler tarafında yerleşim, eğitim, üs bölgesi vs. amaçlarla kullanılmıştır. Bu örgütler de Türkiye'nin güvenlik politikalarının konusu olmuştur. Lübnan'ın örgütlerle olan bu ilişkisi iç savaş süreciyle artmıştır. Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin en önemli iç güvenlik sorunu olan PKK, bir dönem Lübnan'daki bir kampta faaliyet sürdürmüştür.

Lübnan'la Türkiye arasındaki ilişkinin bir başka boyutu ise ekonomiktir. İki ülke arasında tarihsel ticaret yolları ve bu yollar üzerinden yürüyen bir ticaret söz konusudur. Ayrıca, dönem dönem Türk vatandaşları Lübnan'da çalışma maksatlı bulunmuşlardır. Aynısı, daha az olmakla beraber Lübnan vatandaşları için de geçerlidir.

Bahsedilen niteliklere sahip olan Türkiye-Lübnan ilişkileri, 1975'te başlayan iç savaşla beraber farklı bir süreç takip etmiştir. Bu araştırmanın konusu, 1975-1992 yılları

arasındaki süreçte Lübnan İç Savaşı'yla ilgili Türk Dış Politikası'dır.

Bu noktada durup devlet, dış politika, uluslararası ilişkiler kavramlarına ve birbirleriyle olan ilişkilerine bakmakta fayda var.

Uluslararası ilişkilerin bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı ve uluslararası ilişkiler teorilerinin geliştirilmesi sürecinde devletin ayrı bir yeri vardır. Bu teorilerde devletle ilgili varsayımlar değişiklik gösterir.

Realist teoriye katkıda bulunan bir çok yazar olmakla beraber, realizmin devletle ilgili genel varsayımları şunlardır¹:

- 1) Devletler, merkezi ve meşru bir yönetimin olmadığı ve anarşinin hüküm sürdüğü dünyada en önemli ve öncelikli aktörlerdir.
- 2) Devletler tekil aktörlerdir, bir bütün olarak davranırlar.
- 3) Devletler rasyonel davranan aktörlerdir, rasyonel aktörler olarak çıkarlarını artırmaya ve maliyetlerini azaltmaya çalışırlar.
- 4) Devletlerin önceliği güvenlidir.

Bu genel varsayımlardan sonra, realist teorisyenlerden biri olan Kenneth Waltz'ın düşüncelerine bakmak uygun olur. Klasik realizmin devleti analiz seviyesi olarak kabul etmesi yerine, uluslararası sistemi analiz düzeyi olarak kabul eden Waltz'a göre²:

- 1) Ekonomik yetenekler askeri yeteneklerden ayrı düşünülemez, devletler ekonomik imkanları askeri ve politik amaçlar için; politik imkanları da ekonomik çıkarlar için kullanırlar.
- 2) Devletler merkezi öneme sahiptir, ancak devlet dışı aktörler de öneme sahip olabilir.
- 3) Devletler arası yardımlaşmalarda bile güvensizlik söz konusudur.
- 4) İthal bir madde yurt içinde ikame edilemiyorsa, dış ticaret dış politikada öncelikli olur.
- 5) Yüksek bağımlılığa sahip olan ülkeler, ithalatın devamı için ellerinden gelen her şeyi yapmak zorundadır.

Realizmin ve neorealist bir teorisyen olan Waltz'ın çerçevesinden Lübnan İç Savaşı'ndaki Türk Dış Politikası'na bakacak olursak;

1 P. R. Viotti ve M. V. Kauppi (1999). *International Relations Theory*. Glenview: Pearson, s. 39-41.

2 K. N. Waltz (1979). *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley Publishing Company, s. 94, 95, 105, 142, 153.

- 1) Lübnan İç Savaşı'nda; müdahil devletler kadar, devlet dışı bir aktör olarak Filistin Kurtuluş Örgütü'nün de Türk Dış Politikası'nda yeri olmuştur.
- 2) Lübnan'da yerleşik bazı örgütler Türkiye'nin güvenlik politikalarını etkilemiştir.
- 3) 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali sonrasında, Türkiye-İsrail işbirliğiyle ilgili haberler basına yansımıştır.
- 4) Türkiye petrol ithalatı açısından dışa bağımlıdır. 1973'ten itibaren, petrol üreticisi Orta Doğu Arap ülkeleri petrol fiyatlarını bir politika aracı olarak kullanmışlardır. Yine bu ülkelerin üyesi olduğu Arap Birliği'nin Lübnan İç Savaşı politikası Türk Dış Politikası'nı etkilemiştir.

Bu araştırmada teorik çerçeve olarak realizmin seçilmesi, yukarıda bahsedilen noktalardan dolayı gerçekleşmiştir. Yani, bir ulus devlet olarak Türkiye'nin Lübnan İç Savaşı'ndaki dış politikası güvenlik ve ekonomik çıkarlarla ilgilidir; güvenlik ve ekonomik çıkarlar, realizmin varsayımlarında önemli bir yere sahiptir.

Dış politika ve uluslararası ilişkiler arasındaki bağıntı konusunda; Waltz, uluslararası ilişki teorileri sayesinde sistemi oluşturan devletlerin tahmini davranışları ve kaderleri konusunda çıkarımda bulunulabileceğini söylemektedir³. Lübnan İç Savaşı özelindeki Türk Dış Politikası, uluslararası sistemin bir parçası olan Türkiye'nin, sistemin diğer parçaları olan devletlerle ve devlet dışı örgütlerle olan ilişkilerini içerir; bu ilişkiler uluslararası ilişkilerin konusudur.

Bu çalışmadaki araştırma sorularının ilki Lübnan İç Savaşı'ndaki Türk Dış Politikası'nın açıklanması üzerinedir. Bu açıklama içerisinde karar alıcılar, karar alıcıları etkileyen iç politik etkenler, karar alma süreçleri de düşünülmelidir.

İkinci araştırma sorusu ise Lübnan İç Savaşı'ndaki Türk Dış Politikası'nı etkileyen etkenlerin açıklanmasına yöneliktir. Dış politikayı etkileyen aktörlerin (devlet veya devlet dışı) etkileme kapasiteleri, etkileme motivasyonları, etkenler arası ilişkiler inceleme konusudur.

Son araştırma sorusu Türk Dış Politikası'nın hedefleriyle ilgilidir. Lübnan İç Savaşı'yla ilgili olarak Türk karar alıcıların neleri hedeflediği, hedefleme nedenleri, tarihsel süreç içerisinde bu hedeflerin değişimi ve hedeflere ulaşıp ulaşılamadığı konularına açıklık getirilecektir.

Araştırmanın birinci bölümü iç savaşa kadar olan tarihsel sürecin açıklanmasıdır.

³ Waltz, 1979, a.g.k., s.72.

Bu bölümde hem iç savaşa sebep olan etkenlerin tarihsel gelişimi ortaya konacak hem de Türkiye-Lübnan ve Türkiye-Orta Doğu ilişkilerinin iç savaş başındaki durumu anlatılacaktır.

İkinci bölümde; Lübnan İç Savaşı'nda çatışmaları başlatan olaylar, sebepleri ve iç savaşın tarihsel çizgisi açıklanacaktır. Bu bölümde; iç savaş süreci, Türk Dış Politikası'nı etkilemesi yönüyle dönemlere ayrılacak ve her dönemin özellikleri ortaya konacaktır.

Üçüncü bölümde, devletler ve uluslararası örgütler seviyesinde analiz yapılacaktır. Lübnan İç Savaşı'nda askeri güç kullanan Suriye ve İsrail bu bölümde Türk Dış Politikası'ndaki yerleri ve ilişkiler yönüyle incelenecektir. Lübnan İç Savaşı'nı gündemine almış örgütler olan Birleşmiş Milletler ve İslam Konferansı Örgütü, yine bu bölümde Türk Dış Politikası'ndaki yerleri yönüyle analiz edilecektir.

Dördüncü bölüm ise Lübnan İç Savaşı'ndaki devlet dışı aktörler olan örgütlerin inceleneceği bölümdür. Bu bölümde Filistin Kurtuluş Örgütü, Ermeni terör örgütleri ve PKK terör örgütünün Lübnan İç Savaşı'yla ilgileri, ilişkileri ve bu ilişkilerin Türk Dış Politikası'ndaki yeri ortaya konacaktır.

Beşinci ve son bölümde ise iç savaşın ekonomik etkilerinin Türk Dış Politikası'na yansımaları üzerine durulacaktır. İç savaş yüzünden Lübnan'ı terk eden firmalar ve Trablus boru hattı yerine Yumurtalık boru hattının inşası bu bölümde incelenecek konulardandır.

YÖNTEM

Bu araştırmada, analiz edilecek bir fenomen olarak Lübnan İç Savaşı'ndaki Türk Dış Politikası seçilmiştir. Sosyal bilimlerde araştırılacak herhangi bir fenomen gibi, söz konusu Türk Dış Politikası da nedensel süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada; nedensel süreçler; devletler, devlet dışı örgütler ve ekonomik analiz seviyelerinde ayrı ayrı olarak incelenecektir.

Nedensel süreçlerden neyin kastedildiğini daha iyi belirtmek uygun olur. Türk Dış Politikası yapıcılarını, 1975-1992 arasındaki dönemde Lübnan İç Savaşı'ndan kaynaklanan olaylar nedeniyle politika üretmek durumundaydılar. Nedensel süreçler; bu olayların ortaya çıkışıyla beraber, Türk yetkilileri politikalar üretmeye iten süreçlerdir.

Bu araştırma, konusu olan Lübnan İç Savaşı'ndaki Türk Dış Politikası gerçekliğine ulaşmayı hedefler⁴; pozitivist yaklaşımla uyumlu olarak, uluslararası ilişkileri açıklayan teorilerden biri olarak realist teoriyi dikkate alır ve yine ampirik bir araştırmanın gereği olarak verileri realist teori çerçevesinden yorumlar ve açıklar⁵. Veriler konusu ise özel bir yaklaşım gerektirir.

O dönemdeki Türk Dış Politikası yapıcılarının bir kısmını bugün hayatta değildir, kararların alındığı görüşme ve toplantıların ne kadarının tutanak altına alındığı belirsizdir. Diğer bir taraftan, Dışışleri Bakanlığı belgeleri hala araştırmacılara kapalı tutulmaktadır. Yani; diğer yakın tarih çalışmaları gibi, bu çalışma için ampirik bilgiye dönüşebilecek verilerin bir kısmını ya kayıt altına alınmamıştır ya da ulaşamaz durumdadır.

Bürokrasiden kaynaklanan araştırma kısıtlamalarının yanında, dönemin medyasını dış politikayla ilgili bir çok açıklama, görüşme ve gelişmeyi kayıt altına almıştır. Bu araştırmada, medya içerik analizine tabi tutulacak medya verilerini iki ayrı gruba ayırmak uygun olur. Bunların birincisi medyanın kamuoyuna aktardığı gelişmelerdir. Bu gruptaki medya içerikleri güvenilirlik sorunu içermez veya çok az içerirler, çünkü somut olaylardan oluşurlar (1982'de ABD Beyrut Büyükelçiliği'ndeki patlama olayını gibi). Diğer grup ise dış politika yapıcılarının açıklama ve görüşlerini içerir. Bu gruptaki

4 M. Bruter ve M. Lodge (2013). *Political Science Research Methods in Action*. New York: Springer, s. 11.

5 A. Klotz ve D. Prakash (2008). *Qualitative Methods In International Relations*. Hampshire: Springers, s. 121-122.

içerikler özel bir yaklaşım gerektirmektedir, çünkü bu açıklama ve görüşler ulusal çıkarın korunması amacıyla gizli maksatlar içerebilirler veya gerçekten uzak olabilirler. Araştırmacı, ikinci gruptaki medya içeriklerini analizinde tarihsel bağlamı dikkate alan yorumlamalar yapacaktır.

Yukarıda bahsedildiği gibi, verilerle ilgili yaklaşım aynı zamanda yöntemin kısıtlılığına ve kaynakların sınırlılığına da işaret etmektedir. Çünkü medya içerik analizi nitel yorumlamaya dayanmaktadır⁶ ve güvenilirlik sorunlarına sebep olabilmektedir. Bu nedenle, ileride ortaya çıkabilecek konuyla ilgili her türlü arşiv belgesi bu araştırmanın devam ettirilmesini gerektirecektir.

6 J. R. Macnamara (2005). *Media Content Analysis: Its Uses, Benefits And Best Practice Methodology*. Asia Pacific Public Relations Journal 6(1): 1.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. LÜBNAN İÇ SAVAŞI'NA GİDEN YOL: TARİHSEL SÜREÇ

1.1. Lübnan Tanımı ve Tarihsel Coğrafyası Üzerine

Bugün Lübnan olarak tanımlanan toprak parçasına ilk yerleşenler Semitik bir halk olan Kenanlılar'dı. Kenan tanımı da bugünkü Filistin (İsrail), Suriye ve Lübnan toprakları için kullanılan bir tanımdı. M.Ö. 3000'lü yıllarda bu dağlık coğrafyaya yerleşen ve bir uygarlık kuran Kenanlılar, Akdenizli diğer insan topluluklarıyla ticaret yapmaya başladılar. Fenike tanımı da bu ticaretin sonucunda ortaya çıktı. Bugünkü Lübnan'da yaşayan Kenanlılar kırmızı-mor kumaşlar üretilip satıyorlardı ve Yunanca kırmızı-mor anlamına gelen Fenike kelimesi işte bu uygarlık için kullanılmaya başlandı⁷. Fenikeliler ülkeleri için Lübnan kelimesini kullanıyordu.

Lübnan kelimesinin tarihte bir diğer kullanımı ise Eski Ahit'tedir. Eski Ahit'in altıncı kitabı olan Yeşu'da (Joshua) Lübnan Vadisi ifadesi kullanılmaktadır⁸.

Lübnan tanımının ortaya çıkışından itibaren Lübnan'la yakından ilişkili olan başka bir coğrafi kavram ise "Dağ" oldu⁹. Lübnan coğrafyasına baktığımızda, Akdeniz kıyısında tarih boyunca önemli nüfuslara ve ticaret hayatına ev sahipliği yapan şehirler ve şehirlerin gerisinde denize paralel uzanan dağ kütlesi yer almaktadır. Lübnan Dağı, doğusunda kalan düzlüklerle (bugünkü Suriye) denizin irtibatını keserek bu düzlüklerden farklılaştı ve bu yönüyle Lübnan'a farklı bir ülke karakterini verdi.

Lübnan, Fenikeliler'den itibaren tarihsel süreç içerisinde bir çok devletin sınırları içerisinde yer aldı. Lübnan, 1516'da Osmanlı hükümdarı Yavuz Selim'in Mısır seferiyle beraber Osmanlı yönetimine girdi.

Osmanlı yönetimindeki farklı etnik gruplar, milliyetçilik akımlarından etkilenerek bağımsızlık mücadelelerine girdiler. Avrupalı büyük güçler de 19'uncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine müdahil olmaya başladılar. Lübnan özelinde, Lübnan'daki Hristiyanlar (Maruniler) Fransa başta olmak üzere Avrupalı büyük güçlerle yakın ilişkiler kurdular. Yine bu dönemde Hristiyan Lübnanlı'ların nüfusu arttı ve değişen sosyo-ekonomik şartların etkisiyle başta Beyrut olmak üzere şehirlere göç etmeye başladılar. 20'nci yüzyılda, Birinci Dünya Savaşı'yla beraber

7 P. K. Hitti (1965). *A Short History Of Lebanon*. London: MacMillan, s. 15-24.

8 Hitti (1965). a.g.k., s. 8.

9 Lübnan Dağı, Cebel-i Lübnan.

Osmanlı Devleti yıkıldı ve Lübnan'ın içinde bulunduğu Orta Doğu toprakları Avrupalı büyük güçlerin eline geçti. Suriye ve Lübnan'a hakim olan Fransa, 1920'de Büyük Lübnan Cumhuriyeti'ni kurdu. Buradaki sorunlu alan şuydu, bu yeni Lübnan Devleti tarihsel Lübnan'dan daha geniş toprakları içerecek şekilde dizayn edilmişti¹⁰. Fransa, kendisine yakın Hristiyan Lübnanlı'ların etkili bir güç olmasını hedefledi¹¹.

İkinci Dünya Savaşı'yla beraber Fransa, Orta Doğu'daki etkisini büyük ölçüde kaybetti. Fransa'nın çekilmesinden sonra, Lübnan tanımının merkezinde olduğu bir sorun söz konusu olmaya başladı. Lübnan, tarihsel olarak Lübnan'dan daha geniş toprakları içeren bir ülkeydi ve bölgedeki Müslüman topluluklar bu durumdan memnun değildi. Bu sorunlu alan Lübnan İç Savaşı (1975-92)'na giden yolu açacaktı.

1.2. Osmanlı Yönetimi Öncesinde Lübnan

Bugünkü Lübnan'da bilinen ilk yerleşimcilerin Semitik bir halk olan Kenanlıların olduğundan bahsedilmişti¹². Kenanlılar (sonrasında Yunanlıların verdiği adla Fenikeliler) diğer Akdeniz limanlarıyla ticaret yaptılar. Özellikle Mısır'la yakın ticari ilişkileri oldu. M.Ö. 14'üncü yüzyılda Lübnan Mısır egemenliğine girdi. M.Ö. 13'üncü yüzyılda ise Suriye toprakları Mısır-Hitit çekişmesine sahne oldu. İlk bilinen yazılı antlaşma olan Kadeş Antlaşması Suriye'yi Hititler'e bırakırken, Fenike (Lübnan) ve Filistin Mısır hakimiyetinde kaldı. Sonraki yüzyıllarda Mısır etkisi giderek azalırken Asurlular bölgede öne çıkan bir güç oldular. Fenike şehirleri de Asurlular'ın yönetimine dahil oldu. M.Ö. 4'üncü yüzyılda Orta Doğu'ya kısa süreli olarak Persler hakim oldu. Persler'den sonra; Lübnan, Büyük İskender tarafından imparatorluğuna dahil edildi. Büyük İskender'in ölümünden sonra bölgeyi Romalılar ele geçirdi¹³.

Hiz. İsa'nın ölümünden sonra Hristiyanlığın yayıldığı bölgelerden birisi de Lübnan'dı. M.S. 312'de Roma İmparatoru Constantine'in resmi olarak Hristiyan olmasıyla Roma İmparatorluğu'nun resmi dini Hristiyanlık oldu. Aziz Marun isimli bir din adamının Hristiyanlık yorumu Lübnan'da benimsendi ve sonrasına Maruni Kilisesi'ne bağlı bir mezhep olacak olan Marunilik 4'üncü yüzyılda bölgede yayıldı¹⁴.

10 Bu yeni Lübnan Devleti topraklarında Bekaa Vadisi, Trablusşam gibi bölgeler de yer aldı.

11 B, Lewis (1995). *The Middle East: A Brief History Of The Last 2,000 Years*. New York: Simon and Schuster, s. 399-404.

12 M.Ö. 3000.

13 Roma dönemindeki Lübnan'ın haritası EK-1'dedir.

14 Hitti, 1965, a.g.k., s.22-103.

İslam'ın 6-7'ini yüzyıllarda ortaya çıkışı ve hızlı yayılması sürecinde; Lübnan ve Suriye, 636'da Halid bin Velid komutasındaki Müslümanlar tarafından fethedildi ve İslam Devleti'ne bağlandı. Dördüncü halife olan Hz.Ali'nin ölümünden sonra İslam dünyasında anlaşmazlıklar ve bölünmeler ortaya çıktı. Bu bölünmeler mezhepsel ayrımlara sebep oldu. 9 ve 10'uncu yüzyıllara gelindiğinde, Mısır'da hakim olan Fatımiler¹⁵, Şii'liğin bir kolu olan İsmailiyye'yi mezhep olarak seçmişlerdi. Dürzilik inancı, Fatimi yönetimi altındaki Mısır'da ortaya çıktı, ardından Fatımiler'in etkin olduğu Suriye ve Lübnan'da yayıldı. Dürzilik inancı İslam'ın Ortodoks yorumlarından ciddi bir şekilde ayrılıyordu; örneğin namaz, oruç gibi ibadetler yoktu. Dürziler Lübnan Dağı'na yerleştiler.

Bu dönemde kayda değer diğer bir önemli olay ise Haçlı Seferleri oldu. Çünkü Haçlı Seferleri esnasında Lübnan'daki Hristiyanlar (daha çok Maruniler) ve Avrupalılar arasında bir etkileşim yaşandı ve bu etkileşim daha sonraki yüzyıllardaki Maruni-Fransız ve Maruni-Vatikan ilişkilerini derinden etkiledi. Bu etkileşimin sonucu olarak Fransa ve bölgedeki Hristiyanlar arasında ekonomik ve sosyal ilişkiler gelişti. Bağımsız bir kilise olan Maruni Kilisesi'nin Roma Katolik Kilisesi'ne bağlanması da bu etkileşimin sonuçlarından biriydi.

Önce Emevi, sonrasında Abbasi halifelerinin hükümdar olduğu İslam Devleti Moğol saldırıları ile güçsüzleşti. Moğollar'ı durduran Mısır'lı bir Türk hükümdar olan Baybars¹⁶ oldu. Baybars 1261'de Bağdat'taki Abbasi Halifesi'ni Kahire'ye götürdü ve bu şekilde halifelik Memlûklüler'e geçti. Memlûklüler Mısır, Suriye ve Lübnan'ı yönetimleri altına aldılar. 1516'da Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'ne kadar Lübnan Memlûklüler'in yönetimi altında kaldı.

1.3. Lübnan'da Osmanlı Yönetimi: Patrimonyal Monarşi Kavramı

Lübnan'ın Osmanlı Yönetimi'ne geçişi 1516'da Mercidabık Savaşı'nda Osmanlı'ların Memlûklüler'i yenmesiyle gerçekleşti. Mercidabık Savaşı'nı takip eden Ridaniye Savaşı'nın sonucu olarak, Memlûklüler Devleti ortadan kalktı ve Mısır, Suriye, Lübnan, Filistin topraklarının yönetimi Osmanlı Devleti'ne geçti. Yavuz Sultan Selim, aynı zamanda halife ünvanını da aldı.

15 Fatimi ismi, halifeliğin Hz. Fatma'dan devam etmesi gerektiğini savunmalarından gelir.

16 Memlûklüler'in hükümdarı.

1516'dan Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar sürecek olan Lübnan'daki Osmanlı yönetimini anlamak için daha detaylı bir analize ihtiyaç vardır. Bugünün dünyasında, bir vatandaşın doğumundan ölümüne kadar olan süreçte devletle ilişkisi üç yüz yıl öncesine göre daha kapsamlı ve karmaşıktır. Osmanlı yönetimi altındaki bu topraklarda yaşayan bir birey için Osmanlı yönetimi, bugünküne kıyasla hissedilen bir otorite anlamı taşımamaktadır. Bu durumun Tanzimat'a kadar bu şekilde devam ettiğini söyleyebiliriz, çünkü Tanzimat'la beraber Osmanlı merkezi yönetimi otoritesini artırıcı bazı tedbirler geliştirecektir.

Bu otorite kavramını biraz açmamız gerekiyor. Bir Osmanlı toprağı olarak Cebel-i Lübnan'da yerel yöneticilerin belli bir yönetim yetkisine sahip olduğunu anlıyoruz. Örneğin emniyet ve asayişin sağlanması bu yerel yöneticilerin görevi durumundaydı. Ayrıca bu yerel yöneticiler vergileri toplar ve bir kısmını Osmanlı yönetimine aktarırlardı.

Şerif Mardin, tanzimat öncesi Osmanlı toplum düzeninin bileşenleri olarak sivil ve askeri memurları, eşrafı ve ulemayı sayıyor¹⁷. Tanzimat öncesindeki Cebel-i Lübnan'a gelirsek; bu memurları Şam, Trablus ve Sayda valileri olarak almamız uygun olur. Eşraf ise, bölgedeki saygın Maruni ve Dürzi aile liderleridir¹⁸. Mardin'in tezi, Osmanlı merkezi yönetiminin eşrafı potansiyel bir tehdit olarak görmeye meyilli olduğu yönündedir. Cebel-i Lübnan'daki bazı isyanlar bu tezle uyumludur.

Başka bir yazar; Carol Hakim, Cebel-i Lübnan'daki özerkliği vergilendirmeyle ilişkilendirmektedir. Önceleri Ma'an, sonraları Şihab ailelerinden gelen emirler, Cebel-i Lübnan'daki vergilendirmeyle görevlidirler ve bu konuda Sayda (güney) ve Trablus Valilerine karşı sorumludurlar¹⁹. Burada, iltizam sisteminin Cebel-i Lübnan'a uygulandığını görmekteyiz, yani Cebel-i Lübnan Emirleri vergiyi Osmanlı merkezi yönetimine peşin verdikten sonra yerel halktan kendi vergisini toplamaktadır.

Toparlayacak olursak; Cebel-i Lübnan özelinde, Osmanlı yönetiminin belirli bir özerkliğe izin verdiği anlaşılmaktadır. Bu özerkliğin sonucu olarak yerel güçlü aileler bazı yönetim fonksiyonlarını icra edegelmişlerdir. Lübnan Cumhuriyeti'nde devlet

17 Ş. Mardin (1990). *Türkiye'de Toplum Ve Siyaset: Makaleler 1*. İstanbul: İletişim yayınları, s. 178-180.

18 İç savaş sürecinde göreceğimiz bazı liderlerin soy çizgisi buraya kadar takip edilebilir, Canbolat ve Şamun ailesi gibi.

19 C. Hakim (2013). *The Origins of the Lebanese National Idea: 1840–1920*. California: University of California Press, s. 14-15.

otoritesinin kurulamayışının bu özerkliklerle yakından bir ilişkisi vardır, çünkü tarihsel çizgi devam etmiştir.

1.4. Çift Kaymakamlık Yönetimi Öncesi Lübnan'da Osmanlı Yönetimi

Az önce bahsedildiği gibi, Tanzimat öncesi Lübnan'daki Osmanlı yönetiminin yerel güçlü ailelerle ilişkisi olduğu bilinmektedir. Bu ilişkideki ilk sorun ise bir isyan oldu.

1635 yılında Dürzi lider Fahrettin Ma'an Osmanlı Devleti'ne karşı bir isyan başlattı²⁰. İsyân başarısız oldu ve isyanın lideri idam edildi, toprakları ise diğer ailelere dağıtıldı²¹.

Fahrettin Ma'an'ın düşüşünden sonra Osmanlı Lübnan'ında Şihab ailesi etkili olmaya başladı²².

Şihab ailesinin Lübnan'daki özerk yönetimi lider Beşir Şihab'ın iktidarı kaybettiği 1840'a kadar devam etti. Beşir Şihab'ın iktidardan uzaklaştırılmasının sebebi ise, ileride bahsedilecek olan Kavalalı İbrahim Paşa'yla olan ittifakı oldu.

1798'de Fransız ordusunun Mısır'ı kolaylıkla işgali, Orta Doğu Sorunu'nun başlangıcını temsil ediyordu. Çünkü, Mısır'ın Fransızlar tarafından bu kadar kolay işgal edilebilmesi, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı büyük güçler karşısındaki zayıflığını gösteriyordu.

Fransızlar'dan sonra Mısır'da yönetimi alan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Osmanlı yönetimine açık bir tehdit haline geldi. Oğlu İbrahim Paşa'nın Suriye Valiliği'ni zorla alması esnasında; Beşir Şihab, Kavalalı İbrahim Paşa'yı birlikleriyle destekledi. Dürziler ise Kavalalı İbrahim Paşa'nın merkezileştirici politikalarına karşı ayaklandılar. Sonrasında; Kavalalı İbrahim Paşa yönetimi, 1840'da Londra Antlaşması'nın ardından sona erdi, Mısır güçleri Suriye ve Lübnan'dan çekildiler. Kavalalı İbrahim Paşa'yla ittifakından dolayı Beşir Şihab iktidardan düştü ve 1843'te Çift Kaymakamlık yönetimi

20 A, Hourani (1981). *The Emergence Of The Modern Middle East*. Berkeley and Los Angeles, University of California Press, s. 168.

21 Bernard Lewis, Fahrettin'in kısa bir süre için bağımsızlık sağladığını ve Toskana Grandükü'nden destek aldığını belirtiyor. Bkz. Lewis, B. (1994). *The Shaping Of the Modern Middle East*. Oxford: Oxford University Press, s. 148.

22 Şihab ailesiyle ilgili olarak Prof. Dr. Tayyar Arı 17. yüzyılda Dürzilikten Hristiyanlığa geçtiklerini söylüyor. Bkz. T, Arı (2012). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş Ve Diplomasi*. Bursa: MKM Yayıncılık, s. 91.

ilan edildi²³.

Beşir Şihab'ın iktidardan uzaklaştırılması sürecine bir de Avrupalı büyük güçler çerçevesinden bakmakta yarar var. Çünkü, Osmanlı yönetimine bir tehdit haline gelen (Beşir Şihab'ın müttefiki olduğu) Kavalalı yayılmacılığı Avrupalı büyük güçlerin müdahalesiyle sonlandırılabilirdi, hatta Beyrut Britanya-Osmanlı donanmaları tarafından bombalandı²⁴. Kavalalı Ailesi kısa bir süre için Fransa'nın desteğini sağlamış olsa da Britanya'nın politikaları geçerlilik kazandı.

Britanya'nın Orta Doğu'ya verdiği öneme, Avrupalı diğer büyük güçler olan Fransa ve Rusya'yla olan rekabeti üzerinden bakmak doğru olur. Çünkü bu dönemde (ve sonraki dönemlerde) Orta Doğu'nun Hindistan'a giden yolları kontrol etmesi açısından önemi yüksekti ve Britanya'nın Orta Doğu'dan her iki gücü de uzak tutma politikası önem kazandı. Bunun anlamı Osmanlı Devleti'nin ayakta tutulması olacaktı, Kavalalı Ailesi tehditine karşı Osmanlı Devleti'nin desteklenmesi bu politikayla uyumluydu.

Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanların koruyuculuğu konusu da bu dönemde gündeme gelmeye başladı. Fransa, Osmanlı Devleti'ndeki Katoliklerin ve diğer Doğu kiliseleri bağlılarının koruyuculuğuna soyunurken; Rusya, Ortodoks Hristiyanların koruyuculuğunu üstlenmeye çalışmaktaydı²⁵. Maruniler üzerinden Fransa'nın Lübnan'a ilgisi artmaktaydı.

Cebel-i Lübnan'da ipekçilik bir üretim kolu olarak önemini sürekli korumuştur, Beyrut limanı ile Fransa ve İtalya limanları arasında ipek ihracatı yapılan tarihsel bir deniz ticaret yolu mevcuttu. Bu ticaret, Fransa ve İtalya'yla hem tarihsel hem de dini bazı bağları olmalarının sonucu olarak Maruniler elinde toplanmıştı. Bu ticaretle beraber gelir dağılımı eşitsizliği söz konusu olmaya başladı ve Lübnan'daki sonraki dönem çatışmaların bu gelir eşitsizlikleriyle yakın bir ilişkisi olacaktı.

Lübnan örneğinde, Osmanlı Millet sisteminin uygulanışına da değinmemiz yerinde olur. Millet sisteminde; Osmanlı yönetimi, topraklarında yaşayan insan gruplarını dini inanış seviyesinde tanımakta ve yine dini lider seviyesinde muhatap olmaktaydı. Cebel-i Lübnan'da yaşayan Maruniler de Ermeni milleti içine dahil edilerek millet sisteminde yer aldılar²⁶. Bu durum Tanzimat Fermanı'na ve 1864 Lübnan

23 F. Traboulsi (2007). *A History Of Modern Lebanon*. London: Pluto Press, s. 3-13.

24 Hitti, 1965, a.g.k., s. 184-189.

25 A. Hourani (2005). *A History Of The Arab Peoples*. London: Faber and Faber, s. 305.

26 K. H. Karpat, (2004). *Studies On Turkish Politics And Society, Selected Articles And Essays*. Boston, MA : Brill, s. 745.

Mutasarrıflığı'na kadar bu şekilde devam etti.

1.5. Çift Kaymakamlık Yönetimi'nde Lübnan'da Osmanlı Yönetimi

Yukarıda bahsedilen olayların ardından (Kavalalı Ailesi tehditi); Osmanlı Devleti, bazı Avrupalı büyük güçlerin desteğini alarak Tanzimat Fermanı'nı ilan etti. Bunun Cebel-i Lübnan'a yansması Şihab emirliğine son verilerek Ömer Paşa'nın görevlendirilmesi oldu²⁷.

2'nci Mahmud döneminde altyapısı hazırlanan Tanzimat sürecine genel bir şekilde baktığımızda, Batı'ya ait bir çok kurumun Batı'daki haline benzer şekilde kurulduğunu göreceğiz. Özellikle yönetim alanında, kurulan bu yeni kurumlar katılımcılığı artırmayı hedefleyen yapılarıdır. Bu kurumların getirdiği bir başka yenilik ise Müslüman-gayrimüslim eşitsizliğini kaldırmalarıydı. Bu yeni kurumlar, ayrıca merkezileşmeyi artırdı²⁸.

Osmanlı Devleti'nin diğer Orta Doğu topraklarında olduğu gibi, Tanzimat'ın getirmiş olduğu bu merkezileşme hemen milliyetçi ve ayrılıkçı hareketlere sebep olmadı. Suriye ve Lübnan'ın merkezle entegrasyonu hızlandı. Ekonomik yapıya hakim olan eşraf ilk başta Tanzimat uygulamalarına tepki gösterse de, yerel meclisler vasıtasıyla bazı imtiyazlarını devam ettirme olanağı buldu. Ayrıca, Tanzimat'la beraber Osmanlı askeri yapısı da yeni bir yapıya kavuştu, Şam'da 5'inci Ordu kuruldu. Tanzimat Fermanı'nın (ve sonrasında Islahat Fermanı'nın) en olumsuz etkisi ise asayişe oldu. Çünkü Müslümanlar Gayrimüslimler'le aynı statüye getirilmekten dolayı rahatsızdı²⁹.

Son emir olan Beşir Şihab'ın, Mısır'dan gelen Kavalalı İbrahim Paşa'yı desteklemesinin sonucu olan çatışmalar bu dönemde devam etmekteydi. Bu çatışmalarda iki taraf vardı: Britanya'nın desteklediği Dürziler ve Fransa'nın desteğini almış olan Hristiyanlar (Maruniler). Bu çatışmanın başka bir sebebi ise Hristiyanların nüfusunun ve etkisinin artışıydı. Dürziler bu etki artışını bir tehdit olarak algıladılar. Çatışmaların devam ettiği bir noktada bir çok Maruni Beyrut'a, Osmanlı korumasına kaçtı.

Ömer Paşa'nın da çatışmaları durdurmada etkisiz kalması üzerine, Osmanlı

27 Hitti, 1965, a.g.k., s. 193.

28 G. Akça ve H. Hülür (2007). *Tanzimattan Cumhuriyete Siyasal Ve Hukuksal Yapının Modernleşmesi*. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, s. 235-269.

29 D, Hut. (2016). *Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği*. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1, s. 105-150.

Devleti (Avusturya Başbakanı Metternich'in önerisiyle) Çift Kaymakamlık denilen yönetim biçimini ilan etti.

Bu yönetim biçiminde, Cebel-i Lübnan kuzey ve güney olmak üzere iki parçaya bölünüyordu. Cebel-i Lübnan yönetimi Kuzeyde Hristiyan bir kaymakam ve Dürzi yardımcısı, güneyde ise Dürzi bir kaymakam ve Hristiyan yardımcısı olacak şekilde teşkilatlanıyordu. Osmanlı merkezi yönetimi Cebel-i Lübnan'ı bölerek sorunları azaltmayı hedeflemekteydi. Bu yönetim biçiminde Cebel-i Lübnan Hristiyan ve Dürzi olarak iki ayrı bölgeye bölünmüş gözükse de, her iki bölgede de Hristiyan ve Dürziler yaşamaya devam ettiler.

Çift kaymakamlık yönetimi Cebel-i Lübnan'a huzur getirmedi, 1845-1858 yılları arasında bir çok ayaklanma ve karşılıklı cinayet gerçekleşti. Bu çatışmaları basit bir etnik tartışma olarak görmek doğru olmaz, çünkü benzer ayaklanmalar Osmanlı Orta Doğu'sunun farklı bölgelerinde de gerçekleşti. Bu ayaklanmaları Tanzimat'ın getirdiği yeniliklere ve yeni yönetici sınıfa bir tepki olarak görmek yerinde olur. Örneğin; Beyrut'taki bir ABD'li misyoner, durumu, her grubun kendi yönetici sınıfına isyan etmesi olarak tanımlıyordu³⁰.

1858'te Kisravan'da Hristiyan köylüler Dürzi yönetime karşı ayaklandılar. Olaylar hızlı bir şekilde yayıldı. Bu ayaklanmada Dürziler eski feodal bağlarından kopmayarak bir blok davranışı sergilerken, Hristiyanlar birbirleriyle de sorunlar yaşamaları sebebiyle dağınık bir görüntü sergilediler. Dürziler'in silah sayısı da fazlaydı. Olaylar bir noktada Şam'a da sıçradı ve Hristiyanların öldürüldüğü bir katliama dönüştü.

Bu ayaklanmanın Hristiyanların baskılanması sürecine dönüşmesi yine Tanzimat'ın yarattığı etkiyle ilgiliydi. Çünkü, Tanzimat'ın Avrupalı büyük güçlerin etkisinde ilan edilmesinin Müslümanlar üzerinde olumsuz bir yansıması olmuştu, Tanzimat'la beraber Hristiyanların kollanacağı ve imtiyazlar edinecekleri düşüncesi Osmanlı Devleti'nde yaşayan Müslüman nüfusta yayıldı. Lübnan (ve Suriye'de) 1858-1860 arasında yaşanan olaylar da benzer nitelikteydi. Sarper Atakul; doktora tezinde, bu çerçevede 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın olumsuz etkisini de incelemektedir. Çünkü, bu antlaşmayla yabancı mallar üzerinde gümrük vergisi kaldırıldı ve rekabet edemeyen küçük üreticinin batmasına sebep oldu, bu küçük üreticiler de daha çok

30 Traboulsi, 2007, a.g.k., s. 29.

tekstil sektöründeydi³¹. Bu ekonomik kayıp mezhepsel-dinsel bir nefrete dönüştü.

Hristiyanların öldürülmesi Fransa'yı harekete geçirdi ve Fransa yedi bin kişilik bir çıkarma kuvveti hazırladı. Ancak Hariciye Nazırı Fuat Paşa devreye girdi ve Hristiyanların ölümüne sebep olanların bir kısmını yakalattı ve cezalandırdı. Ancak Fransa bunu yeterli görmedi ve altı bin kişilik bir kuvveti Beyrut'a çıkardı.

Cebel-i Lübnan (veya genel olarak Suriye) konusunda bir Britanya-Fransa anlaşmazlığı söz konusuydu. Bu anlaşmazlığın sebeplerinden bir kısmı ekonomikti, çünkü Britanya Osmanlı topraklarına tekstil ihracatçısı durumundayken Fransa Lübnan'dan ipek ithal eder durumdaydı. Fransa'nın Lübnan'da korumayı hedeflediği Hristiyanların (Maruniler) baskılanması bu yönüyle Fransa'nın aleyhineydi. Britanya'yla Fransa arasındaki başka bir çıkar farkı Osmanlı Devleti'nin ayakta tutulmasıyla ilgiliydi. Çünkü Hindistan'a (Britanya'nın en önemli sömürgesi) giden yolun emniyeti Orta Doğu'nun Avrupalı büyük bir gücün ele geçmemesine bağlıydı, bu yönüyle Cebel-i Lübnan özelinde Britanya Osmanlı Devleti ve Dürziler'le ortak hareket etti.

1858-1861 Cebel-i Lübnan İç Savaşı'nın sonuçlandırılması uluslararası bir kurul eliyle oldu. Kurulda Britanya, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya üyeleri yer aldı. Bu kurul ve Osmanlı Devleti arasında on yedi maddelik bir protokol imzalandı, aynı maddeler 1864 yılında padişah ağzından bir nizamname olarak yayınlandı³².

Nizamname'nin birinci maddesiyle Hristiyan bir mutasarrıf tanımlandı. İkinci maddesiyle de idari yapı ve yöneticilerin etnik-dini kimlikleri belirtildi. Altıncı madde ise hukuk ve yargılama usülleri üzerineydi, üç mahkeme kurulacaktı ve sanığın dinine göre mahkeme heyeti değişiklik gösterecekti. On dördüncü madde ile de kanunu uygulayacak kolluk gücü tesis ediliyordu. Bu kolluk gücü yine mezheplerin yaşadığı bölgeye göre değişiklik gösteriyordu.

Lübnan Nizamnamesi ile Lübnan özerk ve imtiyazlı bir statüye kavuştu. Burada çözümün Avrupalı güçler eliyle olmasına özellikle dikkat edilmelidir, Lübnan giderek daha fazla bu güçlerin etkisine açılmaktadır.

31 S, Atakul (2012). *The Impact Of Tanzimat Policies On The 19th Century Civil Turmoil In The Vilayet Of Şam And The 1860 Civil War In Lebanon*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Middle East Technical University, Ankara.

32 O, Duman (2014). *Bir Orta-Doğu Buhranı Cebel-i Lübnan Olayları (1860-61)*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(5).

1.6. Lübnan Mutasarrıflığı Dönemi (1864-1915)

Lübnan Mutasarrıflığı'na ilk atanan isim Katolik bir Ermeni olan Davut Paşa oldu. Sonrasında yedi mutasarrıf daha görev yaptı.

Mutasarrıflık dönemi, öncesindeki çatışmalı döneme kıyasla sakin bir dönem oldu, ancak Dürzi-Maruni rekabeti bu dönemde de devam etti.

Bu dönemin başka bir özelliği ise ekonomik büyümenin devam etmesiydi. Mutasarrıflık dönemiyle gelen istikrarla beraber, Beyrut limanı ticari bir canlanma yaşadı, iç bölgelerden gelen tarım ürünleri bu limandan dünya pazarlarına açılırken³³ sanayi ürünleri de iç pazarlara yine Beyrut limanı üzerinden ulaştırılıyordu. Bu canlanmanın yararını daha çok Maruni tüccar sınıfı gördü ve zenginleşti.

Mutasarrıflık Dönemi'nde, 1860 İç Savaşı'nın batı dünyasında yarattığı etkinin Lübnan'a yansımaları görüldü. Batılı ülkelerde Lübnanlı Hristiyanlara yönelik yardımlaşma kampanyaları yürütüldü. Bunların sonucu olarak Lübnan'da misyoner faaliyetlerinde artış gerçekleşti. Bu faaliyetler çeşitli alanlarda olsa da sıklet merkezi eğitimdi. Fransız Saint Joseph Üniversitesi'nin temeli bu dönemde atıldı. Katolik misyonerlerin açtığı yoldan Protestan misyonerler yürüdü, İngiliz ve Amerikalı misyonerler bu dönemde çok sayıda eğitim ve sağlık kurumları oluşturdular³⁴.

Lübnan'daki Arap milliyetçiliğini anlayabilmek için öncelikle Arap milliyetçiliğinin doğuşuna bakmak gereklidir. Osmanlı Devleti'nin tebaası olan Orta Doğu Arap toplumlarında milliyetçilik fikrinin yayılması, Napolyon Bonaparte liderliğindeki Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgali ile başladı. Napolyon Mısır'da bir beyanname yayınladı, beyannamenin hedefinde Mısır toplumu vardı. Napolyon beyannamede Mısır'ın eski yöneticilerini³⁵ hedefe koydu, onların Mısır'ın zenginliğini kendilerine ayırdığını belirtti. Devrim Fransa'sının Orta Doğu'daki bu varlığı, Fransız Devrimi'nin ortaya koyduğu fikirlerin yayılmasında önemli bir rol oynadı. Bu fikirlerin en önemlilerinden biri ise milliyetçilikti.

Ekonomik gelişme, eğitim kurumlarının artışı ve Lübnan Dağı'ndan Beyrut'a göç faktörlerinin bir sonucu olarak Beyrut'ta bir eğitilmiş aydın sınıfı oluştu. Bu aydın sınıfı etrafında El Nahda³⁶ adı verilen bir düşünce akımı gelişti. El Nahda'nın temel çizgisi

33 C. Emrence (2011). *Remapping the Ottoman Middle East: Modernity, Imperial Bureaucracy and Islam*. London: IB Tauris, s. 46.

34 Hitti, 1965, a.g.k., s. 204.

35 Bu yöneticiler Memluk-Kölemen'di. Kafkasya kökenliydi.

36 El Nahda; kelime anlamı uyanış, ayağa kalkma.

Arap kültürünün canlandırılması üzerineydi. El Nahda içerisinde yer alan düşünürler (El Bustani, El Tahtavi, Hayrettin Paşa v.s.) çok sayıda eser verdiler, bu eserler Arap kültüründe önemli bir yere sahip olacaktı.

El Nahda hareketiyle paralel bir şekilde Arap milliyetçiliği de bu dönemde gelişti. Beyrut bu sürecin önemli kentlerinden biriydi. Ancak Maruniler, Arap milliyetçiliğine dahil olmaktansa, ayrı bir Maruni ülkesi ve ulusu hedeflerini takip ettiler³⁷.

Beyrut Reform hareketi bu yönüyle ilgi çekiciydi. 1912 yılında Beyrut'un aydın ve önde gelenlerinin oluşturduğu bir komite yerinden yönetim, yerel yönetimin yetkilerinin artırılması gibi istekler içeren bir talep listesini İstanbul'a telgraf olarak çekti³⁸. Talep listesinde; Arapça'nın resmi dil olarak tanınması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, vilayet meclisinin yetkilerinin artırılması, zorunlu askerlik hizmetinin kısaltılması, vergilerden elde edilen bütçenin bir kısmının yerel bir konsey tarafından kontrol edilmesi yer aldı. Ancak bu talepler iktidardaki İttihat ve Terakki Partisi tarafından vatana ihanet olarak görülecekti.

Mutasarrıflık dönemiyle ilgili diğer bir gelişme ise Lübnan Dağı'ndan yapılan göçlerdir. Bu dönemde, çok sayıda Hristiyan, mülteci politikası takip eden ülkelere göç ettiler. Bu ülkeler arasında ABD önde geliyordu. Hristiyanların göçüne izin verilmesi; misyonerlik faaliyetlerinde olduğu gibi, 1860 İç Savaşı'nın batı ülkelerindeki yansısıyla ilgiliydi. Yani; göçe izin verilmesi, bir tür ezilen Hristiyanlarla dayanışma politikası olarak uygulandı. Bu göçler Birinci Dünya Savaşı'na kadar yoğun bir şekilde devam etti.

1.7. Birinci Dünya Savaşı ve Lübnan

1.7.1. Osmanlı Devleti'nin savaşa girişi, büyük güçlerin Orta Doğu politikaları ve gizli antlaşmalar

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na yaklaşan yıllarda bir çok savaş yaşadı ve bazı topraklarını kaybetti. Trablusgarp Savaşı'nın sonucu olarak bugünkü Libya ve Ege adalarının bir kısmı İtalya'ya kaybedildi. Balkan Savaşları'nın sonucunda da Doğu Trakya hariç olmak üzere Avrupa toprakları elden çıktı.

37 Hourani, 1981, a.g.k., s. 204.

38 Traboulsi, 2007, a.g.k., s. 70.

Bu sürecin sonucunda, Osmanlı Devleti'nde iktidarın sahibi durumunda olan İttihat ve Terakki Partisi yöneticilerinde devletin geleceğiyle ilgili bir şüphe ve korku durumu hakimdi. Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda, Rusya'nın Britanya ve Fransa'yla ittifak kurması korkularını artırdı. Çünkü 19. yüzyıl boyunca Britanya, Rus tehditine karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştı, Britanya'nın 19. yüzyıldaki Orta Doğu politikası, Osmanlı Devleti'nin ayakta tutularak Orta Doğu'nun Rusya veya Fransa'nın eline geçmesini engellemek olmuştu. Britanya'nın bu politikasından vazgeçtiği görüntüsü Osmanlı Devleti yöneticileri için kötü bir haberd.

Osmanlı Devleti yöneticileri, Britanya ve Fransa'yla ittifak yollarını araştırmaya başladılar. İttihat ve Terakki Partisi'nin yönetici troykasından olan Cemal Paşa'nın Fransa'yla yakın ilişkileri mevcuttu. Başka bir parti önde geleni olan Cavit Bey'in de Britanya'yla bağları vardı. Her iki kanaldan da ittifak arama çabaları sonuç vermedi. Osmanlı yönetimi yalnızdı³⁹.

Başka bir Avrupalı büyük güç olan Almanya ise Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında zor zamanlar yaşıyordu. Paris'in hızlı işgalini hedefleyen savaş planı başarısız olmuş ve Batı Avrupa cephesi siper savaşlarına dönüşmüştü. Alman yöneticiler için savaşı Almanya lehine dönüştürebilecek hamle, Osmanlı Devleti'nin savaşa sokularak savaşın Doğu Akdeniz'e taşınmasıydı.

Diğer bir taraftan, Rusya'ya karşı koruma bulamayan İttihatçı liderler için savaşa giriş bir fırsat olarak gözüktü. Çünkü Osmanlı ekonomisi büyük ölçüde Avrupalı büyük güçlerin yönetimi altındaydı ve savaşa girerek kapitulasyonları kaldırılabilirdi. Fransa ve Britanya'yla ilişkilerin koparılmasıyla oluşacak boşluğu ise Almanya doldurabilirdi.

Siyasi ortam bu çerçevedeyken, Osmanlı Devleti ve Britanya arasında savaş gemileri krizi yaşandı. Osmanlı Devleti hem Ege'de (adaların İtalya'ya kaybedilmesi) hem de Karadeniz'de rakipleri karşısında güçlü bir donanmaya ihtiyaç duyuyordu ve mevcut donanması iyi durumda değildi. Bu sebeple Britanya'ya iki dretnot siparişi verildi. Dretnotlar güçlü topları ve uzun menzilleriyle o dönem donanmaları için bir güç çarpanı statüsündeydi. Osmanlı kamuoyunda dretnotların siparişi ve yapımı büyük heyecan uyandırmıştı, hatta siparişlerin ücretinin bir kısmı kamuoyu yardımlaşma kampanyaları ile toplanmıştı. Savaş gemilerine isim olarak Sultan Osman ve Reşadiye kondu. Ancak Britanya hükümeti savaş gemilerine el koyduğunu ilan etti. Britanya'nın

39 D, Fromkin (1989). *A Peace To End All Peace*. New York: Henry Holt and Company, s. 45-51.

bu kararındaki hedefi; hem Almanya'ya karşı deniz üstünlüğünü artırmak, hem de savaş öncesi taraf olmamış olan Osmanlı Devleti'nin bu savaş gemilerini kendine karşı kullanma olasılığını bertaraf etmekte.

Britanya'nın savaş gemilerine el koyması Osmanlı yönetimi ve kamuoyunda büyük bir tepkiye yol açtı, ertesini gün Almanya-Osmanlı Devleti gizli antlaşması imzalandı⁴⁰.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi için bütün şartlar hazırды ancak Osmanlı yöneticileri hala savaşa girme kararını vermemişlerdi. 3 Ağustos 1914'te; iki Alman savaş gemisi, Goben ve Breslau, Fransa'nın Kuzey Afrika limanlarını asker nakliyatını engellemek amacıyla bombaladı ve kendisini kovalayan İtilaf donanmasında kaçarak Messina Boğazı'ndan içeri girdi. Takipteki İtilaf Donanması boğazın batı girişini tuttu, ancak iki gemilik filo doğuya doğru hareket ederek Akdeniz'i geçti ve Çanakkale Boğazı'ndan içeri girdi. İçeri girdikten sonra Osmanlı Devleti Çanakkale Boğazı'nı kapattı ve iki gemiyi satın aldığını ilan etti. Alman gemicilere Osmanlı donanması üniformaları giydirildi. Bir süre sonra bu gemiler Karadeniz'e açıldılar ve Rus limanlarını bombaladılar.

David Fromkin "A Peace To End All Peace" adlı çalışmasında bu bombalama sürecinin filo komutanı olan Amiral Souchon'un inisiyatifinde gerçekleştiğini söylemektedir⁴¹. Sonrasında, Rusya ve Osmanlı Devleti karşılıklı olarak birbirlerini suçladılar ve savaş ilan ettiler. Bu savaş ilanlarını diğer İtilaf Devletleri'nin savaş ilanları takip etti ve Osmanlı Devleti resmen Birinci Dünya Savaşı'na girdi.

Osmanlı topraklarını paylaşımı ile ilgili ilk gizli antlaşma 4 Mart 1915'de Britanya ve Rusya arasında yapılan İstanbul Antlaşması'ydı⁴². Rus yönetimi, savaşın olası sonucuyla ilgili olarak Boğazları ve yakın arazileri talep etti. Britanya yönetiminde bu konuda karşıt fikirler olsa da bu teklif kabul edildi. Karşıt fikirlerin odak noktası 18'inci yüzyıldaki Britanya'ya karşı Rus tehditinin canlanabileceğine yönelikti. Dışişleri Bakanı olan Edward Grey bu gizli antlaşmanın taraftarıydı ve hükümetin antlaşmayı kabulünde etkili oldu. Grey Liberal Parti mensubu bir politikacıydı ve liberallerin uzun zamandan beri Osmanlı karşıtı politikaları olduğu biliniyordu. Bu karşıtlığın temel sebeplerinden biri Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanların baskı gördüğü düşüncesiydi.

40 E, Rogan (2015). *The Fall of The Ottomans*. New York: Basic Books, s. 58.

41 Fromkin, 2001, a.g.k., s. 62-76.

42 Fromkin, 2001, a.g.k., s. 148.

Lübnan ve Suriye'nin geleceğini asıl etkileyecek olan gizli antlaşma 16 Mayıs 1916'da imzalanan Sykes-Picot Antlaşması'ydı. Mark Sykes savaş yıllarında Britanya parlamentosunun bir üyesiydi. Savaş öncesinde Orta Doğu'yu gezmişti ve parlamentoda bölgeyi en iyi bilenlerden biri olarak tanınıyordu. Savaş Bakanı olan Lord Kitchener'in de savaşla ilgili kurullarda görev yapacak isimlere ihtiyacı vardı. Sykes'ın Fransa'yla yapılacak gizli müzakereye görevlendirmesi bu sebeple oldu. François Georges-Picot ise savaş öncesinde Fransa'nın Beyrut başkonsolosuydu. Diplomatik görevi esnasında Lübnan ve Suriye'de yakın ilişkiler kurdu, savaşın başlamasıyla Beyrut'tan ayrıldıktan sonra da ilişkilerini devam ettirdi. Gizli müzakerede Fransa'yı Picot temsil etti.

Gizli bir şekilde yapılan Sykes-Picot Antlaşması'nda, savaş sonrası Orta Doğu'nun Fransız ve Britanya etki bölgeleri olacak şekilde ikiye bölünmesi kararlaştırıldı. Şubat 1916'da her iki ülke hükümetleri tarafından onaylandı. Rusya da antlaşmayla ilgili olarak bilgilendirildi. Antlaşmaya göre, Lübnan ve Suriye Fransız etki alanında olacaktı. Filistin için bir karara varılamadı, ilerideki müzakerelerde çözümlenmesi öngörüldü. Antlaşmayla ilgili sıkıntılardan biri sınırların net olarak belirtilmemesiydi, örneğin Filistin'in nerede bitip Lübnan'ın nerede başlayacağı belirsizdi. Antlaşma Britanya yönetiminde tartışma yarattı, çünkü bazıları Fransa'ya çok fazla şey vadedildiğini düşünüyordu⁴³. Gizli kalması planlanan antlaşma Rusya'da Ekim Devrimi'nden dolayı açığa çıktı. Devrimciler, belgeler arasında buldukları antlaşmanın bir kopyasını yayınladılar.

Lübnan ve Suriye'nin kaderiyle ilgili bir başka konu ise 1915 sonu ve 1916 başında gerçekleşen McMahon-Şerif Hüseyin yazışmalarıydı. Britanya, Osmanlı Devleti'ne karşı Şerif Hüseyin liderliğinde bir ayaklanma çıkarmak istiyordu ve Şerif Hüseyin'e bu ayaklanma karşılığında Arapların liderliği teklif edildi. Mısır yüksek komiseri olan McMahon, Şerif Hüseyin'e yolladığı mektuplarda; Suriye ve Lübnan hariç olmak üzere, ileride kurulacak bir Arap Krallığı'nı teklif etti. Şerif Hüseyin Irak Vilayeti'nin bu krallık toprakları içerisinde olmasını özellikle istedi, Suriye-Lübnan konusunda ise memnuniyetsizdi, bu toprakların Arap toprağı olduğunu belirtiyordu ve bu konuya savaş sonunda döneceklerini söylüyordu. Bunun yanında, mektuplaşmaya dayalı Britanya-Şerif Hüseyin anlaşmasında vaadedilen Arap Krallığı sınırları oldukça

43 Fromkin, 2001, a.g.k., s. 195.

belirsizdi⁴⁴.

Savaşın başındaki Lübnan'a göz atarsak, ufak bir Dürzi gücünün Cemal Paşa komutasındaki Osmanlı ordusuna katıldığını görüyoruz. Lübnan'daki diğer etnik gruplar üzerinde ise büyük bir baskı söz konusuydu. Bu baskı; Hristiyanlar'ın müttefiklerle, Müslüman Araplar'ın ise Şerif Hüseyin'le beraber hareket edeceği şüphesinden kaynaklanıyordu⁴⁵.

1.7.2. Suriye Valisi Cemal Paşa: Arap Milliyetçiliği'nde bir mit

Osmanlı Devleti'nde iktidarın sahibi İttihat ve Terakki Partisi'nin yönetici troykasından olan Cemal Paşa, 4'üncü Ordu komutanı olarak atandı. Bu ordu Levant bölgesinden sorumluydu. Karargahı ise Zeytindağı-Kudüs'teydi⁴⁶. Bu ordunun hedefinde Mısır'daki Britanya kuvvetleri vardı.

4'üncü Ordu savaşın başında Süveyş Kanalı bölgesine taarruz etti, kısa vadeli zaferler kazansa da Kanal Harekatı başarısız oldu, 27 Temmuz 1916'daki taarruz hedefine ulaşmadı ve kayıplar verildi. Bu başarısızlıktan dolayı, savaşın sonuna dek 4. Ordu savunma halinde kaldı. Bu duruma ilave olarak, Hicaz Emiri Şerif Hüseyin Osmanlı Devleti'ne isyan etti ve Osmanlı hedeflerine saldırmaya başladı.

4'üncü Ordu'nun başarısızlığı Arap kamuoyunda Osmanlı Devleti'nin geleceği konusunda şüphe yaratmıştı. 19'uncu yüzyıldan itibaren gelişen Arap milliyetçiliği bir milliyetçi aydınlar grubu oluşturmuştu. Suriye ve Lübnan Arap toplumunda halihazırda gizli Arap örgütlenmeleri de mevcuttu⁴⁷.

Cemal Paşa bu durumun farkına vardı ve Arap milliyetçilerini bir tehdit olmadan tasfiye etme kararını verdi. Bir gazeteci-yazar olan Falih Rıfkı Atay yedek subay olarak Cemal Paşa'nın yaveri olarak görev yapıyordu, o günleri anlatan Zeytindağı adlı kitabında Şam ve Beyrut'ta kırk kadar idam gerçekleştiğini belirtiyor⁴⁸. Lübnan üzerine bir kitabı olan Zahide Tuba Kor'un çalışmasında Lübnan'lı tarihçi Prof.Dr. Abdurrahim Ebu Hüseyin'le bir röportaj yer alıyor. Ebu Hüseyin, idam edilenlerin isimlerinin terkedilen Fransız Büyükelçiliği'nin aranması sonucu Cemal Paşa'nın eline geçtiğini

44 Rogan, 2005, a.g.k., s. 288-294.

45 Hitti, 1965, a.g.k., s. 216.

46 Filistin kaybedilene dek karargah burada kaldı.

47 Rogan, 2005, a.g.k., s. 294-296.

48 F. R. Atay (2018). *Zeytindağı*. İsrambul: Pozitif Yayınları, s. 53-56.

belirtiyor⁴⁹. Ebu Hüseyin, ayrıca yakın bir zamana kadar Osmanlı Devleti'nin Lübnan'da işgalci olarak görüldüğünü de söylüyor. Kor, İttihat ve Terakki yönetiminin Türk milliyetçiliğini bir politika olarak belirlemesinin Arap milliyetçiliğini artırıcı bir etkisi olduğu fikrindedir⁵⁰. Lübnan üzerine başka bir çalışmada, Lübnan'da Cemal Paşa'nın hâlâ hafızalarda olduğu belirtilmektedir⁵¹. Rogan; Cemal Paşa'ya El-Saffah, yani kan dökken lakabının takıldığını aktarıyor. Yine Rogan; Şerif Faysal'ın, Beyrut ve Şam'daki idam haberlerini alınca keyfiyesini yere attığını ve intikam yemini ettiğini anlatıyor⁵².

Bugün; hem Beyrut'ta hem de Şam'da, idam edilen Arap milliyetçilerini hatırlatan anıtlar mevcuttur.

1.7.3. Lübnan'ın müttefik kuvvetlerin eline geçişi ve gelişmeler

1917'nin başından itibaren inisiyatif tamamen Müttefik Kuvvetler'in elindeydi. Bu tarihten itibaren; zaman içerisinde Hicaz, Ürdün ve Filistin topraklarından Osmanlı kuvvetleri çekildi, Britanya ve Arap isyancı güçleri boşaltılan yerleri işgal etti. Osmanlı kuvvetleri kuzeyde tekrar teşkilatlandı, Yıldırım Ordular Grubu adını aldı ve Liman von Sanders'ın yerine Mustafa Kemal Paşa komutan oldu; ancak zafere müttefikler daha yakındı. 30 Ekim 1918'de Yıldırım Ordular Grubu Adana'ya kadar çekilmişti, Suriye ve Lübnan müttefiklerin kontrolündeydi. Osmanlı Devleti'nin Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamasıyla savaş sona erdi.

Savaşın sona ermesiyle başka sorunlar ortaya çıktı. Bunlardan birisi Britanya-Fransa anlaşmazlığıydı. Sykes-Picot Antlaşması Britanya yönetiminde hoşnutsuzluk yaratmıştı, Suriye cephesinde zaferin genel olarak Britanya kuvvetleri eliyle elde edilmesi, Britanya yönetiminde Fransa'ya gereğinden fazla taviz verildiği itirazlarını artırmıştı. Fransa tarafında ise Balfour Deklarasyonu'ndan (1917) kaynaklanan bir hoşnutsuzluk söz konusuydu, çünkü Sykes-Picot Antlaşması'nda Filistin'in geleceği ile ilgili kesin bir karar verilmemişti. Balfour Deklarasyonu'yla Britanya tek taraflı olarak Yahudilerin Filistin'de ulusal bir yuvaya sahip olmasını uygun bulduğunu belirtmişti. Oysa Fransa'nın Filistin'e yönelik planları mevcuttu.

Britanya-Fransa gerginliğine ilave olarak, Arap İsyanı'nın lideri durumundaki

49 Z. T. Kor (2009). *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan*. İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı, s. 237-238.

50 Kor (2009). a.g.k., s. 33.

51 V. Ayhan ve Ö. Tür (2009). *Lübnan: Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler*. Bursa: Dora Yayınları., s. 307.

52 Rogan, 2005, a.g.k., s. 301.

Şerif ailesinin tüm Arap Yarımadası'na hükmetme planları vardı ve Şerif Hüseyin-McMahon yazışmalarından dolayı bunun kendilerine Birtanya'nın vaadi olduğu düşüncesindeydiler.

Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesiyle Britanya kuvvetleri Şam'a girdi, onların ardından Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal kuvvetleriyle Şam'a ulaştı. Eş zamanlı olarak Fransa Beyrut'a asker çıkardı. Şerif'in bazı birlikleri Beyrut'a yaklaşınca, geri çekilmeleri için Fransızlar zor kullandılar.

Paris Barış Konferansı öncesinde, galiplerin Suriye ve Lübnan hedefleri, görüldüğü üzere birbiriyle çatışma halindeydi.

Paris Barış Konferansı 18 Ocak 1919'da başladı. Konferans tüm dünyada heyecan yarattı ve bir çok toplum lideri bu konferansa katıldı. ABD Başkanı Wilson konferans öncesinde on dört maddeden oluşan prensiplerini uluslararası kamuoyuna açıklamıştı ve konferansa katılan geri kalmış toplum liderleri bu idealist prensiplerin kendi toplumlarına olumlu etkileri olacağı umundaydılar.

Paris Barış Konferansı'nda, Fransız delegasyonu Fransa himayesinde bağımsız bir Lübnan'ı gündeme getirdi. Fransa'nın Maruniler'le tarih boyunca yakın ilişkileri olmuştu ve Maruniler Fransız kültüründen etkilenmişti. Konferansa katılan Maruni liderler de Büyük Lübnan teklifinde bulundu. Bu Büyük Lübnan'da, Lübnan Dağı'yla beraber sahil şeridi kentleri ve Bekaa Vadisi de olmalıydı. Fransız-Maruni ittifakının karşısında ise Şerif Faysal vardı. Savaşın öncesinde Şerif Faysal'ın babası Şerif Hüseyin'in Britanya'yla anlaşmasında Suriye-Lübnan konusunda tam bir anlaşma olmamıştı, Şam'daki Arap milliyetçiler ise Fransız mandası ve bağımsız Lübnan'a karşıydılar. Fransızlar ise Faysal'ın Suriye kralı olmasına sıcak bakmıyorlardı. Britanya, Faysal'ın Levant'taki Fransız varlığına karşı kullanılabilir bir unsur olabileceğini değerlendirdi ancak bu fikirden bir süre sonra vazgeçti. Paris Barış Konferansı Lübnan ve Suriye konusunda bir anlaşmaya varılmadan dağıldı⁵³.

Faysal Şam'a döndüğünde mücadele hazırlığına girdi. Mart 1920'de, yeni oluşturulmuş olan Suriye Genel Kongresi'nden bağımsızlık kararı çıkarttı. Bu kararda ayrıca Suriye ve Lübnan'ın bir bütün olduğu, Faysal'ın Kral olacağı belirtildi. Bu karar, Şubat 1920'de İstanbul'da Meclis-i Mebusan'da kabul edilen Misak-ı Milli kararlarına

53 M, MacMillan (2001). *Paris 1919 Six Months That Changed The World*. New York: Random House. s. 26-36, 382-409.

benzerlik gösteriyordu⁵⁴.

Britanya ve Fransa yöneticileri; Paris Barış Konferansı'nın bitişinden sonra, Nisan 1920'de San Remo'da bir araya geldiklerinde anlaşmazlıkları geride bırakmışlardı. Bağımsız Büyük Lübnan ve Fransız mandası altındaki bir Suriye konusunda fikir birliği halindeydiler.

Britanya-Fransa mutabakatının sağlanmasından sonra Beyrut'taki Fransız komutanı Şam'da bulunan Faysal'a bir ultiatom yolladı. Ardından Fransız kuvvetleri harekete geçti ve zayıf Arap kuvvetlerini yendiler. Faysal Filistin'e kaçmak zorunda kaldı⁵⁵.

1.7.4. Birinci Dünya Savaşı'nın Suriye ve Lübnan politik durumuna etkileri

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve bitişinin Suriye ve Lübnan'daki Arap milliyetçileri, Lübnan'lı Hristiyanlar ve Ermeniler açısından farklı etkileri oldu.

Arap milliyetçileri (bir kısmı Osmanlı ordusunda görev yapıyordu); savaşın öncesinde bir Türk-Arap devletinin dönüşmüş olan Osmanlı Devleti'nin yönetiminden memnuniyetsizdiler. Bu memnuniyetsizliğin sebepleri arasında İttihat ve Terakki yöneticilerinin milliyetçi ve otoriter politikaları vardı. Osmanlıların çekilmesiyle bölgeyi ele geçiren müttefikler, Arap milliyetçilerinin istediği bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne sıcak bakmadılar. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Suriye ve Lübnan Arap milliyetçileri avantajsız durumdaydı.

Lübnan'daki Hristiyanlar Birinci Dünya Savaşı'ndan kazançlı çıktılar. Tarihsel bağlarının mevcut olduğu Fransa, Suriye ve Lübnan'da askeri kuvvet bulundurur durumdaydı. Britanya ve Fransa, Suriye ve Lübnan'daki Fransız üstünlüğü konusunda mutabıktı.

Lübnan'daki Ermeniler 1915 uygulamalarının kapsamı dışındaydılar. Ancak Birinci Dünya Savaşı esnasında gerçekleşen olayların, diğer ülkelerdeki Ermeni topluluklarında olduğu gibi, Lübnan Ermenilerinde de milliyetçilik akımlarını ve Türkiye karşıtlığını artırıcı bir etkisi oldu. Bu akımlar, 1960'lı yıllardan itibaren Ermeni terör örgütlerine taban teşkil edecekti.

54 Fromkin, 2001, a.g.k., s.437.

55 MacMillan, 2001, a.g.k., s. 407.

1.8. Lübnan'ın Doğuşu ve Fransa'nın Suriye-Lübnan Politikası

Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte, savaşın galibi olan büyük güçler arasında çeşitli anlaşmazlıklar söz konusu oldu. ABD Başkanı Wilson, on dört maddeden oluşan ve kendi adıyla anılacak olan prensiplerinden birinde (on ikinci prensip) Osmanlı egemenliğinden kurtulmuş olan topraklarda yaşayan halklara egemenlik hakkı verilmesi gerektiğini belirtti. Ancak Britanya ve Fransa, savaş sonucunda kendi aralarında bir paylaşımın hakları olduğunu düşünüyorlardı. Böyle düşünmelerinin bir sebebi de Birinci Dünya Savaşı'nın petrolün kullanımındaki avantajı göstermiş olmasıydı. Wilson'un işaret ettiği Orta Doğu topraklarında petrol yataklarının varlığı biliniyordu ve bu durum bu topraklarda yaşayan halklara egemenlik hakları verilmesine engel teşkil etti. Bu görüş ayrılığından dolayı ABD Milletler Cemiyeti'nde yer almadı. Lübnan'ın ve parçası olduğu Orta Doğu'nun şekillenmesi Britanya ve Fransa'nın kararıyla gerçekleşti.

Faysal ve kuvvetlerinin Suriye'den tasfiyesi gerçekleştikten sonra, Eylül 1920'de Lübnan'daki Fransız komutan General Gouraud Büyük Lübnan Devleti'nin kurulduğunu bildirdi. Bu yeni ülke, bölgedeki bir önceki siyasi yönetim olan Lübnan Mutasarrıflığı'na göre daha büyük bir alanı kapsıyordu. Lübnan Dağı'na Beyrut, Sayda, Sur, Trablus ve Bekaa Vadisi'nin dahil edilmesiyle Büyük Lübnan ortaya çıkmıştı. Ülkenin adı da bu büyümeye işaret ediyordu (Arapça Lübnan-ı Kebir ve Fransızca Etat du Grand Liban)⁵⁶.

Büyük Lübnan'da 1922'de yapılan nüfus sayımında 330 bin Hristiyan, 275 bin Müslüman ve 43 bin Dürzi olduğu ortaya çıktı. Bu nüfus dağılımı, Fransa'nın Hristiyan üstünlüğüne dayanan bir Lübnan planıyla uyuşuyordu. Sünni Müslüman nüfus sahil kentleri Beyrut, Trablus ve Sayda'da yaşıyordu ve bu yeni devlete herhangi bir bağlılık hissetmiyordu. Sünni-Şii Müslüman köylü nüfus ise Lübnan güneyindeki düzlüklerde ve Bekaa Vadisi'nde yaşıyordu, Fransa'nın bu tarım arazilerini Büyük Lübnan'a dahil etmesindeki amaç ise yeni ülkenin ekonomik olarak kendine yetebilirliğini sağlamaktı.⁵⁷

Lübnan'daki manda yönetimi Beyrut'taki Fransız yüksek komiseri eliyle yapılıyordu. 1926 yılında anayasa yürürlüğe girdi ve Büyük Lübnan adı bırakılarak Lübnan Cumhuriyeti adı benimsendi. Lübnan manda rejimine karşı 1925'te Dürziler

⁵⁶ Büyük Lübnan'ın haritası EK-2'dedir.

⁵⁷ R, Owen (1976). *Essays on the Crisis in Lebanon*. London: Ithaca Press, s. 23.

ayaklandılar ve iki yıl süreyle direndiler.

Roger Owen, Fransa'nın Lübnan'ı doğal hinterlandından kopararak Lübnan Dağı'nı Beyrut'un finansal ve ticari hegemonyasına soktuğunu düşünmektedir⁵⁸. Daha önce bahsedildiği gibi, manda rejimi esnasında (Beyrut'un tüccar elitleri haline gelen) Maruniler imtiyazlı bir topluluk durumundaydı. Dürziler ise tarihsel yönetim haklarının kendilerinden çalındığı düşüncesindeydiler ve manda rejimine muhalif halde kaldılar. Büyük Lübnan'a dahil edilen şehirli Sünni Araplar ise Suriyeli Araplar'la ortak bir kamuoyu halinde davrandılar ve Dürziler gibi Fransız varlığına muhalif oldular. Daha önceki dönemlerde siyasi bir varlık göstermemiş olan (Lübnan'ın güneyinde kırsal bölgelerde yaşayan) Lübnan'lı Şii Araplar ise; tarihte ilk kez, Fransız manda rejimi tarafından ayrı bir mezhep olarak tanındı.

Lübnan'da manda rejiminin ilk yılları hakkında; İsmail Hakkı Çıyan, Türkiye'nin Orta Doğu Arap vilayetlerinin geleceği konusunda ilgisiz kalmakla suçlandığını belirtiyor⁵⁹. Çıyan bu suçlamanın haksız olduğunu, çünkü o esnada Türkler'in öz vatanlarında bir ölüm kalım savaşı verdiğini düşünmektedir. Sonrasında, iki yeni ülke arasında her iki ülkedeki vatandaşlar ve mallar ile ilgili antlaşmalar yapılacaktır.

1930'dan itibaren, Fransa'nın gündemi giderek artan bir şekilde kıta Avrupası'ndaki güvenlik oldu. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa ve Britanya mağlup devletlere şartları ağır barış antlaşmaları dikte etmişlerdi ve yeni bir dünya düzeni tasarlamışlardı. Bu antlaşmalardan olan Versailles Antlaşması'nın yarattığı toplumsal tepki sonucu iktidara gelen Naziler bu yeni dünya düzenini giderek daha fazla tehdit etti⁶⁰. Kıta Avrupa'sında artan gerilimin sonucu olarak 1939'da İkinci Dünya Savaşı başladı.

1.9. Fransa'nın Çekilmesi ve Lübnan'ın Bağımsızlığını Kazanması

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra; Fransa, 1926'da yürürlüğe girmiş olan Lübnan Anayasası'nı askıya aldı ve meclisi dağıttı. Devlet başkanlığı görevi bir Hristiyana verilirken teknokratlardan oluşan kabinenin başına bir Müslüman getirildi. Ayrıca savaş dönemine yönelik kısıtlamalardan oluşan kanunlar uygulamaya kondu.

58 Owen, 1976, a.g.k., s. 24.

59 H. Y. Çıyan (2007). *Manda İdaresinden Sonra Lübnan Ve Lübnan-Türkiye İlişkileri*. Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı. Elazığ, Fırat Üniversitesi.

60 E. H. Carr (1937). *International Relations Between The Two World Wars 1919-1939*. London: MacMillan, s.197-215.

Savaşın ilerleyen dönemlerinde Fransa, Almanya tarafından işgal edildi ve Almanlar kukla bir yönetimi (Vichy Hükümeti) iktidara getirdiler. Bu kukla yönetim sömürge ve manda rejimlerinden sorumluydu. General De Gaulle ise İngiltere'de Özgür Fransa hükümetini kurdu ve müttefikler arasında Fransa'nın meşru temsilcisi olarak tanındı.

Vichy Hükümeti'nin Lübnan manda rejimindeki savaş ekonomisi uygulamalarından dolayı Lübnan'da bir muhalefet oluştu. Vichy Hükümeti yüksek komiseri ve devlet başkanını değiştirse de muhalefet devam etti.

1941 yılına gelindiğinde, Mısır'daki Britanya ve Özgür Fransa kuvvetleri Filistin üzerinden Suriye ve Lübnan'a taarruz ettiler ve bu ülkelerdeki yönetimi ele geçirdiler.

Suriye ve Lübnan'daki muhalefetin Özgür Fransa hükümeti ve atadığı yüksek komiserden beklentisi manda rejimine son vermesiydi. Ancak Özgür Fransa hükümeti buna yanaşmadı, bu sorunun ancak savaştan sonra çözülebileceğini belirtti⁶¹. Ancak muhalifler bağımsızlıklarını ilan ettiler ve Britanya-ABD bu ülkelerin bağımsızlığını tanıdı. Britanya'nın baskısı sonucunda Fransız komiser anayasayı tekrar yürürlüğe koydu ve Lübnan seçimlere gitti.

Lübnan Cumhuriyeti'nin kurucu belgeleri iki taneydi. Birisi resmi anayasayken diğeri Devlet Başkanı El-Huri ve Başbakan El-Sulh arasındaki sözlü mutabakattan kaynaklanan Milli Pakttı. Milli Pakt, yüksek kademe mevkilerin belirli mezheplerden gelenlere dağıtılmasını esas alıyordu. Milli Pakta göre cumhurbaşkanı Maruni, başbakan Sünni, meclis başkanı Şii, başkomutan Maruni ve kurmay başkanı Dürzi olacaktı. Milli Pakt ayrıca meclis üye sayısını düzenledi, meclisteki Hristiyan Müslüman temsilci oranı altıya beş olacak şekilde sabit tutuldu⁶². Paktın bir başka anlamı ise Lübnan'ın bir Arap ülkesi olarak kabulü oldu, ancak Lübnan bir İslam ülkesi olarak değerlendirilmeyecekti.

Fransa Lübnan mandası rejiminden kolay vazgeçmedi. Savaş bittikten sonra Fransa Beyrut'a asker çıkardı. Fransa'nın bu hareketi Lübnan ve Suriye'de protestolara sebep oldu. Fransa 1945'te Şam'ı bombaladı. Britanya araya girdi ve her iki gücün de kuvvetlerini çekmeleri konusunda mutabakata varıldı⁶³.

1946'dan itibaren, Lübnan üzerinde dolaylı veya direkt Fransız egemenliği söz konusu olmayacaktı.

61 Traboulsi, 2007, a.g.k., s. 103-104.

62 Çıyan, 2007, a.g.k.

63 Hourani, 2005, a.g.k., s. 398.

1.10. İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Orta Doğu, Lübnan Cumhuriyeti ve Dış Politikalar

Bağımsızlığını kazanan Lübnan Cumhuriyeti, Arap Birliği'nin ve Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesi oldu. 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda Lübnan'da Arap Birliği'nin bir üyesi olarak İsrail'e savaş ilan etti, ancak herhangi bir kuvvetle savaşa katılmadı.

Orta Doğu'da 1956-58 yılları arasında bir dizi kriz gerçekleşti. Bu krizlerin merkezinde Mısır'ın lideri Cemal Abdülnasır yer aldı. 1956'da Nasır'ın Mısır'dan İngiliz kuvvetlerini çıkarması ve Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine, İngiltere-Fransa-İsrail ortak bir hareket düzenlediler. ABD ve Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'nın bu harekâtına karşı çıktılar, bunun sonucunda İngiltere ve Fransa kuvvetlerini geri çekti. Süveyş krizi İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'daki eski statüsünü kaybettiğinin sembolü olarak görülecekti⁶⁴. Bu zaferler Nasır'a Arap ülkelerinde büyük prestij sağladı ve Arap milliyetçiliği Nasır'ın kişiliğinde yükselişe geçti. Lübnanlı yönetici elit bu yükselişi bir tehdit olarak gördü⁶⁵. Çünkü yükselen (Lübnan özelindeki) Arap milliyetçiliği Lübnan'ın batıyla ilişkilerinin emperyalizm karşıtı olarak tekrar düzenlenmesini talep ediyordu.

ABD'nin Orta Doğu'daki en iyi müttefiki Türkiye'ydi. Türkiye 1952'de NATO'ya katılmıştı. Ayrıca; Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955'te imzalanan karşılıklı işbirliği anlaşmasına, aynı yıl içerisinde Birleşik Krallık, Pakistan ve İran'ın katılmasıyla Bağdat Paktı kurulmuş oldu. Nasır ise Bağdat Paktı'nı Arap dünyasını parçalayan bir antlaşma olarak gördü ve bu yüzden Sovyetler'e daha fazla yaklaştı⁶⁶.

Bu şartlar ABD'nin Orta Doğu politikasını değiştirmesine sebep oldu. Eisenhower Doktrini⁶⁷nde cisimleşmiş olan bu değişiklik ABD'nin Orta Doğu'da Britanya ve Fransa'dan boşalan büyük güç rolünü üstlenmesi anlamına gelecekti.

1958'de Lübnan'da bir suikastı müteakip Cumhurbaşkanı Şamun'a yönelik gösteriler zamanla bir iç savaşa dönüştü⁶⁸. Bunun üzerine, Şamun ABD'nden yardım istedi ve Eisenhower doktriniyle uyumlu olarak ABD kuvvetleri Beyrut'a çıktılar.

64 N, Ferguson (2012). *Empire: How Britain Made The Modern World*. UK: Penguin, s. 347-348.

65 C, Winslow (1996). *Lebanon War And Politics In A Fragmented Society*. London: Routledge, s. 104.

66 O, Sander (2016). *Türk-Amerikan ilişkileri: 1947-1964*. Ankara: İmge Yayınları, s. 183.

67 A.B.D. Başkanı Eisenhower Kongre'den üç konuda yetki istedi. Bunlar; Orta Doğu ülkelerine ekonomik yardım yapmak, bunlardan isteyen ülkelere askeri yardım yapmak ve komünist ülkelere gelen saldırılarda A.B.D. Silahlı kuvvetlerinin kullanılması.

68 T, Petran (1987). *The Struggle Over Lebanon*. New York: Monthly Review Press, s. 50-58.

Ancak ABD müdahalesi Şamun'un iktidarının devamını sağlamadı. Yeni cumhurbaşkanı genelkurmay eski başkanı olan Şihab oldu.

ABD, Lübnan çıkarmasında Türkiye'deki üslerden birini (İncirlik) kullandı. Üssün kullanılmasında Türk yetkililerden izin alınmadığı ortaya çıktı ve bu muhalefetin sert eleştirilerine sebep oldu. Türk yöneticiler ise Lübnan çıkarmasına destek verdiler, dönemin Dış İşleri Bakanı Zorlu, (yakın dönemdeki İngiltere'nin Ürdün operasyonunu da kastederek) Türkiye'nin de bu operasyonlara asker gönderebileceğini söyledi⁶⁹. Türkiye'nin Lübnan çıkarmasındaki bu politikaları ileride Lübnan ve diğer Arap ülkelerindeki Türkiye algısını etkileyecekti.

Şihab ve sonraki dönemlerdeki Lübnan dış politikası bir denge politikası olarak değer kazandı. Şihab hem Arap ülkeleriyle hem de batılı büyük güçlerle iyi ilişkiler kurmayı esas aldı. Bu yıllarda Lübnan ekonomisi gelişti, Beyrut bir çok batılı firmanın Orta Doğu'yla ilişkilerini kurduğu bir merkez haline geldi. Bu ekonomik gelişme Beyrut'un kültür-sanat hayatını da etkiledi. 1975'de başlayan iç savaşa kadar Beyrut Orta Doğu'nun batıya açılan penceresi oldu.

1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Arap Devletleri'nin yenilmesinin Filistinli örgütler üzerindeki etkisi, bir savaş yöntemi olarak gerilla savaşının benimsenmesi oldu. Filistinli örgütler ve mülteciler 1948'de İsrail'in kurulmasından sonra İsrail'e komşu ülkelere sığınmış durumdaydılar (bunlardan biri de Lübnan'dı). 1969'de (Filistinli örgütlerin çatı örgütü) Filistin Kurtuluş Örgütü ve Lübnan arasında Mısır'ın himayesinde gizli Kahire Antlaşması yapıldı. Kahire Antlaşması'yla Filistinli örgütler Güney Lübnan'ı İsrail'e yönelik eylemlerinde üs bölgesi olarak kullanabilecekti ve Filistinli savaşçılar Lübnan'da silah taşıyabilecekti. 1970 yılında Ürdün'deki Filistinli örgütlerle Ürdün Ordusu arasında çatışma yaşandı (Kara Eylül), Filistinli örgütler Ürdün'ü terketmek zorunda kaldılar ve Lübnan'a yerleştiler. Lübnan'daki Filistinli varlığı zamanla sorunlara sebep olacaktı ve iç savaşın nedenlerinden birine dönüşecekti.

Türkiye 50'li yıllardaki Orta Doğu politikasının olumsuz sonuçlarını 60'lı yıllarda görmeye başladı. Kıbrıs sorunu Türk Dış Politikası'nın gündeminde daha fazla yer almaya başlarken 1964 İkinci Bağlantısızlar Konferansı'nda ve 16 Aralık 1965 BM dönem toplantısında Arap ülkeleri Makarios'un başkanlığındaki Kıbrıs Hükümeti'ni

69 Sander, 2016, a.g.k., s. 228.

desteklediler⁷⁰. Türkiye; yalnızlıktan kurtulmak için, 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Arap tezlerini destekler politikalar geliştirdi ve 1970 Ürdün krizinde Arap Birliği'nden yana tavır aldı⁷¹. Dış İşleri Eski Bakanı İlder Türkmen; 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra, o dönemdeki Başbakan Demirel'in Nasır'ı arayarak umutsuzluğa kapılmamasını söylediğini aktarıyor⁷². Türkiye, ayrıca İslam Konferansı Örgütü'ne üye oldu. Özetle, Türkiye 60'lı yıllardan itibaren Orta Doğu Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye önem verdi. Lübnan İç Savaşı'nın başlaması, Türkiye'nin bu çabalarının devam ettiği döneme denk geldi.

70 M, Fırat ve Ö. Kürkçüoğlu (2001). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (Ed:B, Oran). İstanbul: İletişim, s. 788.

71 Ö, Kürkçüoğlu (1972). *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 27(02).

72 İ, Türkmen (2010). *The Middle East Policy Of The Republic Of Turkey*. BİLGESAM, Wise Men Board Report.

İKİNCİ BÖLÜM

2. LÜBNAN İÇ SAVAŞI SÜRECİ

2.1. Lübnan İç Savaşı'nın Sebepleri

Bir önceki bölümde anlatıldığı üzere, Lübnan'ın kuruluşunda mezhepsel ayrım etkili olmuştu. 1958 krizinde bu ayrım uluslararası bir boyut kazanmıştı; diğer bir anlatımla Maruni-Hristiyan kitlenin hedefi Lübnan'ı Soğuk Savaş'ın Batı bloğuyla yakın ilişkileri olan bir ülke olarak tutmak iken, Nasır etkisiyle yükselen Arap milliyetçileri (bu grupta Sünni Lübnanlılar etkindi) Lübnan'ı diğer Arap ülkelerine yakın bir ülke olarak dizayn etmek istiyorlardı. 1958 krizinin sonucunda Arap milliyetçilerinin kısmen başarısız olduğunu söyleyebiliriz, ama bunu tam bir başarısızlık olarak görmek doğru olmaz, çünkü Lübnan'ın diğer Arap milliyetçi-sosyalist rejimleriyle ilişkisi devam etti (Örneğin Filistinli sığınmacıların Lübnan'a da yerleştirilmesinde Nasır arabulucu olacaktı).

1958 sonrası Lübnan'ı emniyet ve asayiş açısından sakin bir ülkeydi, ancak sosyal ve ekonomik açıdan büyük dalgalanmalar yaşanmaktaydı. Lübnan ekonomisi büyümekteydi ancak bu büyüme toplumdaki bütün mezhep ve sınıflara eşit olarak yansımamaktaydı. Ticaret firmalarının %75,5'i Hristiyanlara ait iken, %24,5'i Müslümanlarındı. Benzer bir şekilde Bankacılık sektöründeki Hristiyan ağırlığı yüzde 71'di⁷³.

Bu gelir dağılımı eşitsizliğine ilave olarak, tarım gelirlerinin azalmasının bir sonucu olarak Lübnan kırsal nüfusu yoğun olarak Beyrut'a göçüyordu. Bu kırsal nüfus, Beyrut'un yüksek nüfus yoğunluğuna sahip dış mahallelerini oluşturdu. Bu dış mahalleler şehir planlaması, sağlık, eğitim açılarından son derece yetersizdi.

Bu olumsuz koşullardan dolayı, Lübnan'ın ekonomik büyümesi 1960'ların ortalarından itibaren giderek yavaşlamaya başladı. Bunun sonucu olarak enflasyon ve fiyatlar yükseldi. Ama Lübnan'daki egemenler vergi yükünü toplumun yoksul kesimlerine yükleyerek daralan ekonomiden minimum derecede etkilenmeyi başardılar. Lübnan bürokrasisi ise rüşvetin ve yolsuzluğun sıradanlaştığı bir görüntü çizmekteydi⁷⁴.

1967 yılına gelindiğinde, Lübnan'ın sosyo-ekonomik fotoğrafının genel olarak

73 Traboulsi, 2007, a.g.k., s. 162.

74 Petran, 1987, a.g.k., s. 129.

bu koşulları yansıttığını söyleyebiliriz. Beyrut; hem lüks otel ve gazinoların, finans ve ticaretle uğraşan varlıklı ve ayrıcalıklı bir sosyal sınıfın mevcut olduğu, ama aynı zamanda da ülke ortalamasının çok altında gelire sahip kitlelerin gettolarda yaşadığı bir şehir görünümündeydi. Yani, aynı şehirde bir yanda yoksulluk hakimken, aynı anda lüks tüketim de mevcuttu.

1967 Orta Doğu politikaları için önemli bir yıldır, 1967 Arap-İsrail Savaşı ve Arap yenilgisinin Filistin sorununa önemli bir yansıması oldu. 1948 ve 1956 savaşlarında olduğu gibi, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda da Arap ülkeleri konvansiyonel bir savaşta İsrail askeri gücü karşısında başarısız oldular ve Filistin'in bağımsızlığının konvansiyonel savaşta Arap ülkelerinin askeri zaferi sonucunda gerçekleşmeyeceği anlaşıldı. Filistinli grupların gerilla savaşı taktiklerini ve örgütlenmesini benimsemesi bundan sonra gerçekleşti.

1948'de İsrail'in kurulmasından sonra yaklaşık 150 bin mülteci Lübnan'a göç etmişti. 1967'ye gelindiğinde, bu rakam 300 bine yaklaşmıştı ve bu mülteciler Lübnan'ın çeşitli yerlerindeki 17 kampta kalmaktaydı⁷⁵. 1967 yazından itibaren Lübnan'a sızan Filistinli gerilla grupları Lübnan'da üç bölgeleri oluşturdu ve bu üç bölgelerinden İsrail-Lübnan sınırını geçerek eylemlerde bulunmaya başladı. İsrail'in tepkisi gecikmedi ve 1968'de Beyrut Havalimanını bombaladı.

Bu gelişmelerin Lübnan iç politikasına yansıması yine mezhepsel ayrımlar üzerinden gerçekleşecekti. Hristiyanlar Filistinlilerin bu faaliyetlerinden rahatsızdı ve engellenmeleri gerektiğini düşünüyorlardı. Müslümanlar ise Arap dayanışması kapsamında Filistinlilerin faaliyetlerini desteklediler. Filistinlilerin Lübnan'a başka bir etkisi ise getirdikleri düşünceler oldu. Filistinli örgütlerin bir kısmı marksist ideolojileri benimsemişlerdi (Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, Filistin Demokratik Cephesi gibi) ve bunun sonucu olarak Filistinlilerin mücadelesi bir yönüyle emperyalizmle ve sosyal adaletsizlikle mücadele kavramlarıyla yakından ilgiliydi. Lübnan toplumu da (daha önce bahsedildiği gibi) ciddi sosyal eşitsizlikler içerdiği için Filistinli örgütlerin düşünceleri yayılmaya başladı. Örneğin; Ermeni örgütler, 1960'lı yıllarda, Filistinliler gibi Ermenilerin de yurtlarından koparılmış bir ulus olduklarını bir söylem olarak geliştirdiler⁷⁶. Bu söylem çevresinde örgütlenen Ermeniler bir süre sonra ASALA ve

⁷⁵ Owen, 1976, a.g.k., s.77.

⁷⁶ E, Karakoç (2009). *Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri Ve Terörü : Hinçak Ve Taşnak'tan, Asala Ve Jcag-Ara'ya*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s. 170.

JCAG-ARA'yı oluşturacaklardı.

1969 yılında Filistin diasporasını yakından ilgilendiren bir gelişme daha yaşandı. Lübnan'da olduğu gibi, Ürdün'de de çok sayıda Filistinli mülteci kamplarında kalıyordu ve Filistinli örgütler Ürdün topraklarını eğitim, İsrail topraklarına saldırı için üs bölgesi, lojistik gibi faaliyetler için kullanıyorlardı. Ürdün topraklarında ayrıca önemli bir Filistinli askeri gücü mevcuttu. Bundan rahatsızlık duyan Ürdün yönetimiyle Filistinliler çatışmaya başladı. Bu olayla ilgili olarak; sonrasında, iki taraf da birbirini suçlayıcı argümanlar ortaya koysa da, çatışmanın sebebinin Ürdün yönetiminin bir darbe olasılığından çekinmesi olduğu söylenebilir. Buna ilave olarak; Ürdün'ün, Batı'yla yakın ilişkileri olan bir Arap ülkesi olarak yine Batı'yla yakın ilişkileri olan İsrail'e saldırı üssü olarak kullanılmak istememesini de bir sebep olarak alabiliriz. Bu çatışmalarda çok sayıda Filistin'li öldü ve Filistinliler Ürdün'ü terketmek zorunda kaldı. Bu olay "Kara Eylül" olarak da bilinmektedir.

Filistinlilerin Ürdün'ü terketmek zorunda kalmasının Lübnan'a yansması şöyle oldu: Filistinli örgütler artık Lübnan'a daha fazla bağımlı hale geldiler ve Ürdün'den kaçan Filistinli mülteciler de Lübnan'a yerleşti. Mısır Lideri Nasır'ın arabuluculuğunda, Filistinlilerin çatı örgütü olan Filistin Kurtuluş Örgütü ve Lübnanlı yetkililer Kahire'de buluşarak şartları müzakere ettiler. Bu müzakerenin sonucunda 1969 yılında Kahire Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma Filistinli örgütler ve Lübnanlı otoriteler arasındaki ilişkiyi düzenliyordu ve Filistinli örgütlerin Lübnan'daki faaliyetlerini legalleştiriyordu.

Yukarıda bahsedildiği üzere, Lübnan'da siyasi, sosyal ve ekonomik hayatta Maruni-Hristiyan kurumsal ayrıcalıkları mevcuttu ve bu ayrıcalıklar Lübnan toplumundaki nüfus oranlarıyla yakından ilgiliydi. Filistinlilerin göçü ve göçmenlerin kalış sürelerinin giderek uzamasının bir sonucu da Lübnan'daki Müslüman nüfusun artması ve toplumdaki nüfus oranlarının Hristiyan-Maruniler aleyhine değişmesi olabilirdi. Hristiyan-Maruni elitler bunu bir tehdit olarak algıladılar ve bununla mücadele etme yolları aradılar.

Lübnan'daki Hristiyan siyasi partileri aslında önemli ailelerin siyasi uzantısı durumundaydı. Bu aileler köklü geçmişlere sahipti ve kitleleriyle feodal bağları mevcuttu. Bu siyasi partilerin ayrıca kendilerine ait silahlı milis güçleri vardı. Yani, iç savaş yılları öncesi Lübnan'da devlet içerisinde devletler vardı ve merkezi devlet otoritesi zayıftı. Bu siyasi partiler politikalarını bizzat silahlı milis güçleriyle

uygulamayı tercih ettiler.

Lübnan'ın tarihsel sürecini de dikkate alarak, Lübnan İç Savaşı'nın nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Birinci Dünya Savaşı sonrasında, savaştan galip olarak çıkan Batılı büyük güçlerden birisi olan Fransa, Suriye ile Lübnan'ı şekillendirdi ve mandater devleti oldu. Bu şekillendirmede Fransa'nın hedefi Lübnan'da Hristiyanlar'ın üstün ve imtiyazlı bir pozisyonda olmasıydı. Müslümanlar bu durumdan hoşnutsuzdu, bu hoşnutsuzluk Lübnan halkının bir ulusa dönüşmesini engelledi.
- 1920'de Lübnan kurulduğunda Hristiyanlar nüfus olarak çoğunlukta ancak zamanla Müslüman nüfusu Hristiyan nüfusunu geçti. Ancak 1946'da yapılan Milli Pakt'ın gereği olarak Hristiyanlar politik üstünlüğe sahiptiler. Müslümanlar ise daha fazla hak talep etmekteydiler.
- Lübnan'da mezheplerin, siyasi partilerin ve diğer grupların kendilerine ait silahlı gücü mevcuttu. Bu sebeple merkezi hükümet kararlarını kolluk gücü ve silahlı kuvvetler marifetiyle uygulayamıyordu.
- 1948 Arap-İsrail Savaşı ve 1969 Kara Eylül Olayı'ndan sonra Lübnan'a gelen Filistinli sığınmacılar nüfus dağılımını Müslümanlar lehine değiştirdi. Filistinli örgütler de ayrıca ciddi bir silahlı gücü ellerinde bulunduruyordu. Bu durum Hristiyanlar'da endişeye sebep oldu.
- Filistinli örgütlerin bir kısmı marksist ideolojiye sahipti ve bu fikirler Lübnan'da yayıldı. Bu fikirlerin etkisiyle hak talepleri daha güçlü ifade edilmeye başlandı.

2.2. Lübnan İç Savaşı'nı Başlatan Olaylar

Lübnan'da 1975 yılı olaylı başladı. Hristiyan ailelerden birinin lideri olan Kamil Şamun'un ortağı olduğu Proteın adlı firmaya bazı balıkçılık imtiyazları verildi. Sayda kentindeki Müslüman balıkçılar bunu protesto etmeye karar verdi. 26 Şubat 1975'deki protesto bir çatışmaya dönüştü ve iki kişi öldü.

Özünde bir çıkar çatışması olan bu olayın da etkisiyle, Lübnan'daki gruplar arasındaki gerilim arttı. Hristiyanlar'ın etkin olduğu merkezi hükümet açısından bu olay bir tür otorite sorunuydu. Lübnan Ordusu olayları durdurmak için kullanıldı ve başka bir çatışmada 7 asker ve 9 sivil öldü. Lübnan Ordusu'nun bu şekilde kullanılması,

Müslüman grupların eşitsizlik hakkındaki düşüncelerini pekiştirdi⁷⁷.

13 Nisan 1975 tarihinde, Ketaib Partisi (Lübnanlı Katolik Marunilerin yoğun olarak üyesi oldukları parti) lideri Pierre Cemayil, Beyrut'ta bir kilisedeki törene katılırken kilisenin önündeki yol Ketaib milisleri tarafından kapatıldı. Ancak, içinde Filistinli milisler bulunan bir araç yolu kullanmak istiyordu. Tartışma bir süre sonra silahlı çatışmaya dönüştü, Filistinli şoför ve üç Ketaib milisi çatışmada hayatını kaybetti.

Bu olaydan birkaç saat sonra, aynı yoldan geçen başka bir Filistinli aracına ateş açıldı. Açılan ateş sonucunda 27 Filistinli hayatını kaybetti.

Bu olayla ilgili iki farklı anlatım mevcuttur. Filistinliler, araçta Tel Zaatar kampına giden kadın ve çocukların da dahil olduğu sivillerin olduğunu belirttiler. Ketaib yetkililerine göre araçta intikam almaya gelen Filistinli milisler vardı⁷⁸.

Bu iki olay diğer çatışmaları tetikledi ve birkaç gün içerisinde Beyrut barikatlarla bölündü⁷⁹. Lübnan otoriteleri çatışmaları engellemede yetersizdi, çünkü sayı ve malzeme açısından ülkedeki milislerden zayıf durumdaydılar. Diğer Sol-Müslüman gruplar ve Dürziler Filistinlilerin yanında yer aldı.

Beyrut'taki çatışmalar Tel Zaatar Filistin mülteci kampı çevresinde yoğunlaştı. Çatışmaların önlenememesi hükümet krizine dönüştü ve kabine istifa etti. Yerine yeni bir kabine seçildi.

1975 yılı bahar aylarında başlayan çatışmalar önlenemeyecek, sonraki yıllarda dış güçlerin devreye girmesiyle şekil değiştirecek ve derinleşecekti.

2.3. Lübnan İç Savaşı'ndaki Taraflar, Önemli Olaylar ve Dönüm Noktaları

1975 Nisan ayındaki ilk Filistinli-Falanjist (Ketaib) çatışması bir çok kaynak tarafından Lübnan İç savaşı'nın başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Lübnan İç Savaşı'ndaki tarafları tanımlamak çok kolay değildir. Çünkü iç savaş süreci içerisinde bazen bazı koalisyonlar bozulmuş ve yeni koalisyonlar kurulmuştur. Örneğin, iç savaştaki taraflardan biri olarak Hristiyanlar'ı almak her zaman gerçeği yansıtmaz. Çünkü, Hristiyanlar üç farklı parti (ve dolayısıyla milis grubu) içerisinde iç savaşta yer aldı ve bu partilerin biri Müslümanlarla iç savaşın bazı dönemlerinde ortak

77 Winslow, 1996, a.g.k., s.174.

78 E, O'Ballance (1998). *Civil War In Lebanon*. New York: Palgrave MacMillan, s. 1-2.

79 İç Savaş yıllarındaki Beyrut'un haritası EK-3'tedir.

hareket etti. Benzer bir şekilde, Beyrut'taki Ermeniler'in de Filistinli örgütlerle yakın ilişkileri oldu. Müslümanları blok bir taraf olarak almak da gerçekçi değildir. Çünkü, Müslümanlar içerisinde Filistinliler, Sünniler, Dürziler ve Şiiler yer alırken; Hristiyanların politik-askeri ayırımına benzer bir şekilde, iç savaşın farklı dönemlerinde Şii-Filistinliler ve her ikisi de Şii olan Amel-Hizbullah Örgütleri arasında çatışmalar yaşanabilmiştir. Bu sebeple, bu araştırmada taraflar için bazen genel ifadeler bazen de dar tanımlar kullanılacaktır.

1975 yılında ülke içerisinde çatışmalar yaygınlaştı. Çatışmaları önlemeye yönelik bazı iç ve dış girişimler olduysa da ilan edilen ateşkesler uzun süreli olmadı. İç savaşın ilk yılında Müslümanlar Hristiyanlara karşı bir çok mevzi kazandı. Hristiyan güçler ise, Beyrut'un Hristiyan kısmında yer alan Filistinli mültecilerin yer aldığı Tel Zaatar kampını kuşatma altında tuttular⁸⁰.

İlk çatışmalardan sonraki ilk yılın bitiminde, Haziran 1976'da Suriye güçleri Lübnan topraklarına girdi⁸¹. Suriye güçlerinin müdahalesi, Hristiyanlar aleyhine olabilecek bir sonucun gerçekleşmesini engelledi.

Suriye'nin bu müdahalesinin nedeni hakkında Adeed Dawisha şu şekilde düşünmektedir: Lübnan'da olası bir Müslüman (ve sol) bir iktidar İsrail'in müdahalesine yol açabilecekti. Suriye için Lübnan'ın İsrail'in eline geçmesi kabul edilemez bir durumdu⁸².

Başka bir olasılık ise Suriye lideri Hafız Esat'ın Lübnan'daki bu durumu bir fırsat olarak görmesi ve bir Suriye-Lübnan birleşmesine dönüşecek şekilde adım atmasıydı.

İnisiyatif 1977 yılı içerisinde Hristiyan güçlere geçti ve Hristiyanlar bazı mevzileri geri kazandılar. 16 Mart 1977'de Dürzilerin lideri ve Sosyalist Parti Genel Başkanı olan Kemal Canbolat suikaste kurban gitti⁸³. Ardından, ABD girişimiyle bir ateşkes ilan edildiysede kısa süreli oldu.

1978'de Filistinli direnişçiler Lübnan sınırını geçerek İsrail'e yönelik bir eylem gerçekleştirdiler. Ardından, 14 Mart 1978'de İsrail güçleri sınırı geçti ve Litani Nehri'ne kadar olan bölgeyi (Güney Lübnan) işgal etti⁸⁴. Sonrasında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi İsrail'in bölgeyi terketmesine yönelik bir karar aldı. Karara göre,

80 O'Ballance, 1998, a.g.k., s. xvii.

81 O'Ballance, 1998, a.g.k., s. xvii.

82 A. I. Dawisha(1980). *Syria and the Lebanese Crisis*. London: Springer, s. 109.

83 Traboulsi, 2007, a.g.k., s. 252.

84 Traboulsi, 2007, a.g.k., s. 253.

UNIFIL isimli bir uluslararası güç oluşturuldu ve bölgeye konuşlandı. İsrail bölgede Said Haddad isimli bir Lübnanlı subayla işbirliğine gitti. Said Haddad'ın komutanı olduğu güç bundan sonra İsrail'in vekalet gücü olarak hareket etti.

1978-1982 arasında çatışmalar çeşitli yoğunluklarla devam etti. 6 Haziran 1982'de İsrail yine bir saldırı gerekçesiyle sınırı geçerek Güney Lübnan'ı işgal etti. İsrail güçleri ilerleyerek Beyrut'a girdiler, Lübnanlı Müslümanların ve Filistinlilerin yaşadığı mahalleleri kuşattılar. İsrail-Suriye güçleri arasında da çatışmalar yaşandı. Kuşatmanın kaldırılması için Filistinli direnişçilerin Lübnan'ı terketmesi istendi. Yapılan müzakereler sonucunda Filistinlilerin lideri durumunda olan Yaser Arafat bu şartı kabul etmek zorunda kaldı. Uluslararası bir gücün denetiminde Filistinli savaşılar Beyrut limanından tahliye edilerek Tunus'a gönderildiler. 14 Eylül 1982'de, Ketaib Partisi ve Marunilerin lideri olan Beşir Cemayel öldürüldü. 15-16 Eylül 1982'de, İsrail Ordusu'nun kontrolü altındaki Beyrut'ta, Ketaib milisleri (Falanjistler) Filistinli mültecilerin bulunduğu Sabra ve Şatilla kamplarına girdiler ve yaklaşık 3000 Filistinli sivil öldürdüler⁸⁵. Bu katliam tüm dünyada tepki topladı. İsrail Savunma Bakanı Ariel Şaron istifa etmek zorunda kaldı.

Lübnan'da bir ABD-Fransa-İtalya ortak gücü görev yapmaya başladı. İlk başta tarafsız olan bu güç zamanla Müslümanlarla çatışmaya başladı.

23 Ekim 1983'te, ABD kışlasına bir bombalı araç saldırısı yapıldı ve 241 ABD askeri hayatını kaybetti⁸⁶. Bu kayıplar ABD'nde büyük tepkiye yol açtı ve ABD güçlerinin Lübnan'dan çekilmesine sebep oldu.

1984 yılıyla beraber Şiilerin etkisi artmaya başladı. Şiilerin önde gelen örgütleri Amel ve Hizbullah'tı. 1979 İran İslam Devrimi'nin etkisi ve yeni İran yönetiminin devrim ihracı politikalarının sonucu olarak Hizbullah giderek güçlendi. 16 Haziran 1985'te, Hizbullah militanları TWA firmasına ait uçağı kaçırdı ve uluslararası kamuoyunu meşgul eden bir rehine krizi yaşandı⁸⁷.

1985 yılına gelindiğinde, FKÖ içerisinde Arafat yanlıları ve Suriye yanlıları olmak üzere iki farklı grup oluşmuştu. 20 Mayıs 1985'te ise, Şii Lübnanlıların örgütü olan Amel ve FKÖ arasında çatışmalar başladı⁸⁸. Amel; Filistinlilerin kaldığı Sabra,

85 O'Ballance, 1998, a.g.k., s. xviii.

86 O'Ballance, 1998, a.g.k., s. xvii.

87 O'Ballance, 1998, a.g.k., s. xix.

88 Traboulsi, 2007, a.g.k., s. 254.

Şatilla ve Burj-el Barajniyeh kamplarını kuşattı. Kuşatmalar 22 Temmuz 1985'e kadar devam etti.

1986 yılında; çatışmalar Suriye yanlısı FKÖ fraksiyonları ve Hizbullah arasında olacak şekilde devam etti. 1987'de ise, bu sefer Dürzi milisler ve Amel arasında çatışmalar baş gösterdi⁸⁹.

22 Mayıs 1987'de, çatışmaları sona erdirmek amacıyla, Suriye birlikleri Beyrut'a girdiler⁹⁰. Suriye birliklerine Hizbullah milisleri karşı koydular ve çatışmalar yaşandı. Bir süre sonra Suriye birlikleri Beyrut'ta hakimiyeti sağladılar. Ancak Lübnan'da taraflar arasında bir anlaşma sağlanamadı ve çeşitli ittifaklardan oluşan iki farklı hükümet ortaya çıktı.

2.4. Taif Antlaşması ve Lübnan İç Savaşı'nın Sona Ermesi

26 Nisan 1989'da; Arap Birliği, Lübnan için bir barış planı oluşturdu. Barış planının uygulanması için oluşturulan Arap Birliği delegasyonu Beyrut'a geldi ancak görüşmeler başarısız oldu.

15 Ağustos 1989'da; BM Güvenlik Konseyi, Arap Birliği'nin barış planını destekleyen bir karar aldı. Ancak çatışmalar devam etti.

30 Eylül 1989'da; Arap Birliği'nin çağrısı üzerine, Lübnan Meclisi üyeleri, Suudi Arabistan'ın Taif şehrinde bir araya geldiler ve görüşmeler başladı. Arap Birliği'nin daha önce oluşturmuş olduğu barış planını esas alan Taif Antlaşması 22 Ekim 1989'da imzalandı.

Taif Antlaşması'nda üç ana bölüm yer almaktaydı. Bu bölümler genel prensipler, politik reformlar ve diğer reformlar başlıklarını taşımaktaydı. Antlaşma metninde Lübnan'ın Arap kimliğine sahip olduğu belirtiliyordu. Politik reformlar bölümünde ise; İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan Lübnan Milli Paktı'yla Hristiyanlar'a verilen bazı imtiyazlar ortadan kaldırılıyordu. Örneğin; cumhurbaşkanı Hristiyanlar'dan seçilmeye devam edecekti, ancak yürütmenin başı olarak başbakanın yetkileri artırılıyordu. Antlaşma, ayrıca silahlı milis güçlerinin dağıtılması maddesini içeriyordu⁹¹. Suriye-Lübnan bağları antlaşmada ayrıca vurgulandı.

89 O'Ballance, 1998, a.g.k., s. xx.

90 Traboulsi, 2007, a.g.k., s. 254.

91 https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_tauf_agreement_english_version_.pdf, (erişim tarihi 2 Haziran 2019).

Taif Antlaşması'nın imzalandığı esnada Lübnan'da hali hazırda iki farklı hükümet vardı ve bu hükümetlerden birinin başındaki General Michel Aoun antlaşmaya itiraz etti. 31 Ocak 1990'dan itibaren Aoun güçleri ve Selim Hoss'un başbakanı olduğu hükümet güçleri arasında çatışmalar başladı.

Orta Doğu'nun diğer bir bölgesinde; 2 Ağustos 1990'da, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle beraber Körfez Krizi başladı. Ayrıca, Sovyetler Birliği dağılma sürecine girmişti ve Suriye önemli bir müttefiğini kaybetmişti. Suriye, ABD'nin başı çektiği Irak karşıtı koalisyonla katılma kararı aldı.

Artık bir Batı müttefiği olan Suriye, Aoun'a karşı harekete geçti ve 13 Ekim 1990'da Aoun güçlerini yenilgiye uğrattı. Aoun Fransa'ya sığındı. Ardından, Suriye güçleri Lübnan'daki FKÖ milislerini silahsızlandırmaya başladı.

26 Ağustos 1991'de Lübnan Meclisi genel af ilan etti. 1992 yılına gelindiğinde çatışmalar sona ermişti.

2.5. Türk Dış Politikası Açısından Lübnan İç Savaşı Dönemleri

2.5.1. 12 Eylül 1980 öncesi Türk Dış Politikası'nda Lübnan İç Savaşı

Lübnan İç Savaşı'nın başladığı 1975 yılından, Türkiye'de askeri darbenin gerçekleştiği 1980 yılına kadar olan dönemdeki Türk Dış Politikası, sonraki dönemlerden belirli açılardan ayrılır.

Öncelikle, bu dönemde Türkiye siyasetinde istikrarsız bir yapı mevcuttu ve toplam altı kez hükümet değişikliği yaşandı. Karşılaştırmak gerekirse, 1980-87 arasında sadece iki farklı hükümet görev yapacaktı.

Bu dönemin diğer bir özelliği ise Kıbrıs Barış Harekati'nden hemen sonraki süreç olmasıydı. Dolayısıyla, Türk Dış Politikası'nın odak noktasında Kıbrıs yer aldı⁹².

Lübnan'da iç savaşın başlamasından sonra, şiddetin artmasıyla beraber, Türk hükümet yetkilileri ve siyasetçiler bu durumla ilgili çeşitli açıklamalar yapmaya başladılar. Bu açıklamalarda iki husus öne çıktı. Bu hususlar, şiddetten duyulan üzüntü ve Lübnan'ın toprak bütünlüğüne saygıydı. 11 Haziran 1976'da yapılan Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Genel Müdürlüğü açıklamasında; Türkiye'nin artan şiddetten endişe duyduğu ve çözümün Lübnan'ın toprak bütünlüğünün sağlanmasından geçtiği

92 Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001, a.g.k., s. 784.

ifadeleri yer aldı⁹³. 16 Mart 1978'de, İsrail'in Güney Lübnan'a yaptığı askeri hareket üzerine yapılan Dışişleri Bakanlığı açıklamasında ise, Türkiye'nin İsrail'e yönelik tedhiş hareketlerini tasvip etmediği, ancak yapılan misillemede Lübnan'ın sınırlarının ihlal edilmesinin de aynı şekilde tasvip edilmediği belirtildi⁹⁴.

Bu dönemin bir başka özelliği ise, Türkiye'nin FKÖ'yle iyi ilişkiler kurma çabalarının gerçekleşmesiydi. FKÖ'yle iyi ilişkiler kurma çabalarının; aslında, 1965 sonrasında Orta Doğu Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler kurma çabalarının bir parçası olduğu söylenebilir. Türk yetkilileri Orta Doğu Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmaya iten iki temel sebep vardı. Bunlardan ilki, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda yalnızlığıydı. 1950'li yıllardaki Orta Doğu'ya yönelik Türk Dış Politikası'nın sonucu olarak Arap ülkeleriyle olumsuz ilişkilere sahipti ve bu durumu değiştirmeye yönelik politikalar üretmek istiyordu. Diğer bir sebep olarak ise 1973 OPEC krizinin yarattığı politik ortamın etkisi söylenebilir. Çünkü, 1973'te Orta Doğu Arap ülkeleri, petrol fiyatlarını politik bir araç olarak kullanma yolunu tercih etti ve petrol açısından dışa bağımlı bir ülke olan Türkiye, bu ülkelerle iyi ilişkiler kurmak zorundaydı.

Bu dönemde Türk Dış Politikasını etkileyen unsurlardan biri de Ermeni terör örgütlerinin eylemleri oldu. Çünkü bu örgütlerin merkezleri Beyrut'ta yer alıyordu ve militan ihtiyaçlarını çoğunlukla yine Beyrut'taki Ermeni toplumundan karşılıyorlardı. Bu eylemler dünyanın bir çok kentinde gerçekleştirildi, çok sayıda Türk diplomatına suikast düzenlendi ve teröristlerin bir çoğu Lübnan vatandaşıydı. Ermeni terör örgütlerinin eylemleri 1980'lerde devam etse de en yoğun olduğu dönem bu dönem oldu. Ermeni terör örgütleri bu dönemde Beyrut'ta iki önemli eylem gerçekleştirdiler. Bunların ilkinde THY'nın Beyrut bürosu bombalandı, diğerinde ise Beyrut Büyükelçiliği'nde görevli bir diplomat silahlı saldırı sonucu öldürüldü⁹⁵.

Türk Dış Politikası'nı ilgilendiren başka bir olay ise 1976 yılında Atatürk Havalimanı'nda Lübnan vatandaşı Filistinli eylemcilerin dört yolcuyu öldürdüğü eylem oldu. Ölenlerden biri Japon, ikisi ABD ve biri İsrail vatandaşıydı⁹⁶. O dönem Milliyetçi Cephe koalisyonu⁹⁷ iktidardaydı ve İçişleri Bakanı Milli Selamet Partisi'nden Oğuzhan

93 Milliyet, (11 Haziran 1976), sayı 10283, s. 6.

94 Milliyet, (16 Mart 1978), sayı 10907, s. 9.

95 Milliyet, (22 Şubat 1975 ve 17 Şubat 1976), sayı 9806 ve 10160, s. 1 ve s. 1.

96 Milliyet, (13 Ağustos 1976), sayı 10347, s. 7.

97 Adalet Partisi, Millî Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi.

Asiltürk'tü. Asiltürk eylemcilerin Lübnan'a teslim edilebileceğini belirtti⁹⁸. Ancak İsrail buna şiddetle karşı çıktı. Eylemciler Türkiye'de yargılandı ve hüküm giydi.

Milliyetçi Cephe Koalisyonu'nun MSP kanadının Lübnan'la ilgili tek çıkışı bu olmadı. Suriye'nin 1976 Lübnan müdahalesi konusunda, Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan Suriye Büyükelçisi'yle görüştü ve Suriye'nin Lübnan'da Müslümanların çıkarlarına karşı hareket etmemesini istedi⁹⁹.

Lübnan'da, iç savaş öncesinde çok sayıda Türk işçi mevcuttu. İç savaşın patlak vermesi üzerine bu işçilerin büyük bir kısmı Türkiye'ye döndü.

Lübnan'da şiddetin artmasının Türk kamuoyuna bir başka etkisi ise Türk politikacıların, toplumda önde gelen bazı isimlerin ve köşe yazarlarının söylemlerinde Lübnan'a dönüşme korkusunun işlenmesi oldu. Bülent Ecevit 1976'da bir konuşmasında Lübnan'ı Türkiye'nin dönüşmemesi gereken kötü bir örnek olarak gösteriyordu¹⁰⁰. Vehbi Koç ise Lübnan'da yaşanan olaylardan ders alınması gerektiğini belirtti¹⁰¹. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sekiz yıl sonra, Kenan Evren, eğer darbe gerçekleşmeseydi Türkiye'nin Lübnanlaşacağını söyledi¹⁰². Lübnan'ın kötü örnek olarak kullanılması Türkiye'ye özgü değildi, Afganistan ve Kosova sorunlarında da Lübnanlaşma tehlikesi kavramı bir çok yabancı siyasetçi tarafından kullanıldı.

Bu ilk dönemdeki Türk Dış Politikası'nı özetlemek gerekirse; Türk hükümet yetkililerinin Lübnan'daki şiddetin sona ermesini istediği, Lübnan'ın toprak bütünlüğünün savunulduğu görülür. Lübnan'da yerleşmiş olan FKÖ'yle iyi ilişkiler kurulmaya çalışılmaktadır. Diğer yandan, en önemli merkezlerinden biri Beyrut olan Ermeni terör örgütlerinin eylemleri Türk Dış Politikası'nın odak noktalarından biri haline gelmektedir.

2.5.2. 1980-87 arasındaki Türk güvenlik politikaları

12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koymasıyla kısa süreli hükümetler dönemi sona erdi. 21 Eylül 1980'de Bülent Ulusu partilerüstü bir hükümet kurdu ve bu hükümet yapılan ilk seçimle 1983'te iktidara gelecek olan Turgut Özal hükümetine kadar görev yaptı. Turgut Özal'ın başbakanlığı 1989'da cumhurbaşkanı

98 Hürriyet, (15 Ağustos 1976), sayı 9346, s. 1.

99 Milliyet, (5 Ağustos 1976), sayı 10329, s. 6.

100 Hürriyet, (10 Haziran 1976). sayı 9284, s. 6.

101 Milliyet, (28 Nisan 1979), sayı 11284, s. 8.

102 Milliyet, (1 Mayıs 1988), sayı 14534, s. 8.

seçilmesine kadar devam edecekti.

Daha önce bahsedildiği gibi, bu dönem bir önceki döneme kıyasla Lübnan İç Savaşı'yla ilgili olarak daha istikrarlı politikaların üretilebildiği bir dönem oldu. Bu politikalarda güvenlik ön planda olacaktı.

Ermeni terör örgütleri 1973 yılından beri Türk hedeflerine eylem gerçekleştiriyorlardı. 1980 sonrasında Türk hükümeti bu konuda sonuç alma eğiliminde oldu. Dönemin başbakanı Bülent Ulusu; 1981 yılında, artık savunma değil aktif girişimler içinde olacaklarını belirtiyordu¹⁰³. Lübnan'daki Ermeni terör örgütleri faaliyetleri ile ilgili olarak hem Lübnan hem de diğer ülkelerle dialog kuruldu. Ancak Lübnan'daki Ermeni terör örgütü faaliyetlerinin sonlanması İsrail güçlerinin 1982'de Beyrut'a girmesi sonucu gerçekleşecekti. Ermeni terör örgütlerinin faaliyetleri bu tarihten itibaren giderek azaldı ve 1980'lerin sonunda bitti.

Ermeni terör örgütü faaliyetleri Türk Dış Politikası'nın gündeminden düşerken, başka bir güvenlik sorunu olarak PKK terör eylemleri 1984'ten itibaren Türk Dış Politikası'nın önemli gündem maddelerinden biri olmaya başladı. PKK'nın önemli bir eğitim merkezi Lübnan'da Bekaa Bölgesi'ndeki bir kamptı. Bekaa Bölgesi o dönemde Suriye'nin denetimi altındaydı. Bu eğitim kampı ve diğer PKK faaliyetleri Türkiye-Lübnan ve Türkiye-Suriye ilişkilerinde giderek daha fazla yer kaplayacaktı.

Bu dönemde Lübnan'da hem İsrail hem de Suriye askeri güçleri dönem dönem bulundular ve bu durum Türk hükümet yetkililerinin bazı söylemlerinin konusu oldu. Türk karar vericiler bu konuda iç savaşın başlangıcından itibaren devam eden çizgiyi bozmadılar, söylemlerinde Lübnan'ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı bir çok kez yer aldı. Örneğin, İsrail'in Lübnan operasyonlarıyla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, Türkiye'nin gelişmeleri endişe ile izlediği, İsrail'in bu davranışlarının bölgede istikrarsızlığı artıracacağı belirtildi¹⁰⁴.

Bu dönemde, ayrıca Lübnan İç Savaşı'yla ilgili olarak Türkiye-ABD ilişkilerinde de gelişmeler yaşandı. 1983'te Beyrut'ta bir ABD askeri hedefinin bombalı araçla havaya uçurulması ve 241 ABD askerinin ölümü sonrasında yaralıların tahliyesi ile ilgili olarak İncirlik Üssü'nün kullanılması gündeme geldi. Türk karar vericiler bu konuda çekingen davrandı, çünkü aynı üssün 1958 Lübnan İç Savaşı'nda kullanılması

103 Milliyet, (22 Kasım 1981), sayı 11946, s. 12.

104 Milliyet, (19 Temmuz 1981), sayı 12112, s. 5.

Türkiye'nin Orta Doğu Arap ülkeleriyle ilişkisine zarar vermişti. Üssün sadece insani maksatla kullanılması karara bağlandı¹⁰⁵.

Sonuç olarak; bu dönemde Türk Dış Politikası'nda söylemler açısından bir önceki dönemdeki çizgi devam ettirildi; bunun yanında, Lübnan'da konumlanmış terör örgütleri konusunda daha aktif bir politikalar geliştirildi.

2.5.3. 1987-92 Türkiye'nin değişen Orta Doğu politikalarında Lübnan

Dönemin Başbakanı Turgut Özal 7 Temmuz 1987'de Şam'a resmi bir ziyarette bulundu. Görüşmelerdeki resmi başlıklardan biri de güvenlik sorunlarıydı. Özal'ın gündeminde Lübnan'da Bekaa Vadisi'nde Hilva Köyü yakınındaki kampta barınan, eğitim gören PKK militanları ve Şam'da yaşayan örgüt lideri Abdullah Öcalan vardı. Suriye yetkilileri bu iddiaları kabul etmediler ve Lübnan'ın Suriye'nin sorumluluğunda olmadığını belirttiler. Görüşme sonucu imzalanan protokolde Suriye'nin kendi topraklarında Türkiye Cumhuriyeti karşıtı eylemlere izin vermeyeceği maddesi yer aldı¹⁰⁶.

Özal'ın gezisi PKK sorunu için çözüm üretmedi. PKK bir güvenlik sorunu olarak Türk Dış Politikası'nda yer almaya devam etti. Lübnan'daki kampların PKK tarafından kullanılması Lübnan İç Savaşı'nın sona ermesiyle sonlanacaktı¹⁰⁷

1988'de ASALA örgütünün lideri Agop Agopyan'ın Atina'da öldürülmesiyle Ermeni terör eylemleri sonlandı.

Daha önce belirtildiği gibi, Orta Doğu'yu ilgilendiren başka bir kriz ise Irak'ın Kuveyt'i işgaliydi (1990). Irak'ın Kuveyt'i işgalinin Lübnan'a yansması ise tarafların bu krize göre ayrışması oldu. FKÖ lideri Arafat ABD karşıtı bir pozisyon aldı. Suriye ise Irak karşıtı koalisyonla katıldı. Bu dönemde Türkiye de Saddam karşıtı bir politika izledi. Türkiye koalisyonla birlik göndermese de Türkiye'de bulunan hava üsleri kullanıldı ve Türkiye Irak sınırına birlik kaydırarak bazı Irak birliklerinin Irak'ın kuzeyinde tutulmasını sağladı.

Türkiye ve Suriye, Irak karşıtı koalisyonda yer almışlardı ancak iki ülke arasındaki sorunlar devam etmekteydi. Lübnan'daki PKK kamplarıyla ilgili sorun Lübnan'da siyasi otoritenin sağlanmasıyla çözüldü. 1992 yılında basında kampın

105 Milliyet, (10 Aralık 1983), sayı 13063, s. 1.

106 Milliyet, (18 Temmuz 1987), sayı 14253, s. 8.

107 4'üncü bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

kapatıldığına dair haberler yer aldı. 24 Ekim 1992'de basında yer alan bir habere göre Bekaa Vadisi'nde geçmişte PKK tarafından kullanılan kampta artık Lübnan Ordusu bulunuyordu¹⁰⁸. Kuzey Irak'taki PKK varlığı Türk Dış Politikası'nda giderek daha fazla yer aldı, Lübnan'daki PKK varlığı konusu ise Türk karar vericilerinin gündeminden düştü.

Lübnan İç Savaşı'nın 1987-1992 arasında Türk Dış Politikası'ndaki yerini özetlemek gerekirse; 1980-1987 dönemindeki gibi güvenlik merkezli politikaların önemini koruduğunu görebiliriz. Ancak, bu sefer politikaların odak noktası Ermeni terör örgütlerinden PKK terör örgütüne kaymaktadır ve Suriye'yle ilişkileri de kapsamaktadır. İç savaşın bitişiyle Lübnan'daki PKK varlığı bitecektir ancak Suriye ve Kuzey Irak'taki PKK varlığı devam edecektir.

108 Milliyet, (24 Ekim 1992), sayı 16147, s. 15.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE, TARAF DEVLETLER, ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE LÜBNAN İÇ SAVAŞI

3.1. Lübnan İç Savaşı'nda Türkiye'nin Lübnan Yönetimi ve Taraflarla İlişkileri

1976 yılında, Lübnan'da iç savaşın derinleşmesi üzerine, Türk Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Genel Müdürlüğü bir açıklama yayınladı. Açıklamada; Türkiye'nin, "Lübnan'da barış, istikrar ve refahın gerçekleştirilmesi yönünde harcanan çabaları desteklediği" ifadeleri yer aldı¹⁰⁹. Ayrıca; açıklamada, "... sorunların Lübnan milleti tarafından kendi arzusuna ve Lübnan'ın yüksek menfaatlerine uygun olarak, bu ülkenin toprak bütünlüğünü, egemenlik ve bağımsızlığını koruyacak şekilde çözüme ulaştırılabileceği inancındadır" dendi.

Dönemin cumhurbaşkanı Fahrettin Korutürk de Lübnan'daki sorunların barışçı yollardan çözülmesi gerektiğini söylüyordu¹¹⁰. Dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ise:

"Lübnan'daki kanlı savaş, dünyanın bu bölgesinde yeni meselelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu ülkenin dostu ve komşusu olan bizler, kardeş savaşının üzüntü verici olaylarını derin bir acı ve titiz bir ilgi ile izledik. Karşıt gruplar arasında ortaya çıkacak ve demokratik modern bir devletin gereklerine uygun olduğu kadar Lübnan halkının geleneklerine ve gerçek emellerine de cevap verecek gerçekçi bir uzlaşmaya dayalı ve ülkenin toprak bütünlüğünü koruyacak ulusal bir çözümün bulunması, bugün için tek salim yoldur."

dedi¹¹¹.

Henüz yeni bölünmüş olan Kıbrıs'taki Lübnan Büyükelçisi, diğer Arap ülkelerinin diplomatlarını Türkiye Cumhuriyeti'nin resepsiyonuna katılmaması için ikna etti¹¹². Bu dönemde; Lübnan, diğer Arap ülkeleri gibi, Kıbrıs konusunda Türk tezlerine uzak politikalar üretti, BM Genel Kurulu'ndaki Kıbrıs'la ilgili oylamada Lübnan Türkiye aleyhine oy kullandı¹¹³.

Lübnan'daki istikrarsızlığın Türkiye'ye olumsuz etkisi konusunda, 1979 yılında, dönemin başbakan yardımcısı Faruk Sükan, Lübnan'ın Türkiye'ye silah girişi yapılan

109 Milliyet, (11 Haziran 1976), sayı 10274, s. 6.

110 Milliyet, (25 Haziran 1976), sayı 10288, s. 1.

111 Milliyet, (29 Eylül 1976), sayı 10382, s. 1.

112 Milliyet, (31 Ekim 1976), sayı 10414, s. 6.

113 Milliyet, (14 Kasım 1976), sayı 10428, s. 6.

ülkelerden biri olduğunu söyledi¹¹⁴.

Lübnan'da çatışmaların artması sonucunda çok sayıda Lübnanlı evsiz kaldı. Türkiye; bu duruma yönelik olarak, 24 Temmuz 1981 yılında, Lübnan'a sağlık malzemesi yollama kararı aldı. Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, "... Yardım malzemeleri kısa zamanda karayolu ile Lübnan'a sevkolunacaktır" ifadeleri yer aldı¹¹⁵. 1982 yılında, İsrail'in Lübnan'a askeri müdahalesinden kaçan 2 bin Lübnanlı, Suriye'nin Lazkiye Limanı'ndan deniz yoluyla getirilerek Mersin'de kampa yerleştirildi¹¹⁶.

Lübnan'daki yönetimle Lübnan'daki terör odakları konusundaki dialog 1980 Askeri Darbesi sonucu kurulan partilerüstü hükümet döneminde başlayacaktı. Türk hükümet yetkilileri bu dialogu iki farklı yol kullanarak yürüttüler. Bu yolların ilki diplomatik kanallarla kurulan iletişimdi, diğer yol ise Lübnan'a dışişleri bakanı seviyesinde yapılan geziler oldu. Bu gezilerin daha kararlı bir tutumu temsil ettiği söylenebilir.

Diplomatik kanallarla kurulan terörü önlemeye yönelik ilk girişim 1981 yılında gerçekleşti. 4 Mart 1981'de, Paris'te iki Türk diplomatın Ermeni terör örgütü mensupları tarafından öldürülmesinden sonra eylemin Beyrut'ta bir basın toplantısıyla üstlenilmesi üzerine, Türk hükümet yetkililerinin Lübnan nezdinde sert uyarıda buldukları haberi basında yer aldı¹¹⁷.

2 Ekim 1981'de, Dışişleri Bakanı İltar Türkmen bir açıklamasında,

"İkili temaslarımızda, çok taraflı temaslarımızda bu konuya en ciddi bir şekilde değiniyoruz. Diplomatlarla karşı yöneltilen saldırılarda en fazla kurbanı biz verdik. Ülkeler nezdinde diplomatlarımızın korunmasını her fırsatta hatırlatıyor ve bu konuyu takip ediyoruz. Lübnan istikrarsızlığı bu tip örgütlerin her davranışlarına uygun bir imkan yaratmaktadır .."

ifadelerini kullandı¹¹⁸. 21 Kasım 1981'de ise, Başbakan Ulusu, Ermeni terör odaklarının Filistin ve Lübnan olduğunun belirlendiğini, Lübnan'ın Ankara Büyükelçisi ile görüşüğünü, önlem almalarını istediğini söyledi¹¹⁹.

15 Eylül 1982'de, İsrail güçlerinin Beyrut'a girmesiyle beraber, Beyrut'taki örgütler konusu bir sorun olarak ortaya çıktı. Bu örgütlerin bir kısmı da Ermeni terör

114 Milliyet, (23 Ağustos 1979), sayı 11430, s. 4.

115 Milliyet, (24 Temmuz 1981), sayı 12117, s. 12.

116 Milliyet, (14 Haziran 1982), sayı 12437, s. 1.

117 Milliyet, (2 Nisan 1981), sayı 12004, s. 8.

118 Milliyet, (3 Ekim 1981), sayı 12186, s. 3.

119 Milliyet, (22 Kasım 1981), sayı 12237, s. 12.

örgütleriydi ve Türk Dış Politikası'nın ilgi alanındaydı. Mart 1983'te, Dışişleri Bakanı İlder Türkmen Lübnan'a resmi bir gezi düzenledi. Gezi dönüşünde havalimanında yaptığı açıklamada:

"... Bu işin sonunu bırakmayacağız. Ermeni terör örgütlerinin lider kadrosuna kimin sığınak verdiği nasılsa ortaya çıkacaktır ... Biz önlemler alınmasını isterken Lübnan hükümetini tek muhatap kabul etmiyoruz. Fakat Lübnan'ın da kontrol ettiği bölgelerde süratle bazı önlemler alması mümkündür. Temaslarımızda bu tedbirler üzerine görüştük..."

dedi¹²⁰.

Lübnan topraklarının terör odağı olarak kullanılması konusu, 1984'ten sonra da PKK varlığıyla ilgili olarak tekrar gündeme geldi. Ancak, bu sefer diplomatik temasların muhatabı Suriye olacaktı.

1982 yılında uluslararası kamuoyunda Lübnan'da çok uluslu bir güç oluşturulması için çabalar söz konusuydu, Türk hükümet yetkilileri, bu güce katılmak konusunda isteksiz davrandılar. Güç oluşturulduğunda Türkiye'den birlik yer almadı. 1983'te seçimden sonra başbakan olan Özal da bu çizgiyi devam ettirdi. Özal, bir açıklamasında Lübnan'da büyük devletlerin rol oynadığını ve Türkiye'nin tarafsız kalacağını belirtti.

Başbakan Özal, 2 Şubat 1985'de verdiği bir demeçte, Lübnan'da iç savaş öncesi statünün korunması gerektiğini düşündüklerini söyledi. Ayrıca;

"Çözüm için iki formül vardır. Bunlardan birincisi, Ortadoğu'da her ülkenin varlığının kabulü, diğeri ise Filistin halkının yasal haklarının korunmasıdır."

dedi¹²¹.

24 Ekim 1992'de basında çıkan bir haberde, Lübnan'da Bekaa Vadisi'nde PKK'nın uzun süre kullanmış olduğu kampla ilgili bilgilere yer verildi. Habere göre, Mahsun Korkmaz Akademisi olarak tanımlanan kampta artık yaklaşık 50 kişilik bir Lübnan Ordusu birliği bulunmaktaydı. Haber için gerçekleştirilen gezide 30 Türk gazeteciyle beraber Türk askeri ve istihbarat yetkilileri de yer aldı. Gezide bulunan Lübnan Ordusu'ndan Yarbay Ferhad: "Sanıyoruz parlamentomuzun kararından sonra kaçtılar. Tekrar gelmeleri artık mümkün değil" dedi. Lübnan Askeri İstihbarat Başkanı Hüseyin Lokanel ise: "PKK tekrar Bekaa'ya dönmesi halinde en ağır biçimde cezalandırılacaktır. Burası da dahil olmak üzere hiçbir kampta PKK'nın kalmadığını

120 Milliyet, (19 Mart 1983), sayı 12710, s. 9.

121 Milliyet, (3 Şubat 1985), sayı 13416, s. 7.

garanti ediyoruz" dedi¹²².

İç savaş sürecindeki Türk Dış Politikası'nın belli konularda devamlılık gösterdiği belli konularda da değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır. İç savaş süreci boyunca, Türkiye Lübnan'a yapılan dış müdahaleleri kınamış ve Lübnan'ın toprak bütünlüğü ile bağımsızlığına, yapılan açıklamalarda vurgu yapmıştır. Bununla beraber, Türk Dış Politikası'nda 1975-1980 arasında Lübnan İç Savaşı'nın önemi azdır. Lübnan İç Savaşı'nın ve getirdiği sorunların öneminin artması 1980 Darbesi'nden sonraki hükümetler döneminde gerçekleşecektir. Bu dönemde; Türk hükümet yetkilileri, ilk olarak Lübnan'daki merkezi yönetimle işbirliği yapmayı denemiş ancak bu başarısız olmuştur. Türk yetkililer, bu şekilde Lübnan'daki asıl otoritenin müdahale eden ülkeler olduğunu anlamıştır. İsrail ve Suriye'yle Lübnan İç Savaşı'yla ilgili işbirliği çabaları bundan sonradır.

Lübnan yönetimi açısından, 1970'li yıllarda Lübnan'ın Türkiye politikası diğer Arap ülkeleriyle benzerlik gösterir. Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerini destekleme çabalarına rağmen, Kıbrıs konusunda Lübnan yönetimi Türkiye tezini uluslararası örgütler nezdinde desteklememiştir. 1980 sonrasında, Türkiye'nin Lübnan otoriteleri nezdindeki Ermeni terör örgütleriyle ilgili çabaları da sonuçsuz kalmıştır. Bunun en önemli sebebinin Lübnan merkezi yönetiminin zayıflığı olduğu söylenebilir.

Lübnan İç Savaşı'ndaki taraflarla Türkiye'nin ilişkileri konusunda, taraflardan biri olan FKÖ'yle ilişkilere diğer bölümde değinilecektir. FKÖ dışındaki taraflarla ilgili olarak, Hristiyan-Marunilerin gerek İsrail'le yakın ilişkileri gerek Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'yle ilişkileri yönünden Türkiye'ye mesafeli oldukları söylenebilir. Örneğin, iç savaşın ilk dönemlerinde savaştan kaçan bir çok Hristiyan-Maruni'nin ilk tercihi Güney Kıbrıs Rum Kesimi olmuştur¹²³. Bir başka iç savaş tarafı olan Şiiilerin ise İran'la ilişkileri Türkiye'ye oranla daha yoğundur. İç savaşın başlangıcında Şiiilerin önde gelen örgütü Amel iken, 1979 İran İslam Devrimi sonrasında Hizbullah giderek güçlenecektir. Bir diğer Lübnanlı grup olan Sünnilerin ise iç savaş sürecinde önemli bir etkisi olmamıştır. Sünniler iç savaşta FKÖ'ne daha yakın olmuşlardır ve Türkiye'yle ilişkileri FKÖ'nün Türkiye'yle ilişkilerinden etkilenmiştir.

122 Milliyet, (24 Ekim 1992), sayı 16147, s. 15.

123 Milliyet, (30 Mart 1976), sayı 10201, s. 3.

3.2. Lübnan İç Savaşı, Türkiye ve ABD

Lübnan İç Savaşı'yle ilgili Türkiye ve ABD'nin ilişkilerinin yoğunlaşması 23 Ekim 1983'te Lübnan'da ABD hedeflerine yapılan saldırılardan sonra oldu. Büyükelçiliğin bombalanması sonucunda 241 asker hayatını kaybetti. Eş zamanlı olarak Fransız birlikleri de saldırıya uğradı.

Ölü ve yaralıların taşınması için, ABD yönetimi, İncirlik Üssü'nün kullanılması konusunda resmi talepte bulundu. Türk hükümeti bu talebe insani gerekçelerle olumlu cevap verdi¹²⁴.

Türk hükümet yetkilileri, Türkiye'deki üslerin Lübnan'daki operasyonlarla ilgili kullanılması konusunda hassas davranmak zorundaydı. Bunun en önemli sebebi 1958 Lübnan Krizi'nde yaşananlardı. 1958'de, üslerin ABD'nin Lübnan müdahalesi çerçevesinde kullanılması Orta Doğu Arap ülkelerinde tepkiye sebep olmuştu ve 1950'li yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu Arap ülkeleriyle sorunlu ilişkilerinin önemli kilometre taşlarından biriydi. Türkiye 1965 sonrasında bu kötü etkiyi silmek için çaba sarfetmişti.

Türk yetkililer, bu sebeple Türkiye'deki üslerin Lübnan çok uluslu gücünü desteklemek için kullanılmasını bazı şartlara bağladılar. Üsler asla silahlı faaliyetler için kullanılmayacaktı; posta taşınması, yaralı nakli gibi insani maksatlarla kullanılabilirdi¹²⁵. ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı MacFarlane de Türkiye'nin Lübnan'da yeni bir rol üstlenmediğini söyledi.

1983 Aralık ayında Türkiye'de hükümet değişimi yaşandı, 1980 Askeri Darbesi'nden itibaren görev yapan partiler üstü hükümet görevi seçimle iktidara gelen Anavatan Partisi hükümetine devretti. Türkiye'deki üslerin kullanılması konusunda da, devralan ve devredenler sorumluluk kabul etmeyen bir tavır üslendiler. Örneğin Dışişleri eski Bakanı İlder Türkmen dış politikanın Kenan Evren tarafından oluşturulduğunu ve kendisinin uyguladığını söyledi¹²⁶.

Üslerin kullanılması çok büyük bir tepki yaratmadı. Bunun iki sebebi vardı. Birincisi Başbakan Özal'ın üslerin kullanılmasındaki insani amacı iyi vurgulamasıydı. İkincisi ise, Lübnan'daki ABD'nin Lübnan'dan çekilme kararıydı. Asker kayıpları konusunda hassas olan ABD kamuoyunun baskısı sonucunda ABD yönetimi 1984 yılı içerisinde Lübnan'daki askeri birliklerini büyük oranda çekti. Çok uluslu gücün diğer

124 Milliyet, (28 Ekim 1983), sayı 12919, s. 5.

125 Milliyet, (10 Aralık 1983), sayı 12951, s. 1.

126 Milliyet, (12 Aralık 1983), sayı 12953, s. 6.

tarafları olan Fransa ve İtalya da aynı şekilde Lübnan'dan birliklerini çektiler.

Yeni kurulan Özal hükümeti bu krizi iyi şekilde yönetti. Bu krizin; Türkiye'nin ne ABD'yle, ne de Orta Doğu Arap ülkeleriyle ilişkilerini olumsuz etkilemesine izin vermedi.

3.3. Lübnan İç Savaşı'na Taraf Olan Devletlerle İlişkiler

3.3.1. Lübnan İç Savaşı ve İsrail'le ilişkiler

İsrail'in kuruluşu Türkiye'de bazı soru işaretleri yaratmış olsa da (sosyalist anlayışla çalışan kibbutzlar gibi örnekler yüzünden Sovyetler Birliği'ne müttefik olma olasılığı¹²⁷), sonraki süreçte İsrail'in ABD'yle yakın ilişkiler kurması nedeniyle olumlu bir hava hakim oldu. Türkiye İsrail'i 1949'da tanıyan ilk müslüman ülke oldu.

Türkiye ve İsrail arasındaki işbirliği 1950'lerde giderek arttı. Bunun bir sebebi ise iki ülkenin benzerliğiydi, her iki ülke de Orta Doğu komşularından farklı olarak laik demokratik ülkelerdi. İlişkilerin zirve noktası 1958'de imzalanan gizli Çevresel Pakt oldu. Çevresel Pakt, üye ülkelerin Nâsırcı ve komünist akımlara karşı ortak hareket etmelerini öngörüyordu. Ayrıca, bilimsel ve ekonomik işbirliğinin artırılması amaçlanıyordu. Aradaki işbirliği istihbarat örgütleri arasındaki ortak çalışmalarını da kapsamaktaydı¹²⁸.

İki ülke arasındaki iyi ilişkiler 1960'lı yıllarda bozuldu. Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki yalnızlığı Türkiye'yi bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmaya itti. Bu bölge ülkeleri Arap ülkeleriydi ve Arap ülkelerinin İsrail'le sorunlu bir ilişkileri vardı. 1967 Savaşı'ndan itibaren Türkiye ABD ve İsrail'in Orta Doğu politikalarına mesafe koydu, 1967 ve 1973 savaşlarında ABD'nin Türkiye'deki üsleri kullanmasına izin vermedi. BM Genel Kurulu'nda 1967 Arap-İsrail Savaşı'yla ilgili olarak Arap yanlısı bir tutum izledi. Sonrasında, Türk Dış Politikası'nda İsrail'in 1967 öncesi sınırlarına dönmesi resmi bir tutum olarak benimsendi. Türkiye'nin bu tutumu Arap ülkelerince karşılıksız bırakılmadı ve 1973 petrol ambargosuna Türkiye dahil edilmedi. Türkiye, petrol fiyatlarının artmasından yine de olumsuz etkilendi¹²⁹. Lübnan İç Savaşı'nın başlangıcındaki Türk-İsrail ilişkilerinin genel görüntüsü bu şekildeydi.

127 Ç, Erhan (1997). *Türk-İsrail İlişkilerinin Dünü ve Bugününe Kısa Bir Bakış*. Mülkiyeliler Birliği Dergisi 21(202), s. 32.

128 Erhan, 1997, a.g.k.

129 S, Bölükbaşı (1999). *Behind the Turkish-Israeli alliance: A Turkish view*. Journal of Palestine Studies 29(1): 21-35.

Türkiye-İsrail ilişkilerine bir de Lübnan'daki Filistinli mülteci kamplarında faaliyet gösteren Filistinli örgütler ve bu örgütlerin kamplarında kalan sosyalist görüşe sahip Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları çerçevesinden bakmakta yarar var. 1960'ların sonundan itibaren çok sayıda Türk genci Filistinli örgütlerin kamplarında kalarak askeri eğitim aldı. 1973 yılında, Lübnan'daki Nahr El Bared kampında eğitim görürken İsraili komandoların baskınında yakalanarak İsrail cezaevlerinde yedi yıl hapiste kalan Faik Bulut'a göre bu rakam 2000-3000 civarındadır¹³⁰. Türk gençlerin Filistinli örgütlerdeki varlığı 1980'li yılların ortasına kadar devam etti. Türk sol hareketinin bilinen bir ismi Deniz Gezmiş ilk gidenlerdendi, 1969'da üç ay boyunca Ürdün'deki Filistin Halk Kurtuluş Cephesi kampında kaldı. "Denizler ve Filistin" isimli bir kitabında; yazar Turhan Feyizoğlu, bu ilginin sebebini Filistin'in en yakın örnek olmasına bağlamaktadır¹³¹. Filistinli örgütlerin İsrail'le olan mücadelesinin anti emperyalist bir yönü vardı ve bu yön sosyalist Türk gençlerini de kendine çekiyordu.

Faik Bulut; 1973'teki Lübnan Nahr El Bared Kampı baskını ve yakalanmasıyla ilgili olarak, öncesinde Türk İçişleri Bakanı¹³²'nin Lübnan ve Suriye'de temaslarda bulunduğunu ve sosyalist Türk gençleriyle ilgili olarak taleplerde bulunduğunu aktarmaktadır. Sonrasında, sosyalist Türk gençlerinin olduğu düşünülen adreslere Lübnanlı polisler baskınlarda bulundular. Faik Bulut, baskınla ilgili olarak bir Türkiye-İsrail işbirliği olduğu kanaatindedir, sorgulanması esnasında odada bulunan bir şahsın MİT personeli olduğunu belirtmektedir. Sonrasında da, MİT-Mossad işbirliğiyle FKÖ'nün Ankara bürosunun dinlendiğini yazmaktadır¹³³. Nahr El Bared baskınında ayrıca sekiz sosyalist Türk genci öldürüldü.

İsrail'in Lübnan İç Savaşı'ndaki ilk müdahalesi 1978'de gerçekleşti. Filistinli örgütlerin Tel Aviv'deki bir eylemine misilleme olarak, İsrail Hava Kuvvetleri Güney Lübnan'da bazı Filistin hedeflerini bombaladı. Bu olayın üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yayınladı. Bu açıklamada

"Türkiye hiç bir zaman sivillerin hayatına mal olan şiddet ve tedhiş hareketlerini tasvip etmemiştir. Ancak bu çeşit eylemlerden şikayetçi olanların da aynı şekilde sivillere karşı misilleme hareketlerine girişmelerini haklı görmemektedir"

130 F, Bulut (1991). *Filistin Rüyası : Anı*. İstanbul: Kaynak Yayınları, s.14.

131 T, Feyizoğlu (2011). *Denizler ve Filistin*. İstanbul: ALFA Basım, s. 30.

132 21 Şubat 1973'te İçişleri Bakanı Ferit Kubat'tı.

133 Bulut, 1991, a.g.k., s. 161, 187,322-324.

ifadeleri yer aldı¹³⁴.

Benzer bir İsrail hava saldırısı 30 Mayıs 1981'de gerçekleşti, Türk Dışişleri saldırıyı bölgedeki gerginliği artıracak bir davranış olarak niteledi ve kınadı¹³⁵. Aynı yıl içerisinde Başbakanı Bülent Ulusu da bir açıklamasında Suriye-İsrail çatışmasından endişeli olduğunu belirtti¹³⁶. Yine 1981'de; İsrail, Irak'ın Osirak Nükleer Tesisi'ni inşa aşamasında iken bombaladı ve imha etti.

1982 yılına gelindiğinde, Devlet Başkanı Kenan Evren bir açıklamasında Orta Doğu'daki istikrarsızlığın kaynağının İsrail olduğunu söyleyecekti¹³⁷. İsrail'in kara hareketi Haziran 1982'de başladı; bununla ilgili olarak, dönemin Dışişleri Bakanı İltis Türkmen, İsrail'e hareketi durdurma çağrısı yaptı.

İsrail kara birlikleri Güney Lübnan sınırını geçerek kuzeye doğru ilerliyordu. Bu ilerleme esnasında Filistinli mülteci ve örgütlere ait kamplara da giriyordu. Tam bu dönemde basında İsrail kaynaklı bazı haberler yer almaya başladı, bu haberlerde Türkiye'de faaliyet gösteren terör örgütleriyle ilgili bilgiler yer alıyordu. Beş Türk teröristin FKÖ kamplarında eğitim gördüğüne dair bir haber de bunlardan biriydi. Başka bir haberde bir İsraili terör uzmanı Ermeni terör örgütlerinden biri olan ASALA'nın ayrılıkçı Kürt örgütleriyle işbirliği içinde olduğunu tespit ettiklerini belirtti¹³⁸. Yine aynı ay içerisindeki bir başka haberde İsrail'in FKÖ kamplarında 26 Türk teröristi ele geçirdiği ve bilgilerini Türkiye'yle paylaştığı bilgisi yer aldı. İsrail hükümet sözcüsü ise Türkiye'yle terör konusunda işbirliğine hazır olduklarını söyledi.

İsrail'in 1982 Haziran'ında başlayan kara hareketinin sonucunda Ağustos ayında Beyrut kuşatıldı. Yapılan anlaşma sonucu Filistinli direnişçiler silahlarıyla beraber Beyrut Limanı'ndan deniz yoluyla tahliye edildiler. Filistinli örgütlerin yeni merkezi Tunus oldu.

Filistin kamplarında kalan sosyalist Türk gençler, İsrail'in 6 Haziran 1982'de Lübnan'ı işgale başlamasıyla beraber, kamptaki Filistinliler'le beraber Beyrut'a çekildiler. 30 Ağustos 1982'de, FKÖ'nün Beyrut'u terk etmesiyle beraber sosyalist Türk gençlerin Lübnan Filistin kamplarındaki varlığı büyük oranda sona erdi¹³⁹.

134 Milliyet, (16 Mart 1978), sayı 10907, s. 9.

135 Milliyet, (31 Mayıs 1981), sayı 12063, s. 5.

136 Milliyet, (7 Haziran 1981), sayı 12070, s. 1.

137 Milliyet, (23 Mart 1982), sayı 12354, s. 8.

138 Milliyet, (14 Temmuz 1982), sayı 12467, s. 8 (İsraili uzmanın ismine haberde yer verilmemiştir).

139 1980-83 arasında Suriye ve Lübnan'da kalan M.Ç. ile yapılan sözlü mülakat, İzmir, 19 Nisan 2018.

1982 yazında Ermeni terör örgütleriyle ilgili olarak Türkiye'nin bazı girişimleri ve eylemleri olup olmadığı konusunda basında bir haber yer almadı. Ancak Ercan Karakoç çalışmasında Milli İstihbarat Örgütü'nün bu dönemde beş kişilik bir ekibi Beyrut'a yolladığını belirtmektedir¹⁴⁰, Çağrı Erhan da makalesinde benzer bir bilgiyi paylaşmaktadır¹⁴¹. Bu dönemde Beyrut'un önemli bir kısmı İsrail'in işgali altındaydı ve İsrail de Filistinli örgütlerin Lübnan'dan çıkarılmasını istiyordu. Türk hükümet yetkililerinin Ermeni terör örgütlerini Lübnan'ı terketmesi için girişimleri olmuştu.

Dönemin Dışişleri Bakanı olan İlter Türkmen; 2010 yılında kaleme aldığı bir yazıda, 1980'li yıllardaki Türk Dış Politikası ile ilgili olarak;

"... Türkiye ve İsrail'in o tarihlerde karşılıklı diplomatik temsil seviyesi Büyükelçilik değil, Maslahatgüzarlıktı. Bu seviye aynı kaldı, fakat Maslahatgüzarların derecesi İkinci Kâtipliğe düşürüldü. Askeri ve İstihbarat ilişkileri ise yine bir şekilde devam etti. İstihbarat ilişkileri ASALA'ya karşı operasyonları da kapsıyordu. Yine 1980'li yıllarda Filistin ile ilişkiler gelişmekteydi. 15 Kasım 1988'de Filistin devletinin kurulduğu ilan edilince, Türkiye aynı gün, birçok Arap devletinden önce, yeni devleti tanıdığını açıkladı"

demektedir¹⁴².

1985 yılına gelindiğinde, İsrail'in Tunus'taki FKÖ kamplarını bombalaması üzerine Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu İsrail'i kınadı¹⁴³. Halefoğlu; ayrıca, İsrail'in Lübnan'daki işgalini sonlandırması gerektiğini belirtti.

1986 yılında İstanbul'da Neve Şalom Sinagogu bombalandı ve eylemi üstlenen örgüt gerekçe olarak İsrail'in Lübnan halkına aşağılayıcı tutumunu gösterdi. FKÖ lideri Yaser Arafat eylemin kirli ve adi olduğunu belirtti¹⁴⁴.

1986 yılından itibaren İsrail'le ilişkiler normaleşti, diplomatik ilişkiler tekrar elçilik seviyesine çıkarıldı 1991 yılında ise büyükelçilik seviyesinde temsile geçildi. Bu normalleşmenin bir sebebi de Türkiye'nin Suriye'yle yaşadığı sorunlardı. Ayrıca, Türkiye Kıbrıs konusunda Arap ülkelerinden ve FKÖ'den beklediği desteği asla tam olarak bulamamıştı. Örneğin FKÖ lideri Arafat 1991'de verdiği demeçte, Irak'ın Kuveyt'e müdahalesini Türkiye'nin Kıbrıs işgaline benzetiyor ve tepkilerin çifte standart

M.Ç. 1983 yılında Şam üzerinden İsviçre'ye uçtuğunu beyan etti. M.Ç.'ye göre, 1982 İsrail harekati ve FKÖ'nün Lübnan'ı terk etmesiyle beraber bir çok sosyalist Türk genci Avrupa'ya geçiş yaptı.

140 Karakoç, 2009, a.g.k., 430-431.

141 Erhan, 1997, a.g.k.

142 Türkmen, 2010, a.g.k.

143 Milliyet, (2 Ekim 1985), sayı 13639, s. 5.

144 Milliyet, (14 Eylül 1986), sayı 13613, s. 14.

içerdiğini söylüyordu¹⁴⁵.

Türkiye'nin İsrail'le Lübnan İç Savaşı çerçevesindeki ilişkisini özetlemek gerekirse; iç savaşın başlangıcını müteakip İsrail müdahalelerine Türkiye'nin devamlı bir şekilde tepki gösterdiğini görüyoruz. Türkiye'nin bu İsrail karşıtı tutumu Orta Doğu Arap ülkeleriyle ilişkileri iyileştirme politikasıyla uyumludur. Ancak; bu İsrail karşıtı tutuma rağmen, İsrail'in 1982 Lübnan müdahalesinden Türkiye avantaj sağladığını da belirtmeliyiz. Çünkü İsrail'in Beyrut'u kuşatması ve Filistinli direnişçilerin tahliyesini zorlaması, Filistinli örgütlerle yakın ilişkileri bulunan ASALA ve Türk sol örgütlerinin olumsuz etkilenmesine sebep olacaktır. Bu olumsuz etkilenmenin, bu örgütlerin etkinliğini kaybetmesine ve tarihe karışmalarına sebep olduğunu söyleyebiliriz. İsrail'in Lübnan işgali esnasında iki ülke arasında işbirliği sözkonudur. Türkiye-İsrail ilişkileri 1986 sonrasında iyileşecektir, ama bu iyileşme Lübnan İç Savaşı'ndan dolayı değil Türkiye-Suriye ilişkilerinde sorunların artmasından dolayıdır. Sonrasında, 90'lı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkileri çok iyi bir noktaya gelecek ve eğitim-savunma antlaşmaları imzalanacaktır.

3.3.2. Lübnan İç Savaşı ve Suriye'yle İlişkiler

Genç Türkiye Cumhuriyeti ve Suriye arasındaki ilk önemli sorun Hatay (İskenderun) Meselesi oldu. Hatay Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığında işgal edilmemiş olduğu için Misak-ı Milli sınırları içerisindeydi¹⁴⁶. Hatay daha sonra Fransa tarafından işgal edildi. Milli Mücadele devam ederken, Avrupalı güçler arasında Ankara Hükümeti'yle anlaşma yoluna giden ilk devlet Fransa oldu. Bunun bir kaç sebebi vardı. Bu sebeplerden ilki Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı sonrası Orta Doğu'nun paylaşımından duyduğu memnuniyetsizlikti. Fransa, Filistin'in Yahudiler için ulusal bir yurt olarak ilan edilmesini Britanya'nın oldu bittisi olarak görüyordu. Bir başka sebep ise Birinci Dünya Savaşı sonucu ortaya çıkan yüksek maliyetti. Bir çok asker terhis olmuştu ve yeni bir askeri harekate sıcak bakılmıyordu. 1921'de Ankara Hükümeti ve Fransa arasında Ankara Antlaşması yapıldı. Antlaşmanın 7'nci maddesiyle İskenderun Sancağı'na özel bir statü tanındı. 1930'da kabul edilen Suriye Anayasası'nda bu durum teyit edildi. 1936 yılında Fransa ve Suriye arasındaki bağımsızlık antlaşmasında

145 Milliyet, (16 Şubat 1991), sayı 15514, s. 4.

146 Ş, Demir (2011). *The Middle East And Syria Policy Of Turkey From Past To Present; Düünden Bugüne Türkiye'nin Suriye Ve Ortadoğu Politikası*. Turkish Studies 6(3): 691-713.

İskenderun'la ilgili bir madde olmaması üzerine Türkiye Milletler Cemiyeti'ne itiraz etti. Görüşmeler sonucunda İskenderun içişlerinde bağımsız bir siyasi varlık olarak kabul edildi. Sonraki süreçte Hatay Hükümeti bağımsızlığını ilan etti. 1939'da Hatay Meclisi'nde Türkiye'ye katılma kararı alındı.

Hatay'ın bu süreçle Türkiye'ye katılması Suriye tarafından protesto edildi. Suriye 1946'de tam bağımsızlığını kazandığında Hatay üzerinde hak iddia etti. Suriye'nin Hatay konusundaki memnuniyetsizliği bu tarihten sonra da sürdü. İki ülke arasındaki olumsuz ilişkiler Hatay Sorunu'yla yakından ilgili olacaktı

Suriye'yle olan bu olumsuzluklara ilave olarak, Türkiye'nin 1950'li yıllardaki Orta Doğu Politikası'nın olumsuz etkisini de değerlendirmeye almak gerekir. Türkiye, 1950'li yıllarda Orta Doğu Arap ülkeleriyle ilişkisi, Batıyla olan ilişkisinden olumsuz etkilenmişti¹⁴⁷. Yukarıda bahsedildiği gibi, bu tutum 1965 sonrasında değişti ve Türkiye Orta Doğu Arap ülkeleriyle ilişkilerini iyileştirmenin yollarını araştırdı. Ancak, Lübnan İç Savaşı'nın başlangıcı itibarıyla Türkiye-Suriye ilişkileri hem iki ülke arasındaki sorunların hem de Türkiye'nin 1950'lilerde takip ettiği politikaların olumsuz etkisi altındaydı.

Suriye 1976'da Lübnan'a askeri müdahale gerçekleştirdiğinde Mısır ve Libya Suriye'ye tepki gösterdi. Ancak dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil bir açıklamasında Türkiye'nin Suriye'ye bu nedenle nota vermesinin söz konusu olamayacağını belirtti. Dönemin başbakan yardımcısı olan Necmettin Erbakan ise Suriye'ye tepki gösterdi ve Suriye Büyükelçisi'yle görüştü. Görüşme sonrasında Lübnan'daki Müslümanların haklarının korunması konusunda teminat aldığını belirtti¹⁴⁸. Aynı yıl içerisinde gerçekleşen Yeşilköy Havalimanı eylemi sonrasında da, İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk eylemcileri Lübnan'a teslim etmekten söz etti. Bu dönem iktidarda olan 39'uncu hükümet üç partinin koalisyonuyla oluşmuştu; bu partiler Adalet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Milli Selamet Partisi'ydi. Lübnan'a Suriye müdahalesi konusunda koalisyon ortakları arasında fikir ayrılığı olduğu anlaşılmaktadır. 1981 yılına gelindiğinde Lübnan'da bir İsrail-Suriye çatışması olasılığı arttı ve dönemin başbakanı olan Bülent Ulusu bir açıklamasında bu çatışmadan endişeli olduklarını

147 Ö, Kürkçüoğlu (1972). *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 27(02), s.249-251.

148 Milliyet, (5 Ağustos 1976), sayı 10329, s. 6.

belirtti¹⁴⁹. Türk hükümet yetkilileri bu olayda tarafsız kalmaya özen gösterdi.

Suriye, Kıbrıs konusundaki Türk tezlerine olumsuz yaklaşıyordu. 1977 yılında İslam İşbirliği Örgütü toplantısında, Rauf Denktaş'ın Kıbrıs Türk Federe Cumhuriyeti'nin lideri olarak tanınması oylamasında Suriye ve Lübnan muhalefet şerhi koydular¹⁵⁰. Yine 1983 yılı sonunda, İslam Konferansı Örgütü toplantısında Suriye, Türkiye'nin Kıbrıs tezlerine karşı çıktı¹⁵¹.

Yukarıda; Lübnan İç Savaşı'nda Türkiye-İsrail ilişkileri incelenirken sosyalist Türk gençlerinin Lübnan'daki Filistin kamplarındaki varlığından bahsedilmişti. Sosyalist Türk gençlerinin bu etkinliklerinde Suriye'nin de etkisi mevcuttu. Öncelikle, bu sosyalist Türk gençlerinin büyük bir çoğunluğu Türkiye'den Suriye'ye yasadışı yollardan geçti ve sonrasında Suriye'den Lübnan'a geçiş yaptı¹⁵². Yine bu araştırmada anılarını incelediğimiz Faik Bulut, Cengiz Çandar, Mehmet Tepebaşı da benzer anlatımlar yapmaktadır. Buna ilave olarak, sosyalist Türk gençleri çoğu zaman Suriye'deki Filistinli örgütlerin kamplarında konakladı. Suriyeli yetkililerin buradaki Türklerle ilişkiler kurdukları da anlaşılmaktadır.

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki başka bir sorun başlığı ise sınır aşan sular konusudur. Fırat Nehri Elazığ yakınlarında Murat ve Karasu nehirlerinin birleşmesiyle doğar ve Türkiye sınırları içerisinde 1263 km yol katederek Türkiye-Suriye sınırını geçerek Suriye'de devam eder. 1970'lere kadar Fırat Nehri'yle ilgili olarak Türkiye ve Suriye arasında herhangi bir sorun yaşanmadı. Ancak 1970'li yıllarda hem Türkiye'nin hem de Suriye'nin tarıma dayalı kalkınma programları faaliyete geçti ve Fırat Nehri'nin suyuna olan ihtiyaç arttı¹⁵³. Türkiye'nin Atatürk ve Karakaya Barajları'nda su tutmak istemesi Suriye'nin tepkisine yol açtı.

1985 yılına gelindiğinde, Ankara'nın gündeminde bu sefer PKK terörü vardı, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Şam'da temaslarda bulundu. Konu başlıkları sınır

149 Milliyet, (7 Haziran 1981), sayı 12100, s. 1.

150 Milliyet, (23 Mayıs 1977), sayı 10615, s. 3.

151 Milliyet, (10 Aralık 1983), sayı 12962, s. 5.

152 1980-83 arasında Suriye ve Lübnan'da kalan M.Ç. ile yapılan sözlü mülakat, İzmir, 19 Nisan 2018.

M.Ç. 1980 yılı Ağustos ayında Mardin'den Suriye'ye geçtiğini, Şam yakınlarında Hammuri isimli Es-Saika kampında kaldığını, El-Muhaberat (Suriye İstihbarat Kurumu) görevlileriyle koordinasyon maksadıyla görüştüğünü anlatmaktadır.

153 K, Gaytancıoğlu (2008). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Edirne, s.57.

güvenliği ve terörist geçişlerinin engellenmesiydi¹⁵⁴.

1985 yılında basında yer alan bir PKK'lı terörist ifadesinde, Suriye'den Lübnan'a geçtikleri belirtiliyordu¹⁵⁵. Benzer terörist ifadeleri bu dönemde basında çok sık yer aldı. İfadelerde teröristlerin Suriye'de ve Lübnan'da eğitim gördükleri anlatılıyordu.

1986 yılında Suriye Başbakanı Ankara'ya bir gezi düzenledi. Görüşmeler sonunda Suriye Başbakanı Fırat Nehri'nin Suriye için önemli olduğunu belirtti. Dönemin başbakanı Turgut Özal ise Suriye'yi susuz bırakmak gibi bir amaçları olmadığını söyledi. Suriye-Türkiye sınırının teröristlerce kullanılması ile ilgili olarak; Suriye Başbakanı; bir mazeret olarak, Suriye birliklerinin savaş dolayısıyla Lübnan sınırında olduğunu ve kuzeyde çok az birlik olduğunu açıkladı¹⁵⁶.

1986 yılında kamuoyunda Suriye'deki PKK kamplarıyla ilgili soruların artması üzerine, Suriye Büyükelçisi, Suriye'de Türkiye düşmanlarının olmadığını söyledi¹⁵⁷.

1987 yılında, Özal Suriye'ye bir gezi düzenledi. Görüşmelerde terör ve su sorunu konu başlıklarıydı. Özal, "Türkiye bu konunun üstesinden gelir, ancak ilişkilerin pürüzsüz hale gelmesi için PKK gibi güvenlik sorunları halledilmeli. Bu çıban başı ilişkilerimizin içinden çıkarılmalı" dedi. Cevap olarak; Hafız Esad, "Şunu çok iyi bilmenizi istiyorum ki, Türkiye'ye Suriye'den hiçbir zarar gelmeyecektir" açıklamasını yaptı¹⁵⁸. Görüşmeler sonunda iki ülke arasında bir protokol imzalandı, protokolle Türkiye 500 m³/sn suyu serbest bırakmayı taahhüt etti. Suriye ise Türkiye karşıtı faaliyetlere izin vermeyeceklerini vaadetti. 1990 yılına gelindiğinde, Suriye Büyükelçisi, bir röportajda Fırat Nehri'nden bırakılan suyun zaman zaman 250 m³/sn miktarına düştüğünü belirtti¹⁵⁹.

Gazeteci Cengiz Çandar 1987'deki Özal'ın Suriye gezisinde Özal'ın danışmanı sıfatıyla bulundu ve bu geziyle ilgili anılarını Mezopotamya Ekspresi isimli kitabında aktardı. Çandar'a göre, gezinin en önemli amacı Suriye'deki PKK varlığına son verebilmektir. Çandar'ın aktardığına göre, Suriyeli yetkililer görüşmelerde PKK terör örgütü faaliyetlerini ve lideri Abdullah Öcalan'ın Şam'daki ikametini reddettiler¹⁶⁰.

154 Milliyet, (25 Şubat 1985), sayı 13401, s. 12.

155 Milliyet, (30 Eylül 1985), sayı 13611, s. 5.

156 Milliyet, (4 Mart 1986), sayı 13765, s. 6.

157 Milliyet, (5 Kasım 1986), sayı 14002, s. 7.

158 Milliyet, (17 Temmuz 1987), sayı 14252, s. 8.

159 Milliyet, (1 Nisan 1990), sayı 15223, s. 14.

160 C, Çandar (2012). *Mezopotamya Ekspresi Bir Tarih Yolculuğu*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.75-105.

Çandar; sonraki yıllarda, PKK terör örgütü liderlerinden Murat Karayılan'la yaptığı röportajda, o yıllarla ilgili sorular sordu. Karayılan'a göre, Öcalan'ın Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad'la yakın bir dostluk ilişkisi vardı. Hafız Esad'ın PKK'ya verdiği destek de Türkiye ile Suriye arasındaki su sorunundan kaynaklanıyordu. Ama Suriye'nin verdiği destek sınırsız değildi, örneğin Suriye PKK'lılara kimlik kartı bile vermemişti¹⁶¹.

1988'de gazeteci Mehmet Ali Birand PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'la Lübnan'da Bekaa Vadisi'ndeki kampta bir röportaj gerçekleştirdi. Öcalan, röportajda, Bekaa Vadisi'nde her yerde El-Muhaberat görevlilerinin olduğunu söyledi¹⁶².

1991 yılında Mehmet Ali Birand Abdullah Öcalan'la bir röportaj daha gerçekleştirdi. Öcalan; röportajda, Suriye'nin kendisine ne git dediğini ne de destek verdiğini söyledi. Öcalan, Suriye ve Lübnan'daki yaşamının siyasi mülteci olmaktan kaynaklandığını belirtti¹⁶³.

1992 yılına gelindiğinde, basında ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz'in bir demeci yer aldı. Wolfowitz, Suriye'nin Lübnan ve kendi toprağında PKK'yı desteklemeye devam ettiğini söylüyordu¹⁶⁴.

Yine 1992 yılında, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel Suriye Büyükelçisi'ne Bekaa Vadisi'ndeki PKK kampını sorduğunu ve büyükelçinin cevap olarak o bölgenin Lübnan hükümetinin sorumluluğunda olduğunu söylediğini aktardı.

1992 yılında Türkiye Suriye'ye baskısını artırdı, İçişleri Bakanı İsmet Sezgin Suriye gezisinde sert açıklamalarda bulundu: "Biz bu terörü önleriz, ama Türk kamuoyuna Suriye'nin PKK'nın arkasında olmadığını açıklamak isteriz. Şimdi size soruyoruz; ülkeniz için Türkiye'nin dostluğu mu, PKK'nın dostluğu mu önemli?". Suriye İçişleri Bakanı Muhammet Harba ise, cevap olarak; "Abdullah Öcalan denilen kişi sınırdan gizlice geçerek Şam'a gelmiş olabilir. Ancak burada ikamet ettiği yolundaki iddialar kesinlikle yanlıştır, kabul etmiyoruz" açıklamasını yaptı. Ertesi gün Suriye'de 300 PKK militanı gözaltına alındı¹⁶⁵.

1992 yılında ilerleyen günlerde, Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El Şara Türkiye'ye verdikleri sözü tuttuklarını ve Bekaa Vadisi'ndeki kampı kapattıklarını

161 Çandar, 2012, a.g.k., s. 529.

162 Milliyet, (16 Haziran 1988), sayı 14578, s. 13.

163 Milliyet, (23 Mart 1991), sayı 15577, s. 1.

164 Milliyet, (16 Şubat 1992), sayı 15902, s. 11.

165 Milliyet, (16 Nisan 1992), sayı 15960, s. 7.

söyledi¹⁶⁶.

Lübnan İç Savaşı'nın 17 yıllık sürecindeki Türkiye-Suriye ilişkilerinin önemli anları yukarıda aktarıldığı gibidir. Lübnan İç Savaşı'nın başlangıcında, Türkiye-Suriye ilişkileri geçmişteki olayların etkisiyle gayet olumsuz durumdadır. Suriye açısından, bu olumsuzluk Türkiye'nin Fırat üzerine inşa ettiği barajlarla giderek artacaktır.

Suriye'nin, 1975 sonrasında Türkiye'deki bir çok muhalif grubu desteklediği söylenebilir. Suriye hükümeti, bu örgütlerin Türkiye'ye karşı politik ve askeri bir koz olarak kullanılmayı hedefledi. Lübnan İç Savaşı, bu yönüyle Suriye'ye bir avantaj sağladı. Çünkü, iç savaştan dolayı, Lübnan toprakları Suriye'ye sorumsuzluk imkanı sağlamıştı. Bunu açmak gerekirse, Suriye yönetimi Türkiye'den gelen her protesto karşısında Lübnan'ın kendi sorumluluğu altında olmadığını belirtti. Aslında bu gerçeği yansıtmıyordu, çünkü Kuzey Lübnan'da her zaman Suriye askeri birlikleri mevcuttu, ancak uluslararası hukuk açısından bu yine de geçerli sayılabilecek bir mazeretti. 1982 İsrail hareketine kadar Ermeni terör örgütleri, sonrasında da artan bir şekilde PKK Suriye'den destek aldı. Bunlara ilave olarak bazı ufak sol örgütler de faaliyetlerini Suriye ve Lübnan'da gerçekleştirdiler.

Türkiye açısından, Lübnan İç Savaşı'ndaki Suriye müdahalesi ilk başlarda yeterince önemli gözükmedi. O dönemki koalisyonun sadece MSP kanadından tepkiler vardı, ancak onlar da Türk Dış Politikası'nı etkileyecek seviyede değildi. 1980 askeri müdahalesinden sonraki yönetim için öncelik Ermeni terör faaliyetlerinin sona ermesiydi. Bu konuda Suriye'yle bir işbirliği söz konusu olmadı, 1982 İsrail hareketinden itibaren PKK Türk Dış Politikası'nda giderek daha fazla yer kaplamaya başladı. Suriye'ye yapılan girişimler sonuç vermedi, 1987'de Özal'ın Suriye gezisinde Fırat suları konusunda verdiği taviz bile yeterli olmadı. Suriye, Türkiye'nin girişimleri konusunda hep benzer mazeretler üretti. Lübnan'daki PKK kamplarının boşaltılması ancak 1992'de gerçekleşecekti. Bunu sağlayan iki faktör oldu, bunun birincisi Lübnan'da iç savaşın sona ermesiydi. Diğer faktör ise Suriye'nin Körfez Savaşı'nda ABD'yle müttefik olmasıydı. Suriye'nin Lübnan İç Savaşı'nı sona erdirebilmesi ABD'nin izniyle gerçekleşmişti. Aynı ABD, Suriye'den PKK faaliyetlerine izin vermemesini istemesiyle Lübnan'daki kamplar kapatıldı. Ancak Öcalan Şam'da ikamet etmeye devam etti. PKK unsurları ise Kuzey Irak'a geçiş yaptılar.

166 Milliyet, (4 Ağustos 1992), sayı 16067, s. 7.

3.4. Lübnan İç Savaşı, Uluslararası Örgütler ve Türkiye

3.4.1. Lübnan İç Savaşı ve Türkiye'nin İslam İşbirliği Örgütü'yle İlişkileri

Türkiye'nin 1965 sonrasında Orta Doğu Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalıştığından yukarıda bahsedilmişti. Bu ilişkilerin geliştirilmesinde, ikili ilişkiler olduğu kadar İslam Konferansı Örgütü de bir zemin olarak kullanıldı¹⁶⁷.

1969'da Kudüs'te El Aksa Camii'nde çıkan yangına İslam ülkelerinden yoğun tepki geldi. 25 Eylül 1969'da Rabat, Fas'ta bir toplantı düzenlendi ve toplantıda Müslüman ülkelerden gelen temsilciler yer aldı. Bu ilk toplantıda örgütün kurulmasına yönelik adımlar atıldı ve 1972'de İKÖ resmi olarak kuruldu. Tüzüğünde; İslami sosyal ve ekonomik değerlerin korunması; kültürel, bilimsel ve politik işbirliğinin artırılması, uluslararası barış ve güvenliğe katkı gibi hedefler yer aldı. İslam Zirvesi, Dışişleri Bakanları Konseyi, genel sekreterlik ve alt komitelerden oluşan organları mevcuttu.

İKÖ'nün kuruluşunda, Orta Doğu Arap ülkelerindeki yaygın bir ideoloji olan radikal Arap milliyetçiliğine bir alternatif olarak İslam Ümmeti düşüncesinin yattığı anlaşılmalıdır¹⁶⁸. Bunu biraz açmak gerekirse; Mısır, Suriye ve Irak'ta o dönemde iktidarda olan partilerin Arap milliyetçisi-Sosyalist çizgide oldukları görülmektedir. Suriye ve Irak'taki iktidar partilerinin adı Baas Partisi'ydi ve 1966 yılındaki ayrıma kadar aynı siyasi çizgide devam etmişti. Benzer şekilde, 1954-1961 yılları arasında Mısır ve Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında siyasi bir birlik teşkil etmişti. İKÖ'nün kuruluşunda 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndaki Arap yenilgisinin etkisini de değerlendirmeye almak uygun olur. Özetlemek gerekirse; İKÖ, Orta Doğu Arap ülkelerinde Arap milliyetçiliği-Baas çizgisinin düşüşe geçtiği bir dönemde kurulmuştur ve ümmetçilik çizgisindedir.

İslam Konferansı Örgütü'nün kuruluşunda öncülüğü Suudi Arabistan yaptı. Suudi Arabistan kuruluşundan itibaren Batılı büyük güçlerle yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirmiş bir ülkeydi. Oysa Mısır ve Suriye (sonrasında Irak) Batılı büyük güçlerle sorunlu ilişkilere sahipti ve Batıyla yakın ilişkileri olan İsrail'le 1969 öncesinde üç savaş yaşamıştı.

Türkiye'nin İKÖ girişimine ilk yaklaşımı temkinli oldu. Ancak 1974'teki İslam

167 İslam Konferansı Örgütü'nün adı 2011 yılında İslam İşbirliği Örgütü olarak değiştirildi.

168 G. Alpkaya (1991). *Türkiye Cumhuriyeti, İslam Konferansı Örgütü ve Laiklik*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 46(1).

Zirvesi'nden¹⁶⁹ sonra İKÖ'yü Orta Doğu Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirebileceği bir platform olarak gördü. İKÖ'ne Türkiye'nin katılımı 1974'de dışişleri bakanı seviyesinde, 1981'de başbakan, 1984'te ise cumhurbaşkanı seviyesinde oldu.

İKÖ'ne Türkiye'nin katılımı laiklikle ilgili bazı tartışmaları beraberinde getirdi. Anayasadaki devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırmama prensibinin Türkiye'nin İKÖ'ne katılmasına engel olduğuna dair görüşler ortaya çıktı. Ancak bu görüşler Türkiye'nin İKÖ kapsamındaki faaliyetlerini engellemedi¹⁷⁰.

Türkiye'nin ilk kez dışişleri bakanı seviyesinde katıldığı İslam Zirvesi'nde FKÖ lideri Yaser Arafat da Filistin lideri olarak kabul edildi.

1976 yılındaki İKÖ toplantısında FKÖ'nün Türkiye'de temsilcilik açması konusu gündeme geldi. Aynı toplantı Kıbrıs Türk Federe Devleti heyeti de görüşmelere katıldı.

Bu olumlu çizgi devam etmeyecekti. 1980 yılında İslamabad'daki İKÖ toplantısında FKÖ heyeti Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin tezlerini savundu. 1981'deki toplantıda da FKÖ temsilcisi KTFD temsilcisine karşı çıktı. FKÖ temsilcisi Güney Kıbrıs'ta FKÖ kampları olduğunu belirtti.

1982 yılında, Başbakan Bülent Ulusu, Arap-İsrail sorunlarıyla ilgili olarak, Arapların haklı duruşunu deteklediklerini söyledi. Ama; buna karşılık olarak, 1983 yılındaki İKÖ toplantısında Suriye, Güney Yemen, Libya ve Cezayir Kıbrıs'la ilgili Türk tezine karşı çıktılar.

1984 yılındaki İKÖ zirve toplantısında Cumhurbaşkanı Kenan Evren dönem başkan yardımcısı seçildi.

1987 yılındaki İKÖ toplantısının gündem maddelerinden biri azınlık durumunda olan Müslüman kitlelerdi. O dönemde Türkiye ve Bulgaristan arasında Bulgaristan'daki Türk azınlıkla ilgili sorunlar mevcuttu. İKÖ toplantısındaki Türkiye'yi destekler nitelikteki karara Cezayir çekimser kaldı. Cezayir'in bu politikasında Bulgaristan'ın baskısının etkisi vardı. Yine aynı zirve toplantısında FKÖ lideri Yaser Arafat Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e Filistin davasındaki desteğinden dolayı teşekkür etti.

Türkiye'nin İKÖ'yle ilişkilerini ve örgütteki katılımını Lübnan İç Savaşı süreci

169 İslam Konferansı Örgütü'nün ülke liderleri ve dışişleri bakanları katılımıyla icra edilen bir organı.

170 Alpkaya, 1991, a.g.k.

boyunca değerlendirdiğimizde, Türkiye'nin özellikle Lübnan'daki Filistinliler ve FK varlığıyla ilgili olarak Orta Doğu Arap lkelerinin politikalarıyla uyumlu politikalar izlediğini görürüz. Türkiye'nin bu yaklaşımındaki motivasyonu Kıbrıs konusunda Orta Doğu Arap lkelerinin desteğini almaktır. Ancak İK'nden kaynaklanan yapısal ve politik sorunlar Türkiye'nin bu amacına ulaşmasını engellemiştir.

Öncelikle, İK'nn kuruluş maksadına, Lübnan İç Savaşı'nın sona ermesine kadar ulaşılamadığı söylenebilir. Hatta, İK'den daha dar bir uluslararası organizasyon olan Arap Birliği'nde bile siyasi birlik çoğu zaman sağlanamamıştır. Mısır ve İsrail arasında Camp David Antlaşması 1978'de imzalandığında Mısır Arap Birliği'nden çıkarılmış ve Arap Birliği'nin merkezi Kahire'den taşınmıştır. Bu sorunlara ilave olarak, bazı Arap lkeleri Filistinli bazı örgütleri vekalet gücü olarak kullanmaya çalışmıştır. Örneğin Suriye Es-Saika isimli rgt, Irak ise Ebu Nidal'ın örgütünü desteklemiş ve FK'y bu çerçevede yönlendirmeye çalışmıştır. 1980'lerin ikinci yarısında Suriye ve FK yönetimi arasında sorunlar yaşanmış, bu sorunlar zaman zaman çatışma halini alabilmiřtir¹⁷¹.

Türkiye, İK toplantılarında, temel tezleri konusunda ye ülkelerden tam destek bulamamıştır. 1970'lerdeki toplantılarda KTFD temsilcileri ve lideri Rauf Denkaş kabul edilmişse de, toplantı ve zirvelerin bir kısmında ye ülkeler ve FK Güney Kıbrıs Rum Kesimi tezlerini savunmuşlar ve Türkiye'ye karşı çıkmışlardır. Bu durum karşısında Türkiye'nin politikasında ani değişimler yaşanmamıştır, yani Türkiye bu olumsuzluklara rağmen Lübnan İç Savaşı'nda FK'n destekler politikalar üretmiş ve İsrail hareketlerini kınamıştır. Ancak, İsrail'le ilişkiler 1980'lerin ikinci yarısından itibaren giderek düzelecektir. 1990'lı yıllarda Türkiye ve İsrail arasından güçlü ortaklıklar kurulacaktır. Bunun bir sebebi olarak Türkiye'nin Orta Doğu Arap ülkelerinden (ve FK'nden) beklediği desteği bulamaması gösterilebilir. İK toplantı ve zirveleri bu ilişkilerin yaşandığı ortamlar olarak öne çıkmaktadır.

3.4.2. Lübnan İç Savaşı ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'le İlişkileri

Türk Hükümet yetkililerinin Lübnan İç Savaşı'yle ilgili söylemlerinde; çatışmaların sona ermesi, Lübnan'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması vurguları iç savaş boyunca yer aldı. Bu söylemlerin bazıları Birleşmiş Milletler

171 S, Kohen (24 Mayıs 1985). *Ortadoğu'da Yeni Dengeler*. Milliyet, 6.

toplantılarında gerçekleşti.

1976 yılında dönemin Dışişleri Bakanı olan İhsan Sabri Çağlayangil; BM Genel Kurulu'ndaki Lübnan'la ilgili oturumda "... uzlaşmaya dayalı ve ülkenin toprak bütünlüğünü koruyacak ulusal bir çözümün bulunması, bugün için tek salim yoldur" açıklamasını yaptı¹⁷².

Aynı yıl yapılan ve Kıbrıs'la ilgili olan BM Genel Kurulu oylamasında Lübnan (ve Suriye) Türkiye aleyhine oy verdi¹⁷³. 1977'de yapılan KTFD'yle ilgili oylamada da Lübnan aleyhte oy kullandı¹⁷⁴.

1982 yılında, İsrail güçlerinin Beyrut'u kuşatması sonrası yapılan müzakerelerde Filistinli direnişçilerin silahlarıyla beraber Lübnan'ı terketmesi karara bağlanmıştı. Filistinli direnişçilerin Beyrut limanından tahliye edildemesinden sonra, İsrail güçlerinin kuşattığı Sabra ve Şatilla mülteci kamplarına Ketaib Partisi milisleri (Falanjistler) girdiler ve çok sayıda sivili öldürdüler. Bu olay dünya çapında büyük tepkilere sebep oldu. 25 Eylül 1982'de, BM Genel Kurulu'nda Sabra ve Şatilla katliamlarındaki olaylardaki sorumlu olarak İsrail'i gören ve kınayan bir kararın oylaması yapıldı. Karara sadece ABD ve İsrail ret verirken, Türkiye dahil 147 ülke onay verdi. Dönemin BM Büyükelçisi Coşkun Kırca, BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, İsrail'in son katliamın sorumluluğu dışında tutulamayacağını söyledi. Kırca, ayrıca Arap ülkelerinin son önerilerinin desteklenmesi gerektiğini söyledi¹⁷⁵. Orta Doğu Barışı için ABD ve Arap Birliği'nin iki farklı çözüm önerisi olduğu dikkate alındığında, Türkiye'nin Arap Birliği'nin önerisine daha yakın durduğu söylenebilir.

1983 yılındaki BM Genel Kurulu'ndaki Kıbrıs'la ilgili bir oylamada Lübnan Rum tezini destekler şekilde oy kullandı¹⁷⁶. Arap ülkelerinin bir kısmı çekimser kalırken bir kısmı Rumlar lehine oy verdi (Lübnan yönetiminde Hristiyan-Marunilerin etkin olduğu göz önüne alınmalıdır).

172 Milliyet, (29 Eylül 1976), sayı 10382, s. 1.

173 Milliyet, (14 Kasım 1976), sayı 10428, s. 6.

174 Milliyet, (9 Kasım 1977), sayı 10783, s. 8.

175 Milliyet, (26 Eylül 1982), sayı 12539, s. 5.

176 Milliyet, (14 Mayıs 1983), sayı 12768, s. 3.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. LÜBNAN İÇ SAVAŞI'NDA ETKİLİ OLAN ÖRGÜTLER VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

4.1. Lübnan İç Savaşı ve Örgütler

Lübnan İç Savaşı'yla ilgili daha kapsamlı bir bakış açısı geliştirebilmek için iç savaş sürecinde Lübnan'da etkin olan örgütlerle ilgili bir analize de ihtiyaç duyulmalıdır. Bu ihtiyacın en önemli sebebi ise örgütlerin politik bir araç olarak şiddet üretebilme kapasitesidir. Açmak gerekirse; Lübnan İç Savaşı'nda örgütler, rol üstlenen devletlere benzer şekilde politik amaç-araç olarak şiddeti kullandılar ve bu yönüyle bu çalışmanın konusu olmak zorundadırlar.

Alman düşünür Max Weber, modern devletlerin şiddetle ilişkisi konusunda, devletin şiddet kullanma kabiliyetine sahip olan tek politik organizasyon olduğu düşüncesindedir¹⁷⁷. Bu bakış açısından bakıldığında, Lübnan'da iç savaş süreci boyunca Weberyen anlamda bir devlet olmadığı anlaşılabilir. Çünkü, iç savaş sürecinde Lübnan ülkesinin farklı kısımları, farklı devlet ve örgütler tarafından yönetim fonksiyonları gerçekleştirilerek yönetildi. İç savaşın başlangıcı olarak kabul edilen, 1975 yılındaki Filistinli savaşçılar ve Maruni milisler arasındaki çatışmalardan anlaşılacağı üzere, Lübnan'da kamu görevlilerin dışında silah taşıyan çok sayıda kişi vardı ve kamu görevlileri (kamu görevlilerinden kolluk görevlileri ve silahlı kuvvetler anlaşılabilir) bu silahlı gruplar üzerinde otorite kurabilmekten uzaktı.

Lübnan'da devletin güç kullanarak bir otorite kuramamasının ve çeşitli örgütlerin kısıtlı bazı otoriteler kurabilmesinin bir diğer sonucu ise, bu örgütlerin etkilerinin Lübnan dışına taşmasıydı. Lübnan dışına taşan bu etkiler, komşu ülkeler olan İsrail ve Suriye'nin Lübnan'a askeri müdahalelerinin dayanağını oluşturdu.

Lübnan İç Savaşı'nın aktörü olan bu örgütlerin Türk Dış Politikası'na etkisi ise çok boyutludur. Bunu biraz daha açmak gerekirse, Lübnan'ın İsrail ile olan kara sınırından dolayı İsrail bu örgütlerin eylemlerinden daha çok etkilendi ve bu etkileri azaltmaya yönelik askeri operasyonlar gerçekleştirdi. Türkiye ise Lübnan'la sınır paylaşmıyordu, ancak Lübnan'da yerleşmiş örgüt mensuplarının eylemlerinden etkilenmeye devam etti. Örneğin, 1976'de Yeşilköy Havalimanı'ndaki eylemi

177 M, Weber (2004). *The Vocation Lectures*. Indianapolis: Hackett Publishing, s. 33.

gerçekleştiren eylemciler Lübnan'dan gelmişlerdi¹⁷⁸.

Türk Dış Politikası'nda Lübnan İç Savaşı'ndaki örgütlerin en büyük etkisinin genellikle ilgili olduğu söylenebilir ancak tek etki bu değildi. Orta Doğu ülkelerinin bu örgütlerle ilgili farklı politikaları vardı ve Türkiye'nin bu ülkelerle olan ilişkilerinde örgütlerle ilgili politika farklılıkları, zaman zaman Türkiye'nin genellikle ilgili bakış açısını değiştirmesine sebep oldu. Bunda en önemli etken ise Türkiye'nin petrol ihraç eden Orta Doğu ülkeleri ile iyi ilişkiler kurma arzusuuydu.

4.2. Lübnan İç Savaşı, Filistinli Örgütler ve Türk Dış Politikası

4.2.1. Filistinli Örgütler

2 Kasım 1917'de, Birinci Dünya Savaşı devam ederken, Britanya Dışişleri Bakanı Balfour, Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını uygun gören bir deklarasyon yayınladı. Savaşın bitiminde, Paris Barış Konferansı'nda, Yahudi delegasyonu bu konudaki taleplerini galip devletlerin temsilcilerine ısrarlı bir şekilde ilettiler. 25 Nisan 1920'de San Remo'da toplanan galip devletlerin yetkilileri, Filistin'in mandasını İngiltere'ye vermek konusunda mutabakat halindeydi. Manda yönetimi esasları Yahudi delegasyonunun taleplerini karşılayan bir metindi.

Bu durumdan memnun olmayan Filistin Arap toplumu ise, Yahudiler kadar olmasa da, örgütlenme çabalarına girmişti. 1922'de, Kudüs müftüsü Hacı Emin El-Hüseyni'nin başkanı olduğu Yüksek İslam Konseyi kuruldu. Ancak, Filistin Arap toplumu içerisindeki çekişmeler ve liderlik sorunları hedeflere ulaşmayı engelledi. Filistin Arap toplumu, 1939'a kadar bir çok kez gösteri ve ayaklanma gerçekleştirdiyse de başarılı olamadı¹⁷⁹.

1948'de İsrail'in kurulmasından sonra, Filistinli direnişçiler diğer Arap güçlerinin uzantısı olarak mücadele ettiler; örneğin 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda, gelecekte FKÖ'nün lideri olacak olan üniversite öğrencisi Yaser Arafat Müslüman Kardeşler örgütü içerisinde çatışmalara katıldı¹⁸⁰.

1948 Arap-İsrail Savaşı'nda Arap ülkeleri yenildiler ve İsrail topraklarını genişletti. 1956 savaşında da İsraililer üstünlük sağladılar¹⁸¹.

178 Milliyet, (15 Ağustos 1976), sayı 10127, s. 7.

179 Arı, 2012, a.g.k., s. 255-260.

180 S.K. Aburish (1999). *Arafat: From Defender To Dictator*. London: A&C Black, s.17-18.

181 ABD ve Sovyetler Birliği'nin müdahalesi sonucunda, İsrail birliklerini Gazze Şeridi ve Şarm El Şeyh'ten çekti.

FKÖ'nün kurulmasında İsrail karşısındaki konvansiyonel savaşlarda alınan yenilgilerin önemli bir payı vardı. Çünkü, FKÖ'nün kurulması İsrail'e karşı mücadelenin düzenli bir savaş yerine gerilla tarzı olması anlamına geliyordu. FKÖ'nün kurulma kararı 1964 Arap Birliği toplantısında alındı. FKÖ'nün fikir babasının Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır olduğu söylenebilir¹⁸².

1967 Arap-İsrail Savaşı'nda, FKÖ milisleri Ürdün'ün El Karameh Köyü'nde üstün İsrail güçlerine karşı başarılı bir savunma savaşı verdiler. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Arap ülkeleri yenildiler, ancak El Karameh savunması Arap dünyasında bir moral kaynağı oldu.

FKÖ'nün önemli kampları Ürdün'de bulunmaktaydı. 1969 yılı Eylül ayında, Ürdün güçleriyle Filistinli milisler arasında çatışmalar yaşandı ve Filistinliler bu kamplardan uzaklaştırıldılar. Ürdün bir darbe girişimini engellediğini beyan etti. Böylece Filistin kamplarının büyük çoğunluğu Lübnan'a taşındı.

FKÖ aslında bir çatı örgütü görünümündeydi. Bu çatının altında El Fetih, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi gibi örgütler yer aldı. FHKC ve FDHKC örgütleri El Fetih'ten farklı olarak marksist çizgiye sahiptiler. El Fetih'in ise milliyetçi-ulusalcı bir çizgisi olduğu söylenebilir. Ayrıca, FKÖ dışında da Filistinli örgütler vardı. Bunlarda birisi Es-Saika'ydı. Es-Saika Suriye'nin kontrolündeki bir örgüt görünümündeydi. Ayrıca, Irak'ın hamiliğini yaptığı Ebu Nidal örgütü de mevcuttu. 1980 sonrasında, Filistinli örgütler arasına İslamcı çizgideki örgütler de katıldı. Müslüman Kardeşler çizgisindeki Hamas bunlardan biriydi.

Filistinli örgütler arasındaki bu çeşitliliğe rağmen; Lübnan İç Savaşı sürecinde Filistinli örgütler arasındaki en önemli aktörün FKÖ olduğu kabul söylenebilir. 1980'li yıllardan itibaren İslamcı çizgideki örgütler yükselişe geçecektir.

4.2.2. Lübnan İç Savaşı öncesinde Türk Dış Politikası'nda Filistin

Türk Dış Politikası'nda Filistin konusu; 1919-1947 yılları arasında, Orta Doğu Arap ülkeleriyle ilişkiler kapsamında incelenebilir. Çünkü, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu'da devletler ve sınırlar şekillenme sürecindeydi, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Filistin politikaları da diğer Arap topluluklarına yönelik politikaları

182 J. Becker (2014). *The PLO: The Rise And Fall Of The Palestine Liberation Organization*. Bloomington: Author House, s. 41-49.

içerisinde yer aldı.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı güçleri Şam Vilayeti'nden çekilmişler ve bölgeyi Britanya güçlerine bırakmışlardı. 1919'dan itibaren Mustafa Kemal Paşa önderliğinde bir kadronun Anadolu'ya geçmesiyle Kurtuluş Savaşı bilfiil başladı, Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesiyle Osmanlı Devleti ortadan kalktı ve Türkiye Cumhuriyeti kuruldu.

Kurtuluş Savaşı yıllarındaki Türk Dış Politikası'yla ilgili olarak; Salahi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk Dış Politikası adlı kitabında, Ankara Hükümeti'nin amacının Fransızları iki cephede çarpışmasının sağlanması olduğunu belirtmektedir¹⁸³. Bu amacın sağlanmasına yönelik olarak Arap milliyetçileri ile o dönemde olumlu ilişkiler kuruldu. Sonrasında, 1921'de Ankara Hükümeti Fransa'yla Ankara Antlaşması'nı imzaladı ve bu sayede Ankara Hükümeti de facto olarak tanındı. Ayrıca; Ankara Hükümeti, savaşın galibi Batılı güçler arasındaki ittifaka zarar vermiş oldu.

1920'de Osmanlı Meclis-i Mebusan'ınca kabul edilen Misak-ı Milli'de Araplarla ilgili bir madde de vardı ve Arap'ların self determinasyon hakkına vurgu yapılıyordu. Ancak, burada Musul Vilayeti ve İskenderun Sancağı'nın geleceği için ince bir politika benimsenmişti, işgal sonrasında bu yerlerin Türkiye'ye bağlanması hedefleniyordu. Misak-ı Milli metni bu hedefe yönelik olarak hazırlanmıştı¹⁸⁴. Savaşın galip çıkan Batılı güçlerin 24 Nisan 1920'de San Remo'da topladıkları konseyde Filistin'de İngiltere manda antlaşması imzalanırken, 10 Ağustos 1920'de de Osmanlı Devleti'yle Sevres Antlaşması imzalandı. Sevres Antlaşması'nın yedinci kısmı olan 94-97 arasındaki maddeler Filistin'de manda rejiminin kurulmasını düzenliyordu. Ancak Sevres, TBMM tarafından kabul edilmediği için yürürlüğe girmedi. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nın 1'inci maddesi Britanya¹⁸⁵ ile barış durumunu tesis etti, 2-22 maddelerinde de Türkiye Cumhuriyeti'nin topraklarına ait hükümler yer aldı¹⁸⁶.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Orta Doğu politikalarında önemli gelişmeler yaşandı. 1947'de Filistin Meselesi BM'de gündeme geldiğinde Türkiye Arap ülkeleriyle beraber Filistinliler lehinde oy kullandı. Ancak 1948'de konu tekrar BM

183 S.R. Sonyel (1995). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

184 Misak-ı Milli Beyannamesi'nin 1'inci maddesinde bu bölgelerin geleceği için halk oylaması yapılması gerektiği belirtilmişti.

185 Filistin'in o tarihteki mandateri Britanya'ydı.

186 Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001, a.g.k., 194-203.

gündemine geldiğinde Türkiye bu sefer Filistinliler aleyhine oy kullandı. Sonrasında, 1949'da İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülke Türkiye oldu. Türkiye'nin bu politikalarının amacı; Soğuk Savaş'ın başlamasının etkisiyle, Batılı güçlerle aynı kampta yer alabilmektir. Ancak Filistinliler (ve Orta Doğu Arap ülkeleri) bu politikaları vefasızlık olarak gördüler¹⁸⁷. Türkiye ve Filistinliler arasındaki bu olumsuz atmosfer uzun süre değişmedi.

Bu olumsuz havanın Türk Dış Politikası'na yansımaları 1965'te BM Genel Kurulu'nda Orta Doğu Arap ülkelerin Kıbrıs'la ilgili olarak Türkiye aleyhine oy kullanmaları olarak gerçekleşti. Türk Dış Politikası karar vericileri bu tarihten itibaren Arap-İsrail sorunlarında Arap ülkeleri lehine politikalar üretmeye başladılar. Bu yıllardaki Arap-İsrail sorunlarının çok önemli bir parçası Filistin Sorunu olduğundan dolayı Türkiye'nin Filistin Sorunu'nda İsrail aleyhine Filistin lehine bir konum almaya başladığını söyleyebiliriz.

1965 sonrasında Türkiye'de Filistin konusunda farklı bir bakış açısı gelişmeye başladı. 1960'lı yıllarda Türkiye'de sol siyasi akımlar yükselişe geçti, bu sol siyasi hareketler Filistinli örgütlere ve İsrail karşıtı mücadelelerine karşı olumlu bir tavır geliştirmeye başladılar. Bu olumlu tavırla ilgili olarak; yazar Turhan Feyizoğlu "Denizler ve Filistin" adlı kitabında bazı bilgiler vermektedir. Feyizoğlu'na göre, marksist çizgisi olan Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi gibi örgütlerle Türkiye'deki sol siyasi akımlar arasında ilişki kurma girişimleri ve Filistin kamplarına davetler bu dönemde gerçekleşmiştir¹⁸⁸. Sosyalist Türk gençlerinin Filistin ilgisinin coğrafi yakınlıkla da ilgisi vardı, çünkü benzer siyasi mücadele modellerinin gerçekleştiği yerler (Latin Amerika, Güneydoğu Asya v.s.) uzakta ancak Filistin yakındaydı. Sosyalist Türk gençler arasında en bilinen isimlerinden biri olan Deniz Gezmiş 1969 Haziran'da bir Filistin kampına katıldı ve aynı yılın Ağustos ayında Türkiye'ye döndü. Deniz Gezmiş'in açtığı yolu takip eden çok sayıda Türk vatandaşı Filistin kamplarına eğitim almak amacıyla gitmeye başladı.

1960'lı yıllardan itibaren Filistin kamplarına katılan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından biri olan Faik Bulut, "Filistin Rüyası" adlı anı kitabında Filistin kamplarına katılanlarla ilgili olarak tahmini bir rakam vermektedir. Bulut'a göre

187 Demir, 2011, a.g.k.

188 Feyizoğlu, 2011, a.g.k., s. 17.

yaklaşık 2000-3000 Türk vatandaşı çeşitli Filistin kamplarında kaldı¹⁸⁹. Bulut, Türkler'in daha çok FHKC kamplarını tercih ettiğini anlatmaktadır. Bulut'un aktardığına göre, dönemin İçişleri Bakanı¹⁹⁰ Suriye ve Lübnan ziyaretlerinde Filistin kamplarında bulunan sosyalist Türk gençlerle ilgili olarak bazı isteklerde bulundu ve bu nedenle Beyrut'ta bazı adreslere polis baskınları gerçekleştirildi¹⁹¹.

Faik Bulut'un bulunduğu Lübnan'ın kuzeyinde bulunan Nahr-el Bared kampına, 1973'te İsrail askeri bir operasyon gerçekleştirdi ve Bora Gözen isimli Türk vatandaşı bu operasyonda öldürüldü. Bulut da bu operasyon esnasında ele geçirildi ve İsrail'e götürüldü. Sonrasında, Bulut, İsrail'de 7 yıl hapis yatacağı. Nahr-el Bared baskınıyla ilgili olarak; Bulut, İsraili ve Türk istihbaratçılar arasında bir koordinasyon olduğu kanaatindedir. Bulut'a göre, Nahr-el Bared baskınıyla ilgili bazı bilgileri Türk yetkililer İsraili meslektaşlarına ilettiler. Ayrıca; Bulut, sorgusunda bir Türk yetkilinin bulunduğunu düşünmektedir¹⁹².

4.2.3. Lübnan İç Savaşı sürecinde Türk Dış Politikası ve Filistinli Örgütler

1975 yılında; Türkiye, Kahire ve Beyrut'taki temsilcilikleri yoluyla FKÖ yetkililerine örgütlerinin Kıbrıs konusunda Yunan tezlerini savunan tezler yayınlaması sebebiyle uyarıda bulundu¹⁹³. Ancak bu durum FKÖ temsilcisinin Ankara'ya davet edilmesine engel olmadı.

1976 yılında yapılan İslam Konferansı toplantısında FKÖ'nün Ankara'da temsilcilik açması karara bağlandı. Aynı toplantıda Filistinli yetkililer Kıbrıslı Türkleri desteklediklerini söyleyeceklerdi. FKÖ'nün üst düzey yetkilisi Kaddumi; "Kıbrıs Türkleriyle Filistin halkının sorun ve mücadeleleri çok benzer. Her iki halk da çeşitli baskı ve zulme maruz kalarak ellerindeki topraklar alınmıştır" dedi¹⁹⁴. Aynı zirvede; Türkiye, İslam Konferansı Örgütü'nün Kıbrıs tezlerini destekleyen bir açıklama yapmasını sağladı.

1979 yılında; Türkiye'nin BM Büyükelçisi, bir açıklamasında, Filistin halkının

189 Bulut, 1991, a.g.k., s. 14.

190 Faik Bulut isim belirtmemiştir, ancak 21 Şubat 1973 Nahr El Bared baskını esnasında İçişleri Bakanı Ferit Kubat'tır.

191 Bulut, 1991, a.g.k., s. 163.

192 Bulut, 1991, a.g.k., s.187 ve s. 322-324.

193 Milliyet, (7 Mart 1975), sayı 9818, s. 7.

194 Milliyet, (14 Mayıs 1976), sayı 10246, s. 6.

hakları verilmedikçe Orta Doğu'ya barışın gelmeyeceğini söyledi¹⁹⁵. Yine aynı yıl; dönemin başbakanı Bülent Ecevit, Filistin halkının devlet kurmasına sonuna kadar destek olacaklarını belirtti.

Bu olumlu gelişmelerin yanında, FKÖ'nün Güney Kıbrıs Rum Kesimi'yle ilişkileri de basında yer almaya devam etti. FKÖ Güney Kıbrıs'ta bir üniversite açma kararı aldı¹⁹⁶ ve İslamabad'daki İslam Konferansı'nda Rum tezlerini desteklediler. FKÖ temsilcisi Ebu Mayzer:

"Kıbrıs sorunun çözümüyle ilgili kararlar BM'de alınmalıdır ve nitekim her yıl genel kurul toplantılarında Kıbrıs davası tartışılmaktadır. Bu nedenle İslam Konferansı'nın bu soruna el atması lüzumsuzdur. Ayrıca, İslam Konferansı, Kıbrıs sorunun çözümü için federal bir devlet sistemi önerisinde bulunamaz, bir devlet şekli önerme yetkisi yoktur. Aslında FKÖ'nün inancı, adanın birlik ve bütünlüğünü koruyacak bir sistemin uygulanmasıdır. Burada Kıbrıs için federal bir sistem empoze etmeye hakkımız yoktur. Adadaki tüm yabancı güçlerin çekilmesi, üslerin kaldırılması ve tarafların birlik içinde bulunmaları gerekmektedir. Tutulacak en doğru yol, bu konuda şimdiye kadar alınmış BM kararlarının uygulanmasına çaba harcamaktır"

dedi¹⁹⁷.

12 Eylül 1980'de Türkiye'de yönetimin değişmesiyle beraber Türk Dış Politikası'nda güvenlik sorunları giderek daha fazla yer almaya başladı. Lübnan ise hem Ermeni terör örgütlerinin hem de PKK'nın varlığı sebebiyle bu sorunların odak merkezlerinden biri olacaktı. Filistinli örgütler ve Türkiye ilişkileri de, FKÖ-Ermeni örgütler-PKK ilişkileri sebebiyle değişime uğradı.

9 Nisan 1980 tarihinde Lübnan'ın güneyinde Sayda kentinde Kürt ve Ermeni eylemciler ortak bir açıklama yaptılar. Ertesi gün de Ermeni örgütlerin FKÖ ile işbirliği içerisinde olduğuna dair haberler basında yer aldı¹⁹⁸. 1981 yılında ASALA'nın liderlerinden biriyle yapılan röportajda; örgüt lideri, Lübnan'ın ASALA'nın Orta Doğu merkezi olduğunu belirtiyordu. Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği'nde gerçekleştirilen Ermeni terör örgütü eyleminin açıklaması Beyrut'ta yapıldı¹⁹⁹. Örneğin, Esenboğa Havalimanı'nda bir eylem gerçekleştiren Ermeni terör örgütü mensubu Levon Ekmekçiyan, Beyrut yakınlarındaki bir kampta eğitim gördüğünü ifadesinde belirtti.

Türk hükümet yetkilileri, Lübnan'da Ermeni terör örgütlerinin varlığının

195 Milliyet, (30 Ağustos 1979), sayı 11435, s. 3.

196 Milliyet, (16 Eylül 1979), sayı 11452, s. 25.

197 Milliyet, (30 Mayıs 1980), sayı 11704, s. 3.

198 Milliyet, (9-10 Nisan 1980), sayı 11653 ve 11654, s. 10 ve s. 3.

199 Sonraki günlerde de Ermeni terör örgütlerinin bir çok eyleminin açıklaması Beyrut'ta yapılacaktı.

farkındaydı. 1981'de Dışişleri Bakanı İltar Türkmen, bir açıklamasında teröristlerin Lübnan'dan hareket ettiklerini söyledi²⁰⁰:

"... Lübnan istikrarsızlığı bu tip örgütlerin her tür davranışlarına uygun bir imkan yaratmaktadır. Anlaşıldığı kadar Lübnan'dan hareket eden gruplar başka ülkelere gidip bu fiillerini işlemektedirler"

Sonraki günlerde, dönemin Başbakanı Bülent Ulusu Ermeni terörünün kaynağının Lübnan ve Filistin olduğunu belirtti²⁰¹. Ancak Türk yetkililer bu dönemdeki açıklamalarında FKÖ'nü hedef almamayı tercih ettiler; ayrıca Filistinlileri destekleyici politikalar da ürettiler. Örneğin, Sabra-Şatilla katliamlarından sonra Türkiye'de Filistinliler'le Dayanışma Günü ilan edildi ve camilerde dua edildi²⁰².

FKÖ yetkilileri Ermeni terör örgütleriyle ilişkileri olduğunu kabul etmeyeceklerdi. 1981 yılında; FKÖ'nün Ankara temsilcisi Ebu Firaz, FKÖ'nün Türkiye karşıtı eylemleri onaylamadığını belirtti:

"Biz tedhişçiliğe karşıyız, Türk kardeşlerimizin karşısında olan hiçbir hareketi tasvip etmiyoruz. Bize gelen kişi Filistin davası için çalışacak kişidir. FKÖ'nün dost ülkelere müdahale etmeme prensibi vardır. Biz buraya gelenlerin bizim yanımızda çalışmalarını isteriz. Bunun dışında nasıl bir güvence verebiliriz?"²⁰³

Filistinli yöneticiler, ayrıca Filistin kamplarında eğitim gören Türkiye karşıtları için bilgileri olmadığını beyan ettiler. FKÖ'nün Ankara temsilcisi, Filistin kamplarında kimlik tespitinin çok zor olduğunu söylüyordu. Türkiye'nin 1982'deki İsrail'in Filistinli örgütleri yok etmek amacıyla başlattığı Lübnan operasyonlarıyla ilgili olarak Türk yetkililerin İsrail karşıtı açıklamalar yapması, FKÖ-Türkiye ilişkilerine olumlu etkilerde bulunuyordu.

İsrail'in 1982 operasyonlarında, Filistin kamplarında Türk vatandaşlarını yakaladıklarına dair İsrail açıklamaları basında yer almaya başladı. 12 Haziran 1982'de İsrail Ordu sözcüsü ellerinde bir Türk tutsak olduğunu açıkladı. İsraili yetkililer, sonraki günler de ele geçen Türk vatandaşları hakkında açıklamalarda bulundular; İsraili yetkilileri göre El Fetih Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'yla, FHKC ise Türkiye Halk Kurtuluş Cephesi isimli örgütlerle ilişkiliydi^{204 205}. İsraili yetkililer, Türk

200 Milliyet, (3 Ekim 1981), sayı 12186, s. 3.

201 Milliyet, (22 Kasım 1981), sayı 12234, s. 12.

202 Milliyet, (25 Eylül 1982), sayı 12546, s. 9.

203 Milliyet, (7 Nisan 1981), sayı 12009, s. 10.

204 Milliyet, (12 Haziran 1982), sayı 12435, s. 3.

205 Milliyet, (12 Temmuz 1982), sayı 12465, s. 11.

yöneticilerin operasyon karşıtı açıklamalarına cevap olarak, Türkiye ve İsrail'in terör konusunda işbirliği yapmasını önerdiler.

1982'de Filistinlilerin Beyrut'tan tahliye edilmesiyle beraber Filistinli örgütlerin Lübnan'da etkinlikleri giderek azalacaktı. 1982 öncesinde Filistinli örgütlerin bayraktarlığını yaptığı İsrail'le mücadelede, 1982'den sonra İslamcı örgütler giderek daha etkin olmaya başladı. Hizbullah bu İslamcı örgütler arasında öne çıktı.

1985 yılında PKK hakkında yayınlanan bir iddianamede, PKK'luların ifadelerine dayanarak PKK'luların Lübnan'da Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi kamplarında eğitim gördüğü bilgileri yer aldı. Yine 1985 yılında FHKC lideri Ahmet Cibril'le yapılan bir röportajda; Cibril, Ermeni'lerle bir işbirlikleri olmadığını, ancak kendileriyle aynı saflarda savaşan Kürtler'in olduğunu ve bu yüzden gönül bağlarının bulunduğunu belirtti. Cibril, ayrıca Türkiye'nin ABD ve İsrail'le yakın ilişkileri olduğunu ve bunu tasvip etmediklerini belirtti. Buna rağmen, Cibril Türkiye karşıtı eylemlere izin vermeyeceklerini de söyledi²⁰⁶.

Filistinli örgütler ve PKK arasında kayda değer önemli bir olay ise 1982 İsrail operasyonunda, Güney Lübnan'da Arnon'da PKK'luların İsrail karşısında direnmeleri ve 10 PKK'lının burada ölmesidir. Bu olay sonrasında PKK'lılara Bekaa Vadisi'ndeki kamp tahsis edilmiştir²⁰⁷.

Lübnan'da iç savaşın sona erdiren Taif Antlaşması konusunda yeni bir kamplaşma ortaya çıktı. Bu kamplaşmanın Körfez Savaşı'yla da yakından ilgisi vardı. Suriye'nin Körfez Savaşı'nda Irak karşıtı koalisyonda yer almasının sonucu olarak Lübnan İç Savaşı sonrası yeni Lübnan'da daha etkin olması konusunda ABD'nin desteği sağlanmıştı. FKÖ lideri Yaser Arafat ise Saddam Hüseyin rejimini destekleyen açıklamalar yaptı. Bu kamplaşmanın Türkiye'ye yansması ise Arafat'ın Irak'ın Kuveyt müdahalesini Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesine benzetmesi oldu. 1991 yılındaki açıklamasında; Arafat, Irak'a müdahale edildiği gibi neden Lübnan'ı işgal eden İsrail'e veya Kıbrıs'ı işgal eden Türkiye'ye neden müdahale edilmediğini soruyordu²⁰⁸:

"Aynı gücü bölgedeki öteki işgalcilere karşı neden kullanmıyorsunuz? Örneğin Kıbrıs'ı işgal eden Türkiye'ye, Lübnan'ı, Golan tepelerini işgal eden İsrail'e karşı?"

Arafat'ın bu açıklaması karşısında; dönemin başbakanı Yıldırım Akbulut,

206 Milliyet, (7 Haziran 1985), sayı 13502, s. 7.

207 Bulut, 1991, a.g.k., s. 42.

208 Milliyet, (2 Şubat 1991), sayı 15528, s. 9.

Arafat'ın ifadesini üzüntüyle karşıladıklarını ancak Filistin sorununa yaklaşımlarının değişmeyeceğini belirtti²⁰⁹:

"... Filistin liderliğinin son beyanlarını üzüntü ve tepki ile karşıladığımız bir gerçektir ama bu son beyanlar ışığında, Türkiye'nin ne Filistin sorununun çözümüne ilişkin bilinen tutumunda, ne de bölgede özellikle kendine özgü konumu nedeniyle bu ve sair Ortadoğu meselelerinin halli konusunda herhangi bir değişiklik olması söz konusu değildir."

Türkiye-FKÖ ilişkileri, sonraki yıllarda gerçekleşen İsrail-Filistin Barış Süreci'ne Türkiye'nin desteği çerçevesinde normalleşti.

Özetlemek gerekirse; Türkiye, uluslararası platformlarda (BM, İslam Konferansı Örgütü v.s.) Filistinlilerin haklarını koruyan politikalar üretti. Bu politikalarının karşılığında zaman zaman olumlu dönüşler aldı. Lübnan'daki Filistin varlığını hedefleyen İsrail operasyonlarında da Türk yetkililer İsrail karşıtı söylemler kullandılar.

Türkiye'nin bu Filistin yanlısı tutumunu zorlayan etken ise 1980 sonrası Türkiye'nin güvenlik politikaları oldu. 1982 sonrasında Filistinli örgütlerle beraber Ermeni örgütler de etkinliğini kaybetti, ancak sonraki yıllarda PKK varlığı giderek daha fazla önem kazandı. Her iki unsurun da Filistinli örgütlerle yakından ilişkisi vardı.

Buna rağmen, Türk hükümet yetkilileri Filistinli örgütlerin bu ilişkilerine rağmen Filistin karşıtı söylemler geliştirmediler.

Lübnan İç Savaşı'nın sonuna doğru, FKÖ'nün Saddam yanlısı bir politika izlemesi ve Türkiye'nin de Saddam karşıtı kampta yer almasının bir sonucu olarak, FKÖ lideri Arafat Kıbrıs konusunda Türk karşıtı söylemler kullandı. Ancak bu durum da Filistin karşıtı politikalara sebep olmadı.

Türkiye'nin Filistin politikalarının bu olumsuzluklara rağmen büyük ölçüde değişmemesinin sebebinin Orta Doğu Arap ülkeleriyle iyi geçinme çabası olduğu söylenebilir.

4.3. Lübnan İç Savaşı, Ermeni Örgütler ve Türk Dış Politikası

4.3.1. Ermeni Terör Örgütleri ve Lübnan

Türk kamuoyunda Ermeni terör örgütü denildiğinde ilk akla gelen ASALA (Armenian Secret Army For The Liberation of Armenia-Ermenistan'ın Özgürlüğü için Ermeni Gizli Ordusu) olsa da, ASALA tek Ermeni terör örgütü değildir. JCAG-ARA

209 Milliyet, (28 Şubat 1991), sayı 15554, s. 14.

(Justice Commandos of The Armenian Genocide Armenian Revolution Army-Ermeni Soykırımını Adalet Komandoları Ermeni Devrim Ordusu) da çok sayıda eylem gerçekleştirmiş diğer bir Ermeni örgütüdür.

Bu Ermeni örgütlerinin ideolojik kökenlerini 19'uncu yüzyılda kurulmuş olan Ermeni siyasi partileri Hınçak ve Taşnak'a kadar bağlamak olasıdır. Hınçak marksist bir ideolojiye sahipken, Taşnak milliyetçi-ulusalcı söylemleri benimsemiş bir partidir²¹⁰. Genel olarak; ASALA'nın Hınçak Partisi'nin, JCAG-ARA'nın ise Taşnak Partisi'nin uzantısı olduğu söylenebilir.

Lübnan'da bir Ermeni topluluğu daha önce de varolmuşsa da, günümüzdeki Lübnan Ermeni toplumunun önemli bir kısmı 1915 olayları sonrasında bölgeye göç etmiş olanlardan gelmektedir. Bu nedenle, Lübnan'daki Ermeni diasporası diğer ülkelerdekine göre Türkiye karşıtlığı açısından en radikal grubu oluşturmaktadır²¹¹.

Ermeni silahlı eylemlerini üç farklı periyoda ayırmak uygun olabilir. Bunlardan ilki 19'uncu yüzyılın sonundan Birinci Dünya Savaşı sonunda kadar olan eylemlerdi. İkinci dalga; Ermeni örgütlerin 1915 olaylarından sorumlu tuttıkları İttihatçı liderlere karşı 1920'lerde icra ettikleri suikast eylemleriydi (Nemesis eylemleri). Üçüncü dalga ise 1970'lerde başlayıp 1980'lerin sonuna kadar devam eden 3. dalga eylemleriydi. Bu üçüncü dalga eylemlerinin Lübnan'daki Ermeni diasporası ile yakın ilişkisi vardı. Ancak üçüncü dalga eylemleri başlatan Los Angeles'lı yaşlı bir Ermeni kökenli ABD vatandaşı Mıgırdiç Yanıkyan oldu. Yanıkyan 1915 sonrasında ABD'ne göç etmiş bir Ermeni'ydi. Yanıkyan'ın bu eylemi, üçüncü dalga eylemleri başlatan bir işaret fişeği işlevi gördü.

Lübnan'daki Ermeni toplumu ve Filistinli örgütler arasında yakın ilişkiler Filistinlilerin Lübnan'a göçmeleriyle beraber başlamıştı. Lübnan Ermeni toplumu arasında, Ermeniler'in de Filistinliler gibi vatanları ellerinden alınmış bir halk olduğu fikri yayılmaya başladı. Fikirlerin yayılmasının sonucu olarak Lübnan Ermenileri'nden Filistinli örgütlere katılımlar oldu. Örneğin, ASALA'nın kurucusu Agop Agopyan 1967 yılında FHKC'ne katıldı²¹². Agopyan 1974'te ASALA'yı kuracaktı.

Ermeni terör örgütlerinin ortaya çıkışının iç savaş öncesi ve esnasındaki Lübnan'daki politik atmosferle yakından ilişkisi vardı. Bunun yanında; iç savaş sürecindeki Lübnan, Ermeni örgütlerin insan kaynakları temini açısından ideal bir ortam

210 Karakoç, 2009, a.g.k., s. 62-74.

211 Ayhan ve Tür, 2009, a.g.k., s. 312.

212 Karakoç, 2009, a.g.k., s. 180.

oluşturdu. Beyrut'un Ermeni mahallelerinden çok sayıda tetikçi yetiştirdi²¹³.

4.3.2. Lübnan İç Savaşı Süreci ve Ermeni Örgütler

Lübnan İç Savaşı'nı başlatacak çatışmalar başlamadan önce, 21 Şubat 1975'de Beyrut THY bürosuna bombalı bir saldırı yapıldı²¹⁴. Aynı yıl, Ermeni terör örgütlerince gerçekleştirilen Türkiye'nin Paris Büyükelçisi'nin öldürüldüğü eylem sonrasında; Fransız Polisi, eylemcilerin Lübnan bağlantılı olduğunu ortaya çıkardı²¹⁵. 16 Şubat 1976'da, Beyrut Büyükelçiliği'nde görevli diplomat Oktay Cirit, Beyrut'ta silahlı saldırı sonucu öldürüldü²¹⁶. Eylemi ASALA üstlendi.

1980 yılına gelindiğinde, Ermeni terör örgütü temsilcileri ve Kürt-Sol örgütlerin temsilcileri ortak bir açıklama yaparak Derik-Mardin'deki bir eylemi üstlendiler. Ertesi gün, Ermeni terör örgütlerinden Filistinli örgütlerle işbirliği açıklamaları da geldi²¹⁷.

Avrupa'daki Ermeni terör örgütü eylemlerinin üstlenme açıklamalarının Beyrut'ta yapılması da Lübnan'ın Ermeni teröründeki rolü üzerine fikir vermektedir. Örneğin, 25 Eylül 1981'deki T.C. Paris Büyükelçiliği'nin Ermeni terör örgütü mensuplarınınca basılması üzerine Beyrut'ta açıklama yapıldı²¹⁸. Aynı şekilde, ASALA'nın Fransa'yı hedef alan açıklaması da Beyrut'ta gerçekleşti²¹⁹.

Ermeni terör örgütlerinin eylemlerinin artması ve Ermeni terör örgütlerinin Lübnan merkezli olmasının sonucu olarak, 2 Nisan 1981 yılında Türk hükümet yetkilileri resmi kanaldan Lübnan'ı uyardılar. Bu uyarı, 12 Eylül 1980 Darbesi'yle değişen iktidarın Ermeni terör örgütlerine yönelik güvenlik politikalarının öncüsüydü. Sonrasında, Lübnan (ve Lübnan İç Savaşı) çerçevesindeki Türk Dış Politikası'nda Ermeni terör örgütleri giderek daha çok yer kapladı. 22 Kasım 1981'de, Başbakan Bülent Ulusu, Ermeni terörünün kaynağının Lübnan ve Filistin kampları olduğunu söylüyordu²²⁰. Ulusu, ayrıca artık aktif harekete geçildiğini beyan etti. 22 Temmuz 1982'de, Dışişleri Bakanlığı açıklamasında, Lübnan'daki Ermeni terör örgütü

213 A, A, Gazigiray (1982). *Ermeni Terörünün Kaynakları*. İstanbul: Gözen Yayınları, s. 200.

214 Milliyet, (22 Şubat 1975), sayı 9806, s. 1.

215 Milliyet, (26 Kasım 1975), sayı 10080, s. 1.

216 Milliyet, (17 Şubat 1976), sayı 10160, s. 1.

217 Milliyet, (9-10 Nisan 1980), sayı 11653 ve 11654, s. 10 ve s. 3.

218 Milliyet, (25 Eylül 1981), sayı 12178, s. 14.

219 Milliyet, (11 Aralık 1981), sayı 12252, s. 3.

220 Milliyet, (22 Kasım 1981), sayı 12233, s. 12.

faaliyetlerinin yakından takip edildiği bilgisi yer aldı²²¹. Aynı yılın Ağustos ayında; Dışişleri Bakanı İlder Türkmen, Lübnan'ın Ermeni terör örgütlerinin cenneti olmaktan çıkarılması gerektiğini söyledi²²².

Türk hükümet yetkililerinin, Lübnan'daki Ermeni terör örgütleri faaliyetlerine yönelik güvenlik politikaları konusuna, Doç. Dr. Ercan Karakoç çalışmasında geniş yer vermektedir. Karakoç'a göre, MİT yetkilisi Erkan Gürvit (aynı zamanda Kenan Evren'in damadı), Esenboğa eylemi sonrasında Ermeni terör örgütü mensuplarının sorgulaması sonucunda, Lübnan'daki örgüt faaliyetlerinin etkili olduğu kanaatine vardı. Gürvit'in yönlendirmesi sonucunda bu örgütlerle mücadele kararı MGK'da alındı. Karakoç, oluşturulan ekipte ülkücüler ile Kuzey Irak Türkmenleri'nin olduğunu belirtmektedir ve Abdullah Çatlı'yı da bu isimler arasında saymaktadır²²³. Susurluk kazası sonrasında TBMM Komisyonu'na ifade veren eski ülkücü Oral Çelik, ASALA'ya karşı 28 operasyona katıldığını söylemiştir²²⁴.

İsrail'in 1982 operasyonunda Beyrut'u kuşatması ve sonrasında büyük güçlerin müdahalesiyle Filistinli örgütlerin deniz yoluyla tahliyesi konusunda anlaşılmasıyla beraber Türk Dış Politikası yapıcılarını için Ermeni terör örgütlerinin Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne taşınması olası bir gündem maddesi olarak yer aldı.

1982'de Filistinli örgütlerin Beyrut'u tahliye etmek zorunda kalmalarının Ermeni terör örgütleri üzerinde son derece olumsuz bir etkisi olduğu kabul edilmelidir. Ancak, Türk Hükümeti, 1982 tahliyesi sonrasında da Ermeni terör örgütlerinin Lübnan'daki faaliyetlerinin sonlandırılması için kararlılıklarını devam ettirdiler. Dışişleri Bakanı İlder Türkmen'in 1983'de Lübnan ve Suriye gezilerinin böyle bir amaca hizmet ettiği kabul edilebilir. Türkmen; gezi sonrasında verdiği demeçte Lübnan'daki otorite boşluğunun farkında olduklarını ve tek muhatap olarak Lübnan Hükümeti'ni muhatap olarak almadıklarını söyledi. Türkmen ayrıca Ermeni terör örgütü lider kadrosunun Lübnan'ı terk ettiği bilgisini aldıklarını ancak hâlâ faaliyetlerine devam ettiklerini, Güney Kıbrıs üzerinde durduklarını belirtti²²⁵. Aynı yılın Ağustos ayında Türkmen Lübnan'a ASALA konusunda koordinasyonların devam ettiğini ancak Lübnan Hükümeti'nin havaalanını

221 Milliyet, (22 Temmuz 1982), sayı 12475, s. 11.

222 Milliyet, (26 Ağustos 1982), sayı 12508, s. 11.

223 Karakoç, 2009, a.g.k., s.430-473.

224 Günaydın, (28 Ağustos 1982), s. 5.

225 Milliyet, (20 Mart 1983), sayı 12711, s. 8.

kontrol edemediğini söyledi²²⁶:

"Lübnan hükümetinin nezdinde girişimleri son saldırıdan sonra olduğu gibi her zaman sürekli yapıyoruz. Ama mesele havaalanının kontrolüdür. Bunu da Lübnan yapamamaktadır. Sorun giriş çıkışları kontrol etmektir"

Ermeni terör örgütlerinin TBMM birleşimlerinde de tartışılıyordu. TBMM'nin 7 Kasım 1984 tarihindeki birleşiminde söz alan Halkçı Parti milletvekili İbrahim Ural:

"Bilindiği gibi terör olayları 1975 tarihinde patlak verdi. Bu tarihte bu eylemleri kimlerin başlattığı ve arkalarında hangi güçlerin bulunduğu pek bilinmiyordu. Oysa şimdi, bu eylemleri yapan örgütler, merkezleri, eylem şekilleri, avukatları ile bu örgütlerin arkasındaki devletler belli olmuştur. Hele İsrail'in Beyrut'u işgali sırasında ele geçirilen belgelerden bu Ermeni terörünün mahiyeti iyice anlaşılmıştır. İlk iş olarak İsrail ile temasa geçerek bu bilgi ve belgeleri almak, bilmediğimiz eylemcilerin hüviyetlerini ve bugün buldukları yerleri tespit etmektir. Bunların çoğu hâlâ İsrail cezaevlerinde yatmaktadır. Bir kısmı hâlâ Beyrut'ta, bir kısmı Suriye, Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesimi ve Fransa'dadır"

diyordu²²⁷.

17'nci dönem Halkçı Parti milletvekili Erol Ağagil ise 16 Aralık 1984 tarihindeki birleşimde, hükümeti sorumlu tutarak şunları söyledi:

"Ortadoğuda özellikle Suriye'nin Sovyetler Birliğiyle geliştirdiği ilişkileriyle bölgede giderek artan tehlikeler yaratabileceğini, ciddi biçimde vurgulamak istiyoruz. Suriye'de hâlâ ayrılıkçı ve Ermeni kamplarının varolması, Hükümetimizin yaptığı girişimlere rağmen bu kampları kaldırtamaması dış siyasetimizin başarısız bir yönüdür. Eğer Hükümet diğer Arap ülkelerini gücendirmemek için Suriye ile diplomatik ilişkilerini kesmemekte ve gereken etkin tedbirleri -ki bu etkin tedbirlerin ne olduğunu Sayın Bakanım benden iyi bilirler- almamakta ısrar ederse, diplomatlarımızın Ermeni katillerce şehit edilmesini önceden kabul etmiş sayılacaktır. 1975 yılından bu yana Ermeni teröristlerin üstlendiği Suriye ve Lübnan'a karşı etkin, dinamik ve kararlı bir siyaset izlenmesini istiyoruz. Hükümet terörizmin kaynağına ineceği yerde, bazı boş sözlerle havanda su dövmekten lütfen vazgeçsin."²²⁸

1988'de ASALA lideri Agop Agopyan'ın Atina'da öldürülmesiyle beraber, Ermeni terör örgütlerinin faaliyetleri sona ermiş olduğu söylenebilir.

İkinci dalga Ermeni terör eylemleri her ne kadar ABD'nde başlamış olsa da, Lübnan'ın 1960'lardaki ortamından çok fazla etkilendiğini kabul etmek gerekir. Bu etkilenmenin Filistinli örgütlerle yakından ilgili olduğunu anlaşılmalıdır. Çünkü,

226 Milliyet, (2 Ağustos 1983), sayı 12846, s. 6.

227 TBMM Tutanak Dergisi, Cilt:8, 7 Kasım 1984, s. 141.

228 TBMM Tutanak Dergisi Cilt:11 16 Aralık 1984, s. 30.

Filistinli örgütlerin yarattığı politik atmosfer Lübnan'daki Ermeni toplumunda benzerlik duygusu yarattı; ayrıca Filistin kamplarının önemli bir kısmının Lübnan'da olması, Ermeni toplumu içerisinde öncü bir lider grubunun bu kamplar sayesinde örgütlenmesine imkan sağladı. Bunun yanında, Lübnan'daki otorite boşluğu ve Ermeni toplumu Ermeni terör örgütleri için ideal bir insan kaynağı oluşturdu. Bu sayede Ermeni terör örgütleri 1970'li yıllarda Dünya'nın çeşitli şehirlerinde Türk hedeflerine karşı başarılı eylemler gerçekleştirebildiler.

Türk hükümet yetkililerinin Ermeni terör örgütüyle aktif mücadeleye karar vermeleri de İsrail'i 1982 operasyonu ile eş zamanlıydı. Türk hükümetinin bu operasyonu bir fırsat olarak gördükleri kabul edilebilir, ancak resmi ağızlarından İsrail kınanmaya devam edildi. Türkiye'nin aktif mücadelesinin Lübnan özelinde iki unsuru olduğu söylenebilir; bunun birisi resmi temasları, diğeri ise Lübnan'da icra edilen MİT operasyonlarıydı. İlk unsur açıktan gerçekleşti ancak MİT operasyonları konusunda resmi bir kabullenme olmadı, bu yüzden Lübnan'daki Ermeni terör örgütlerini hedefleyen MİT operasyonları söylenti ötesine geçmedi.

Türk hükümeti 1982 sonrasında da kararlılığını devam ettirdi. 1983'te dışişleri bakanı seviyesinde Lübnan ve Suriye'ye gerçekleştirilen gezinin asıl amacının güvenlik politikaları olması bu kararlılığının göstergesiydi.

Ermeni terör örgütlerinin etkinliklerinin 1980'li yıllarda azalması ve sona ermesi konusunda Türkiye'nin bu çabalarının yanında Avrupa ülkelerinin de Ermeni terör örgütlerine karşı tedbirler almasını da saymak gerekir. Çünkü Ermeni terör eylemlerinde sivillerin de zarar görmesi kamuoyunda tepkilere sebep oldu. Avrupa ülkelerinin mücadelesi öyle bir noktaya geldi ki, Ermeni terör örgütlerinin asıl hedefi bir dönem Türkiye değil İsviçre oldu.

Sonuç olarak, 1980 sonrasındaki Ermeni terör örgütleri konusundaki Türk Dış Politikası, güvenliği ön plana alan ve kararlılıkla icra edilen bir hale geldi. Ancak, Ermeni terör örgütleriyle ilişkilerine rağmen Filistinli örgütler aleyhine bir tutum ortaya konmadı. Benzer şekilde, İsrail operasyonları Türkiye'nin lehine sonuçlar ortaya çıkarsa da İsrail'i kınayan resmi açıklamalar yapılmaya devam edildi. Burada, Orta Doğu Arap ülkeleriyle iyi geçinme amacı ön plandaydı ancak güvenlik politikaları da kararlılıkla takip edilebildi.

4.4. Sol Örgütler ve Türk Dış Politikası

4.4.1. Lübnan İç Savaşı öncesi

Türkiye'de 1960'lı yıllarla beraber sol siyasi akımlar giderek güç kazandı. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Filistinli örgütlerin kendini duyurmasıyla beraber, Türkiye'deki sosyalistler arasında Filistin Sorunu'na ilgi artmaya başladı. Türk sol hareketinin Filistin Sorunu'nu değerlendirmesinde; İsrail, emperyalizmin Orta Doğu'daki temsilcisi konumundaydı ve Filistinliler'in mücadelesi aslında emperyalizm karşıtı bir anlam taşımaktaydı. Benzer bir değerlendirme Vietnam Savaşı hakkında da yapıyordu, örneğin ABD Ankara Büyükelçisi Robert Komer 1969'da ODTÜ Rektörü'nü ziyaret ettiği esnada aracı yakıldı. Komer, Ankara Büyükelçiliği'nden önce ABD'nin Ulusal Güvenlik Danışmanı'ydı ve Vietnam'la ilgili politikaların mimarlarından biriydi.

Türk sol hareketinin Filistin'e yönelik ilgisi bir noktada sosyalist Türk gençlerinin Filistin kamplarına katılması, eğitim görmesi ve Filistin için savaşan savaşçılara dönüşmesi sürecini beraberinde getirdi. Filistin kamplarına katılanlar hakkında çeşitli anı-biyografik çalışmaları yapıldı, bu yüzden Filistin kamplarındaki Türkler konusunda bir literatür mevcuttur.

Filistin kamplarına katılımlar için, Türkiye'deki sosyalist Türk gençleri üzerindeki baskılardan da bahsetmek doğru olur, çünkü kolluk güçleri tarafından arananlar için Suriye sınırından geçerek Filistin kamplarına katılmak bir tür kaçış yolu olarak görülüyordu. Özellikle, 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasındaki süreçte sol öğrenci liderlerine yönelik soruşturma ve yakalamaların Filistin kamplarına katılım konusunda artışa sebep olduğu söylenebilir. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın 1972'de idam edilmeleri bir dönüm noktası anlamına gelmektedir, yani Türk sol hareketi için yasadışı olmak giderek daha kabul edilebilir bir seçenek haline gelmektedir.

Sosyalist Türk gençlerinin Filistin'le ilişkisini incelediğimizde; ilk olarak 4 Haziran 1967'de, İstanbul'da yüksek öğrenim gören gençlerin, Arap-İsrail gerginliğinde Araplar'ı destekleyen, emperyalist devletlerin tutumunu protesto eden bir yürüyüş yaptığını görüyoruz²²⁹.

Filistin kamplarına ilk gidişin 1968 yılında olduğu bilinmektedir²³⁰. Sonrasında aralıklı olarak katılımlar devam etti. Dönemin öğrenci liderlerinden Deniz Gezmiş'in

229 Milliyet, (4 Haziran 1967), sayı 7013, s. 1.

230 <http://www.haber7.com/siyaset/haber/91757-deniz-gezmisin-filistin-macerasi> , erişim tarihi 18 Şubat 2019.

Ürdün'deki Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi kampına gidiş tarihi 1969 Haziran'dı. Yine dönemin bilinen öğrenci liderlerinden Yusuf Aslan, El Fetih kampına katılma amacını anlatan bir yazı kaleme aldı ve yayınladı²³¹.

Lübnan'da Filistin kamplarında kalan diğer başka bir isim ise gazeteci-yazar Cengiz Çandar'dı. Çandar da FDHKC kamplarında kaldı.Çandar; Şam'daki görevinin, 12 Mart darbesinden sonra yeraltına inen mensubu olduğu sol fraksiyonun Orta Doğu'yla ilişkilerini yürütmek olduğunu anlatmaktadır²³².

Filistin kamplarına ilk kafilenin gittiği 1968'den 1980'lerin ortalarına kadar yaklaşık 2000-3000 kişinin gittiği tahmin edilmektedir. Bu kişilerin bir kısmı Lübnan'daki Filistin kamplarında kaldı. Filistinli örgütler içinde Türklerin en çok ilişki kurduğu örgüt olarak Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi öne çıkmaktadır. Bunun sebebi olarak, bu iki örgütün de marksist bir çizgide olmaları söylenebilir. Çünkü Türk solcular kendilerine ideolojik olarak yakın örgütleri tercih etme eğilimindeydiler.

4.4.2. Lübnan İç Savaşı Süreci'nde Türk sol örgütler ve Türk Dış Politikası

Lübnan İç Savaşı'nın başladığı tarih olan 1975 sonrasında da, sosyalist Türk gençleri Lübnan'daki Filistin kamplarına gitmeye devam etti. Bu gidişi hızlandıran faktör ise 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi oldu. Çünkü, darbeyle beraber sol örgütler üzerindeki soruşturma arttı²³³.

Yine 1980 darbesinin hemen öncesinde Suriye'ye geçen Mehmet Tepebaşı da anı kitabında grubuyla Suriye'ye geçiş hikayesini anlatmaktadır²³⁴. Sonrasında bir süre Suriye'de Es-Saika kamplarında kaldılar ve ardından Lübnan güneyindeki Nebatiye'deki Ebu Nidal kamplarına geçtiler. İsrail'in 1982 operasyonu sonrasında Lübnan kuzeyine kaçmak zorunda kaldılar. 1983 yılında Lübnan'ı terk ettiler.

16 Haziran 1975 yılında basında yer alan bir haberde, dört Filistinli gerillanın İsrail sınırını geçerek bir İsrail köyünü bastıkları ve çıkan çatışmada ölen gerillalardan

231 Feyizoğlu, 2011, a.g.k., s. 38.

232 Çandar, 2012, a.g.k., s. 53.

233 1980-83 arasında Suriye ve Lübnan'da kalan M.Ç. ile yapılan sözlü mülakat, İzmir, 19 Nisan 2018. M.Ç. 1976'dan itibaren siyasi faaliyetlerinin olduğunu ve 1980'de Filistin kamplarına gitmesi teklifinin kendisine yapıldığını anlatmaktadır. İlk denemeyi Gaziantep'te yaptıklarını ancak jandarma tarafından yakalandıklarını, ikinci denemede ise Kızıltepe/Mardin sınırından Suriye'ye geçebildiklerini belirtmiştir.

234 M. Tepebaşı (2006). *Yaşanmamış Sayılan Anılar*. İstanbul: Seyhan Kitap, s. 33.

birinin Türk olduğu belirtildi²³⁵.

1977'de THY'nın Beyrut uçağı Beyrut Havalimanı'nda hava korsanlarınca teslim alındı. Hava korsanları 18 yaşında iki Türk genciydi ve talepleri arasında Filistin kamplarına geçişlerinin sağlanması vardı²³⁶.

1981'de, 12 Eylül Askeri Darbesi sonrası Lübnan'daki Filistin kamplarına kaçan Türkler'le ilgili olarak; FKÖ'nün Ankara temsilcisi, Türkiye karşıtı hareketleri onaylamadıklarını söyledi. 1982'de basında yer alan bir haberde, Lübnan güneyinde Sur kenti yakınlarındaki FHKC kamplarında Dev-Sol örgütü militanlarının kaldıkları, duvarlarda Dev-Sol yazılarının olduğu belirtildi²³⁷.

1985 yılında; FKÖ lideri Yaser Arafat, FKÖ'nün tüm dünyadan gelen mücahitlere kapılarını açtığını, gelenler arasında Türkler'in de olduğunu ve bazılarının İsrail'e karşı savaşırken FKÖ'yle birlikte olduğunu söyledi. Arafat aynı açıklamasında gelenlere hayır diyemeyeceğini de belirtti²³⁸:

1991 yılında basında yer alan bir haberde ise İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı'nı şehit eden Dev-Sol militanlarının Lübnan'daki PKK kampında eğitim gördükleri bilgisi yer aldı. Yine aynı yıl; PKK terör örgütü lideri Öcalan, verdiği röportajda Dev-Sol örgütüne destek verdiklerini söyledi. Öcalan ayrıca Bekaa Vadisi'ndeki kamplarda 72 farklı örgüt olduğunu da belirtti²³⁹.

Turhan Feyizoğlu'nun çalışmasında, Lübnan'daki kamplarda kalan Türk vatandaşlarından biri olan Teslim Töre'yle bir röportaj da yer almaktadır. Töre, 1982 ve 1986'daki İsrail operasyonlarında kamplardaki Türkler'den ölenlerin olduğunu söylemektedir. Töre, ayrıca 1985'te Suriye'nin kendilerine karşı olumsuz tavır almaya başladığını da belirtmektedir. Töre'ye göre bunun sebebi Suriye'yle yakın olmamalarıdır²⁴⁰.

Özetle, Türkiye'deki sol akımlar içerisinde yer alan şahıslar 1968'den itibaren aralıklarla Lübnan'daki Filistin kamplarında bulundu. İlk zamanlarda bu gidişler Filistinlilere duyulan sempati ve ideolojik yakınlıkken, 1980 darbesi sürecinde bu gidişler Türkiye'de tutuklanmadan kaçma yoluna dönüştü. Lübnan'daki kamplara

235 Milliyet, (16 Haziran 1975), sayı 9919, s. 1.

236 Milliyet, (20 Mart 1977), sayı 10551, s. 6.

237 Milliyet, (7 Nisan 1981 ve 16 Temmuz 1982), sayı 12009 ve 12469, s. 10 ve s. 3.

238 Milliyet, (20 Aralık 1985), sayı 13684, s. 9.

239 Milliyet, (10 Aralık 1991), sayı 15834, s. 17.

240 Feyizoğlu, 2011, a.g.k., s. 118-130.

geçişler, genelde güney sınırlarından Suriye'ye geçilerek, oradan da Lübnan'a geçiş yapılarak gerçekleştirildi. Filistin kamplarındaki sosyalist Türk gençleri kendi örgütlerinin seçtikleri kamplarda kaldılar.

Türk Dış Politikası yapımcılarının Lübnan'la ilgili olarak önce Ermeni terör örgütlerini sonraları da PKK'yı odak olarak gördükleri söylenebilir. Yani, Lübnan İç Savaşı boyunca Türk sol örgütleri Türk güvenlik politikalarının merkezinde yer almadı. Türk sol örgütlere yönelik baskıcı politikalar 1975 öncesinde gerçekleşmişti.

1975-1980 arasındaki süreçte Lübnan'daki Türk sol örgütlerin odak olmamasının bir sebebi olarak da 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında Türkiye'nin Orta Doğu Arap ülkelerinin desteğini araması sayılmalıdır. Çünkü, Türk sol örgütleri FKÖ ile yakından ilişkiliydi ve Türkiye Orta Doğu Arap ülkelerinin yakından desteklediği FKÖ'yle iyi ilişkiler kurmayı hedefliyordu.

4.5. PKK, Lübnan İç Savaşı ve Türk Dış Politikası

4.5.1. 1960'lardan itibaren Kürt siyasi hareketleri

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun hemen ardından Doğu illerinde bir çok isyanla baş etmek zorunda kaldı. Atatürk dönemindeki isyanların sonuncusu olan Dersim İsyanı'nın 1938'de bastırılmasıyla beraber, Kürt etnik varlığının merkezinde olduğu sorunlu politik alan 1960'lara kadar dondu. Yani, 1938'den 1960'ların ortasına kadar Türkiye politik gündeminde Kürt sorunu ciddi bir şekilde yer almadı.

Bu donmuş sorunlu alanın çözülmeye başlaması 1960'lı yıllarda yükselişe geçen sol hareketlerle beraber gerçekleşti. Mecliste yer almayı başaran Türkiye İşçi Partisi'nin, Kürtler ve cumhuriyetin ilk dönemi konusunda resmi ideolojiden uzaklaşan bakış açısı bu değişimde etkili oldu. Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın 1969'da kurulması bu değişimin ve Kürt siyasetindeki yeniliklerin bir örneğiydi.

12 Mart 1971 darbesinin Türk sol hareketi üzerindeki baskısından, hâlâ Türk sol hareketi içerisinde olduğu değerlendirilen Kürt siyasi hareketi de etkilendi. Yine 1971 sonrasında, henüz filizlenmekte olan Kürt siyasi hareketi diğer sol siyasi akımlardan temel tezler açısından ayrılmaya başladı. Bu ayrımın altında Cumhuriyetin ilk yıllarında inşa edilen değerler ve Atatürkçülük konusundaki fikir ayrılıkları yer alıyordu. Örneğin, dönemin sol liderlerinden Mihri Belli'nin Yunan İç Savaşı'na katılırken, Kürtler'in haklı

taleplerine kulaklarını tıkadığını düşünen genç Kürt siyasetçiler vardı²⁴¹.

Gelecekte PKK'nın kurucusu olacak olan Abdullah Öcalan, 1971 sonrasındaki Kürt siyasi yapılanmalarının içinde yer aldı. 1975'de Öcalan tarafından Kürdistan Devrimcileri isimli bir örgüt kuruldu. Örgüt mensuplarına (Öcalan'ın liderliğine atfen) Apocular da deniyordu. Ancak Apocular o dönemdeki tek Kürt siyasi oluşum değildi, bir çok Kürt siyasi hareketi mevcuttu.

1975-78 arasındaki süreçte Öcalan etrafında çekirdek bir kadro oluştu. 1977'de, bu çekirdek kadrodan biri olan Haki Karer'in öldürülmesinin tetiklemesiyle 1978'de Diyarbakır/Lice Fis köyünde toplandı ve PKK (Partiya Karkeren Kürdistan-Kürdistan İşçi Partisi) terör örgütü kuruldu. Abdullah Öcalan partinin genel sekreteri oldu. Partinin ayrıca genel kurul ve merkez komite organları oluşturuldu²⁴².

4.5.2. Lübnan'daki PKK varlığı ve Türk Dış Politikası

Abdullah Öcalan 12 Eylül 1980 darbesinin hemen öncesinde Suriye'ye geçti. PKK terör örgütü mensupları da aynı dönemde Suriye üzerinden Lübnan'a geçtiler. PKK'lıların Lübnan'daki en önemli kampı Bekaa Vadisi'ndeki Hilve Köyü yakınlarındaki Mahsun Korkmaz Akademisi oldu.

Bir örgüt mensubunun anı yazısında; PKK'lıların ilk olarak Filistin kamplarında kaldığı, sonrasında Naif Havatme'nin lideri olduğu Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi'yle ortak olarak bu kampı kurdukları bilgisi yer almaktadır²⁴³. Yine aynı yazıda, 1982 İsrail operasyonunda PKK'lılar ve Filistinlilerin beraber savaştığı belirtilmiştir.

Faik Bulut'un çalışmasında da 1982 yılındaki çatışmalardan bahsedilmektedir. Bulut'un aktardığına göre, Arnon'da 10 PKK'lının çatışmada ölmesinin sonucu olarak Filistinli örgütlerde bir sempati oluşmuş ve Bekaa Vadisi'ndeki kampın tahsisi gerçekleşmiştir²⁴⁴.

Lübnan'daki PKK varlığıyla ilgili basına ilk yansımalar da 1980 yılındadır. Mardin/Derik'te gerçekleştirilen bir eylemin üstlenme açıklaması Lübnan'da yapıldı. Eylemin üstlenilmesi açıklamasında bir Ermeni terör örgütünün de eylemdeki ortaklığı

241 J, Jongerden (2017). *A Spatial Perspective On Political Group Formation In Turkey After The 1971 Coup: The Kurdistan Workers Party Of Turkey (PKK)*. *Kurdish Studies* 5(2): 134-156.

242 A. K. Özcan (2006). *Turkey's Kurds A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*. London, New York: Routledge, s. 83-84.

243 <http://www.yeniozgurpolitika.org/index.php?rupel=nuce&id=32570> erişim tarihi 11 Ocak 2018.

244 Bulut, 1991, a.g.k., s. 42.

belirtildi²⁴⁵.

1982 yılında basında yer alan yakalanmış bir PKK'lının ifadesinde; kampta üç ay eğitim aldığı, eğitim sürecinde Ermeni terör örgütü mensuplarının da yer aldığı bilgisi yer aldı²⁴⁶. 1985'de hazırlanan bir iddianamede de benzer bilgiler yer aldı. İddianameye göre, PKK'nın FDHKC ve Es-Saika ile ilişkisi vardı²⁴⁷.

1985 yılında yakalanan bir PKK'lının ifadesinde ise, ilk olarak Suriye'ye oradan Lübnan'a geçtiği ve Mercef isimli bir kampta eğitim gördüğü bilgisi yer aldı. Aynı ifadede, eğitim esnasında yaptıkları eğitimi FDHKC yetkililerinin de izlediği belirtildi²⁴⁸. Sonraki yıllarda da, yakalanan PKK'lılardan Lübnan'da gördükleri eğitimi anlatan ifadeler basında yer almaya devam etti.

PKK 1984'ten itibaren Türkiye'de eylemlere başladı. İlk eylemden itibaren Türk kamuoyunda PKK giderek daha fazla yer aldı. Dönemin başbakanı Özal'ın 1987 yılında gerçekleştirdiği Suriye gezisinin ana konu başlığı PKK terörüydü. Yani, PKK'nın bir güvenlik sorunu olarak Türk dış politikasının bir parçası olması ilk üç yılın sonunda gerçekleşti.

Özal'ın Şam'da Suriye yönetiminden PKK'ya desteğini kesmesini istemesi üzerine; Hafız Esad, PKK lideri Öcalan'ın Şam'da olmadığını söyledi. Esad, ayrıca PKK kamplarının Lübnan'da olduğunu ve Lübnan'ın ayrı bir ülke olduğunu belirtti. Esad'ın bir başka vurgusu ise 1984'teki olaylarda Türkiye'nin Müslüman Kardeşleri desteklemesiydi²⁴⁹.

Şam gezisinin ikinci gününde her iki ülke arasında bir protokol imzalandı. Protokole göre, Suriye kendi topraklarında Türkiye Cumhuriyeti karşıtı eylemlere izin vermeyecekti. Protokolün bir diğer maddesi ise Fırat'ın sınır aşan sularıydı. Türkiye, saniyede 500 m3 suyun geçişini sağlayacağını taahhüt etti²⁵⁰. Özal:

"İki ülke arasında gerekli ortamın kurulması için tüm önlemlerin alınması yolunda görüş birliğine vardık. Suriye, bizimle işbirliğine hazır olduğunu bildirdi. Türkiye'nin güvenliğinin, kendi güvenliği için de önemli olduğunu ve 900 kilometrelik ortak sınır bir barış sınırı durumuna sokmaya hazır bulunduğunu belirtti. Ciddi bir yakınlaşmanın başlangıcındayız. İyi niyet olursa olumlu sonuç alabiliriz"

245 Milliyet, (9 Nisan 1980), sayı 11653, s. 10.

246 Milliyet, (23 Eylül 1982), sayı 12336, s. 8.

247 Milliyet, (11 Ocak 1985), sayı 13355, s. 12.

248 Milliyet, (9 Mayıs 1985), sayı 13473, s. 9.

249 Milliyet, (17 Temmuz 1987), sayı 14252, s. 6.

250 Milliyet, (17-18 Temmuz 1987), sayı 14252 ve 14253, s. 4 ve s. 8.

dedi. Suriye Başbakanı Kasım ise, PKK'nın Lübnan'daki varlığıyla ilgili olarak:

"Siz, bizim Lübnan'daki rolümüzü yanlış anlıyorsunuz. Biz, Lübnan'ı kontrol etmiyoruz. Dolayısıyla, bu protokol Lübnan'ı kapsamıyor. Biz, Lübnan'da birbiryle savaşan grupları yatıştırmak için bulunuyoruz. Orada asıl söz sahibi Lübnan Hükümeti'dir"

açıklamasını yaptı.

Başbakan Özal'ın Suriye gezisine gazeteci Cengiz Çandar da yer aldı. Çandar; sonrasında, 1987 Suriye gezisiyle ilgili anılarına "Mezopotamya Ekspresi" isimli kitabında yer verdi. Çandar, Özal'a Esad'tan Öcalan'ı teslim etmesini talep etmemesi konusunda tavsiye verdiğini aktarıyor. Ancak Çandar'ın tavsiyesinin aksine Türk yetkililer Suriyeli meslektaşlarında Öcalan'ı Suriye'den çıkarmalarını istediler ve Suriyeliler buna cevap olarak Öcalan'ın Şam'da bulunduğunu yalanladılar²⁵¹.

Özal'ın 1987 Temmuz Suriye gezisi, PKK özelinde Suriye'nin Lübnan politikası konusunda bazı ipuçları vermektedir. Suriye, Lübnan'ın kuzeyini kontrol eden güç olmasına rağmen bu varlığını barışın korunması sebebine bağlamakta ve Lübnan'ın kuzeyiyle ilgili sorumluluk kabul etmemekteydi. Bu boşluğun bir sonucu olarak PKK Bekaa Vadisi'ndeki Hilve Köyü yakınındaki kampta faaliyetlerini sürdürebildi. PKK lideri Öcalan ise Şam'da yaşamaya devam etti. Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması ancak 90'lı yılların sonunda gerçekleşti. Türk Dış Politikası yapımcılarının 1987 Suriye gezisinden istedikleri sonucu alamadıkları ortadaydı.

Özal'ın 1987 Temmuz Suriye gezisi 27 Eylül 1989'da TBMM gündemine geldi. Muhalif Doğru Yol Partisi Hatay Milletvekili Murat Sökmenoğlu:

"Muhterem milletvekilleri, yine iki sene evvel, Sayın Başbakan, "Suriye ile iyi geçinmemiz gerektiğini" söylediği halde, Sayın Genelkurmay Başkanın bildirisinden sonra Hakkari'ye gittiğinde, bu sefer de "terörün besleyicisi" olarak ilan ettiği Suriye'nin bombalanabileceğini rahatlıkla söyleyerek olayı geçiştirivermiştir. Bu tip olaylar, beyanatlarla geçiştirilemeyecek kadar vahimdir.

Apo'nun karargahı, Lübnan'da, Suriye'nin tam anlamıyla kontrolü altında bulunan Bekaa Vadisi'ndedir; bunu herkes, ta ilk gününden beri bildiği halde, Hükümet, Suriye'nin işbirlikçi tutumunu bu seneye kadar telaffuz dahi etmemiştir."²⁵²

dedi. Görüldüğü üzere; Lübnan'daki PKK kampının varlığının devam etmesi konusunda, hükümet başarısızlıkla suçlanmaktaydı.

1980'li yılların sonuna doğru Türk basınında Öcalan'ın bazı röportajları yer aldı.

251 Çandar, 2012, a.g.k., s. 83-88.

252 TBMM Tutanak Dergisi, Cilt:31, 27 Eylül 1989, s. 243.

16 Haziran 1988'deki röportajında; Öcalan, Bekaa Vadisi'nin Suriye kontrolünde olduğunu ve her yerde El Muhaberat (Suriye İstihbarat Örgütü) üyelerinin olduğunu söyledi²⁵³. 1991'deki röportajında ise; Öcalan, Suriye'nin her adımlarını kontrol ettiğini belirtti²⁵⁴. Öcalan'a göre, Suriye PKK'nın faaliyetlerine ne izin verdi ne de ülkeden çıkardı. Öcalan'a göre bunun sebebi Suriye'nin ilkeli politikasıydı, çünkü siyasi mülteci durumundaydılar. Öcalan, ayrıca Türkiye'yle koordineli bir İsrail saldırısı beklediklerini de söyledi²⁵⁵.

Lübnan İç Savaşı'nın sonlarına yaklaşıldığında, Lübnan'daki PKK varlığıyla ilgili olarak ABD de bazı politikaların içinde yer aldı. Suriye'nin Körfez Savaşı'nda Irak karşıtı ittifakta yer almıştı. Aynı dönemde; ABD, Lübnan'da Suriye'nin politikalarına destek verdi. Türkiye'nin çekinceleri üzerine; ABD Dışişleri Bakanlığı Terörle Mücadele Daire Başkan Yardımcısı Lawrence Pope, PKK'yı terör örgütü olarak gördüklerini ve Şam'la görüşmelerinde bu konuya değindiklerini söyledi²⁵⁶. Bundan bir ay sonra, ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, Suriye'nin hala PKK'ya destek verdiğini belirtti²⁵⁷. Bu açıklama Suriye'ye uyarı anlamı taşıyordu.

1992 yılında Türkiye'nin Lübnanlı yetkililer nezdinde de PKK konusunda girişimleri oldu. Beyrut Büyükelçisi'nin konuyu Lübnan Dışişleri Bakanı ile konuşması üzerine; bakan, konuyu Suriyeli yetkililerle konuşacağını söyledi²⁵⁸.

16 Nisan 1992'de İçişleri Bakanı İsmet Sezgin Şam'a bir ziyarette bulundu. Gezinin amacı yine PKK terörüydü. Geziyle ilgili olarak Sezgin:

"Esad'a (PKK bizi rahatsız ediyor) dedim. PKK'nın Bekaa Vadisi'nde üstlendiğini, liderinin ise Şam'da ikamet ettiğini, bütün dünya kamuoyuna buradan beyanat verdiğini, yardım gördüğü ülkeler arasında Suriye'nin de olduğunu söyledim. (Ya bu adam yalan söylüyor, ya da aramızı açmak istiyor) dedim"

açıklamasını yaptı, bir sonraki hafta Suriye'da yaklaşık 300 PKK'lı gözaltına alındı²⁵⁹.

İçişleri Bakanı İsmet Sezgin; Şam Gezisi'nin sonra, geziyle ilgili olarak TBMM'nde yaptığı konuşmada:

"Değerli arkadaşlarım, şu hususu da ifade etmek istiyorum; Suriye Cumhurbaşkanı ve Suriye

253 Milliyet, (16 Haziran 1988), sayı 14578, s. 13.

254 Milliyet, (23-26 Mart 1991), sayı 15667-15670, s. 1 ve s. 16.

255 Milliyet, (5 Ekim 1991), sayı 15768, s. 9.

256 Milliyet, (24 Ocak 1992), sayı 15879, s. 10.

257 Milliyet, (16 Şubat 1992), sayı 15902, s. 11.

258 Milliyet, (15 Nisan 1992), sayı 15959, s. 14.

259 Milliyet, (16 Nisan 1992), sayı 15960, s. 7.

Cumhurbaşkanı Yardımcısı, kendileriyle yaptığım görüşmelerde, Lübnan'ın Bekaa Vadisi'nde ve diğer bölgelerinde Türkiye'ye yönelik faaliyet gösteren terörist örgüt kampları konusunda Lübnan Hükümeti'yle en kısa zamanda temasa geçeceklerini ve Lübnan Hükümeti'ne, otoritesini tüm Lübnan'a yaymasını teminen Taif Antlaşması uyarınca vermekte oldukları destek ve yardım bağlamında, Türkiye'ye karşı terör eylemlerinde bulunduğu bilinen örgütlerin Lübnan'daki faaliyetlerine son verilmesi için girişimlerde bulunacağını ve bu amaçla Lübnan Hükümeti'yle işbirliği yapılacağını bana bildirmişler ve bunu kamuoyuna açıklayabileceğimi açık olarak ifade etmişlerdir."²⁶⁰

dedi.

Türkiye'nin çeşitli kanallardan gerçekleştirdiği baskıların sonucu olarak, PKK Bekaa Vadisi'ndeki kampı boşalttı. 1992 Ekim ayında Lübnan ordusu kampa girdi. Kasım ayında kamp Türk gazeteciler tarafından gezildiğinde kampta Lübnan ordusu eğitim yapıyordu²⁶¹.

Lübnan İç Savaşı ve PKK ilişkisini özetlemek gerekirse; PKK'nın Lübnan İç Savaşı'nın yarattığı otorite boşluğu sayesinde Lübnan'a yerleştiği ve kuruluş aşamasını tamamladığı görülür. PKK, Türk sol örgütlerinin 60'lı yıllardan itibaren açmış olduğu yoldan ilerleyerek 1980'den itibaren Lübnan'a yerleşti. 1980-84 arası PKK'nın eğitim ve teşkilatlanmaya önem verdiği dönemdir. PKK Lübnan'da varlığını artırırken Türk sol örgütleri giderek etkinliklerini kaybetti.

1984'den itibaren PKK Türkiye'de eylemler gerçekleştirmeye başladı. 1987 yılında Türk hükümet yetkilileri, Lübnan'daki PKK varlığıyla ilgili olarak Suriye'yle ilişkiler geliştirmeye başladı. Ancak Suriye Lübnan kuzeyindeki etkin güç olmasına rağmen sorumluluk almadı ve PKK Türkiye için güvenlik sorunu olmaya devam etti.

PKK'nın Lübnan'daki varlığını sona erişi Lübnan İç Savaşı'nın sona ermesiyle gerçekleşti. ABD'nin Suriye'ye iç savaş sonrası Lübnan'da söz sahibi olma hakkını vermesiyle beraber Lübnan ordusu Lübnan topraklarını kontrol altına aldı. Türkiye hem ABD'ne PKK konusunda Suriye'ye baskı yapması talebinde bulundu, hem de Suriye'yle PKK konusunda yeniden dialog başlattı. Türkiye'nin bu politikaları etkili oldu ve 1992 sonunda Bekaa Vadisi'ndeki PKK kampı boşaltıldı. Ancak bu durum Türkiye'nin güvenlik sorunlarını çözmedi, PKK unsurlarını Kuzey Irak'a kaydırды ve Öcalan Suriye'de kalmaya devam etti.

260 TBMM Tutanak Dergisi, Cilt:9, 21 Nisan 1992, s. 250.

261 Milliyet, (24 Kasım 1992), sayı 16175, s. 15.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. LÜBNAN İÇ SAVAŞI, EKONOMİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

5.1. Lübnan İç Savaşı Öncesinde Lübnan-Türkiye Ekonomik İlişkileri

1971 yılında, Lübnan Türkiye'ye yaklaşık 75 milyon TL hacminde ihracat gerçekleştirdi. Bu ihracatta en büyük pay (yaklaşık 47 milyon TL) kimyasal ürünlerdeydi. 1971 yılındaki Türkiye'nin Lübnan'a ihracatı ise 616 milyon TL olarak gerçekleşti. Türkiye'nin ihracatında pamuk ve canlı hayvan kalemleri en önde geliyordu²⁶².

Tablo 5.1. 1970-1980 arasında Lübnan'ın Türkiye'ye ihracatı (D.İ.E. Dış Ticaret Yıllık Raporu)

1.2*10 ⁹										
1*10 ⁹										
0.8*10 ⁹										
0.6*10 ⁹										
0.4*10 ⁹										
0.2*10 ⁹										
	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Milyar tl	75.61	366.5	1004	431.9	399.1	101	66.5	401.8	270.7	1046

Tablo 5.2. 1974 yılında Türkiye'nin Lübnan'a ihracat kalemleri (yaklaşık) (D.İ.E. Dış Ticaret Yıllık Raporu)

Pamuk	560 milyon TL
Canlı Hayvan	488 milyon TL
Sebze	103 milyon TL
Et	50 milyon TL
Dökme Demir Çelik	46 milyon TL
Madeni Yağ	44 milyon TL
Ahşap	38 milyon TL
Meyve	25 milyon TL
Makine	24 milyon TL
Konserve	24 milyon TL

262 D.İ.E. Dış Ticaret Yıllık Raporu (1975). İstanbul, s. 47.

1971 yılındaki Türkiye ve Lübnan arasındaki ticaret hacmi, yaklaşık 691 milyon TL'ydı ve Türkiye daha fazla ihraç eden ülke konumundaydı.

1971-1975 yılları arasında bu ticaret hacmi arttı. Zirve yaptığı yıl ise 1973 yılıydı ve 1973 yılındaki toplam hacim yaklaşık 2.424 milyon TL'na ulaştı. 1975 yılında bu rakam yaklaşık 1.350 milyon TL olarak gerçekleşti.

1974 yılında Mersin Limanı'ndan en çok pamuk ihracatı yapılan ülke Lübnan'dı²⁶³.

Görüldüğü üzere, Lübnan İç Savaşı'nın öncesindeki beş yılda Lübnan ve Türkiye arasında büyüyen bir ekonomik ilişki mevcuttu. Bu ekonomik ilişkide dış ticaret fazlası veren ülke ise Türkiye'ydı.

5.2. Lübnan İç Savaşı Sürecinde Türk Dış Politikasında Lübnan ve Ekonomik İlişkiler

5.2.1. Lübnan İç Savaşı Süreci'nde Lübnan-Türkiye ekonomik ilişkileri

Lübnan'ın Türkiye'ye ihracat rakamlarına bakıldığında, 1975-1978 yılları arasında (iç savaşın ilk yılları) büyük düşüş olduğu görülür. 1975 yılında 399 bin TL olarak gerçekleşen ihracat 1976'da 101 bin TL'na düştü. Benzer bir düşüş Türkiye'nin Lübnan'a yaptığı ihracatta da görüldü, 1975'de 954 bin TL olan ihracat 1977'de 314 bin TL olarak gerçekleşti²⁶⁴.

Tablo 5.3. 1975-1992 Türkiye-Lübnan arası dış ticaret hacmi, yaklaşık milyon TL (D.İ.E. Dış Ticaret Yıllık Raporu)

1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
1294	961	380	905	1197	6768	10243	18612	27351
1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
38093	46719	92829	139153	134298	169196	150096	424775	718034

Türkiye ve Lübnan arasındaki ticaret hacmindeki bu düşüşün ana sebebinin iç savaşın başlaması olduğu söylenebilir. Ancak 1978-1980 arasında iki ülke arasındaki ticaret hacmi tekrar arttı. Bunun sebebi ise, 1975-1978 arasındaki ilk çatışmaların 1978

²⁶³ Milliyet, (18 Temmuz 1974), sayı 9592, s. 8.

²⁶⁴ D.İ.E. Dış Ticaret Yıllık Raporu (1980). İstanbul, s. 58.

Suriye müdahalesi ile sona ermesi ve Lübnan'da sınırlı da olsa güvenlik tesis edilmesiydi.

1978-1980 yılları arasında iki ülke arasındaki bu ticaret hacmi 1981 yılında tekrar düşüş gösterdi. 1980 yılında Lübnan'ın Türkiye'ye gerçekleştirdiği ihracat 1.046 milyon TL iken 1981'de 358 bin TL'na kadar düştü. Benzer şekilde, Türkiye'nin Lübnan'a yaptığı ihracat, 1980 yılında 5.722 milyon TL iken, 1981 yılında 9 bin TL'na kadar düştü²⁶⁵. İki ülke arasındaki bu düşük hacimli ekonomik ilişkiler 1986 yılına kadar devam etti. 1980-1986 yılları arasındaki bu düşüklü hacimli ekonomik ilişkilerin sebebi olarak, Lübnan İç Savaşı'nın İsrail'in müdahaleleriyle daha yoğun bir hale dönüşmesini görmek gerekir.

1986 yılıyla beraber Türkiye-Lübnan ekonomik ilişkileri artış gösterdi. 1985 yılında yaklaşık 616 bin TL olan iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1990 yılına gelindiğinde 16.787 milyon TL olarak gerçekleşti²⁶⁶. Bu yıllar Lübnan İç Savaşı'nın son dönemleriydi ve savaşı bitirecek olan Taif Antlaşması 1989 yılında imzalanmıştı.

1986-1990 yılları arasındaki bu artışla ilgili olarak dikkat çeken başka bir nokta ise Lübnan'daki PKK varlığından Türkiye-Lübnan ekonomik ilişkilerinin etkilenmemesidir. Çünkü, PKK 1992 yılında kadar Bekaa Vadisi'ndeki kampı kullanmaya devam etti ve ilk eylem tarihi olan 1984'ten sonra Türkiye'de eylemler gerçekleştirdi. İki ülke arasındaki ilişkilerin PKK'nın varlığından etkilenmemesinin sebebi olarak, Türk dış politikası yapıcılarını için PKK konusunda asıl muhatap olarak Suriye'nin alınması kabul edilebilir.

5.2.2. Lübnan'ı terkeden şirketler konusu

Lübnan'ın (dar anlamda Beyrut'un), hinterlandı olan Arap Yarımadası'nın dünya pazarlarına açılan bir limanı olduğundan daha önce bahsedilmişti. Bunun doğal sonucu olarak; Beyrut, 1975 yılında bir çok yabancı firmanın ticari operasyonlarının Orta Doğu merkezi durumundaydı. Beyrut'ta bir Batılı bir iş insanı topluluğu mevcuttu. Lübnan İç Savaşı'nın 1975 yılında başlamasıyla beraber bu topluluğun ve ticari operasyonlarının güvenlik eksikliği sebebiyle Lübnan'ı terketmesi gerekliliği ortaya çıktı.

Beyrut'u terkeden iş çevrelerine yeni bir yer sağlamaya yönelik politikaların

265 D.İ.E. Dış Ticaret Yıllık Raporu (1985). İstanbul, s. 27.

266 D.İ.E. Dış Ticaret Yıllık Raporu (1990). İstanbul, s. 29.

öncüsü Yunanistan oldu. Yunanistan, bazı vergi indirimleri sağlayarak Lübnan'ı terkeden firmalar için çekiciliğini artırdı²⁶⁷. 1977 yılına gelindiğinde çok uluslu 128 şirket Orta Doğu merkezini Atina'ya taşımıştı²⁶⁸.

Lübnan'ı terkeden firmalar için diğer bir seçenek ise Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ydi. Lübnan'a coğrafi yakınlığı ve tarihsel-dini bağlar sebebiyle 1975-1978 arasında Lübnanlı Hristiyan iş çevrelerinin bir kısmı (yaklaşık 80 bin kişi) Güney Kıbrıs'a göç etti²⁶⁹. Bu göçün bir sebebi olarak, 1978 Suriye müdahalesine kadar Lübnan'da Hristiyanların devamlı mevzi kaybediyor olmaları görülebilir.

Lübnan'daki olaylar sebebiyle bazı firmalar konum olarak Türkiye'yi tercih etti. Bir ABD bankası olan First National City Bank, Orta Doğu merkezi olarak planladığı Beyrut'u iç savaş nedeniyle Ankara'yla değiştirdi²⁷⁰. Pan American havayolu şirketi ise ekip değiştirme noktasını Beyrut'tan İstanbul'a taşıdı²⁷¹.

Lübnan'ı terkeden şirketler konusunda; Türkiye'deki iş çevreleri, basın ve yetkililerin söyleminlerinde başarısızlık iması çok sık bir şekilde yer aldı. Örneğin; 1979 yılında Garanti Bankası Genel Müdürü Erol Aksoy, Lübnan'ı terkeden sermayenin Türkiye'ye çekilemediği ancak İran'ı terkeden sermaye konusunda (İran İslam Devrimi öncesindeki olayları kastediyor) aynı hatanın yapılmaması gerektiğini söylüyordu²⁷². Milliyet'in başyazarı Abdi İpekçi ise Türkiye'nin tüccar ulus olmadığını ve Lübnan'ın yerini alamadığını yazdı²⁷³..

Türkiye'nin Lübnan'ı terkeden iş çevrelerini çekmek için iki önemli politikası oldu. Bunların ilki Türkiye'de yabancı bankalara şube açma izni verilmesiydi²⁷⁴, diğeri ise serbest bölgelerin açılmasıydı.

5.2.3. Serbest Bölgeler

Türkiye'de serbest bölgelerle ilgili ilk girişim 1926'da gerçekleşti. Türk hükümeti, serbest bölgeleri araştırmak üzere bir komisyon görevlendirdi. Komisyonun verdiği raporun sonucunda, 19 Temmuz 1927'de 1132 sayılı "Serbest Mıntıka Hakkında

267 Milliyet, (18 Ekim 1975), sayı 10041, s. 3.

268 Milliyet, (4 Kasım 1977), sayı 10778, s. 8.

269 Milliyet, (24 Ocak 1978), sayı 10856, s. 11.

270 Milliyet, (9 Ağustos 1975), sayı 9973, s. 9.

271 Milliyet, (3 Ekim 1975), sayı 9998, s. 1.

272 Milliyet, (9 Ocak 1979), sayı 11202, s. 13.

273 Milliyet, (12 Kasım 1975), sayı 10066, s. 1.

274 Milliyet, (16 Mart 1976), sayı 10187, s. 9.

Kanun" çıkarıldı. 1929'da Ford Motor Şirketi'nin Tophane'deki fabrikası serbest bölge statüsüne alındıysa da, 1929 Ekonomik Krizi sebebiyle firma çalışmasına ara verdi. 1946'da ise, Eminönü'nde halı ve kilim için bir antrepoya serbest bölge uygulaması düşünüldüyse de faaliyete geçmedi. 1953'te yeni Serbest Bölge Kanunu çıkarıldı. 1956'da, İskenderun'da serbest bölge kurulması ile ilgili bir Bakanlar Kurulu Kararı alındıysa da, sınırlı bir izin içerdiği için başarısız oldu²⁷⁵.

1976 yılında Serbest Bölgeleri tekrar düzenleyen 6209 sayılı kanun yürürlüğe girdi ve İskenderun, Gaziantep, Kahramanmaraş, Tekirdağ'da Serbest Bölge kurulması planlandı. Dış Ticaret Müsteşarı Agah Oktay Güner; bir basın açıklamasında, Lübnan'daki olaylar nedeniyle Serbest Bölge uygulamasına gidildiğini söyledi²⁷⁶. Seçilen illerin çoğunluğunun güneyde olmasının Lübnan'a alternatif olma çabasıyla uyumlu olduğu söylenebilir. Dönemin Gümrük ve Tekel Bakanı Orhan Öztrak da Lübnan'daki olaylar nedeniyle Serbest Bölgelerin zorunlu hale geldiğini belirtti²⁷⁷.

Ancak Mersin'deki serbest bölgenin faaliyete geçişi 1987 yılında gerçekleşti. Mersin Serbest Bölgesi'nin 1988'deki ticaret hacmi yaklaşık 182 milyon dolardı. 1992 yılında gelindiğinde, bu rakam yaklaşık 414 milyon dolara yükseldi²⁷⁸.

Özetlemek gerekirse; Türkiye'de serbest bölge girişimleri eskiye dayanmakla beraber, faaliyete geçen ilk iki serbest bölgeden birinin Mersin olmasının²⁷⁹ Lübnan İç Savaşı'yla ilgisi olduğu söylenebilir. Dönemin hükümet yetkilileri de açıklamalarında bunu teyit ettiler. Ancak, Mersin Serbest Bölgesi'nin faaliyet geçmesi 1987 yılını buldu. Lübnan İç Savaşı'nın 1992'de sona erdiği düşünüldüğünde; Mersin Serbest Bölgesi'nden, Lübnan İç Savaşı'ndan dolayı beklenen faydanın alınmadığı söylenebilir.

5.2.4. Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı

Irak'ın kuzey bölgelerinde petrol 1925'te bulundu ve 1930'larda ihraç edilmeye başlandı. Irak'ın o yıllardaki mandater devleti olan Britanya; Kerkük petrolünü Akdeniz'e taşımak için Kerkük'ten Hayfa'ya bir boru hattı inşa etti. Kerkük-Hayfa boru hattı Irak'ın Hadise kentinde ikiye bölünüyordu ve Suriye'yi geçerek Lübnan şehri

275 S, Paksoy ve M, Güllü (2011). *Serbest Bölgeler Üzerine Bir Araştırma*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10(35), 113-133.

276 Milliyet, (30 Temmuz 1976), sayı 10323, s. 10.

277 Milliyet, (22 Ağustos 1976), sayı 10346, s. 10.

278 S. Üçışık (1998). *Türkiye'de Serbest Bölgeler*. Marmara Coğrafya Dergisi, (2).

279 Diğeri ise, yine 1987'de faaliyete geçen Antalya Serbest Bölgesi'dir.

Trablus'a²⁸⁰ ulaşıyordu.

1948'de İsrail'in kurulması üzerine Hayfa'ya gelen boru hattı iptal edildi, çünkü artık bağımsız olan Arap devletleri İsrail'le savaş halindeydi. 1963'ten itibaren Suriye ve Irak'ta Baas Partisi'nin farklı kolları iktidara geldi. Bu iki Baas Partisi arasındaki anlaşmazlıklar sonucunda; Suriye, Irak petrolünün Suriye'yi geçerek Lübnan'dan dünya pazarlarına açılmasını engellemeye başladı. Dönem dönem açılan Kerkük-Trablus boru hattı, 1975'te Lübnan İç Savaşı'nın başlamasıyla güvenli olmaktan çıktı. 1982 yılında tamamen kapatıldı²⁸¹.

Kuzey Irak petrollerinin Akdeniz'e ulaşması konusunda Suriye'yle anlaşmazlık yaşayan Irak yönetimi, 1970'lerin başından itibaren Türk hükümet yetkilileriyle görüşmeye başladı. Görüşmelerin sonucunda, 27 Ağustos 1973 tarihinde Ham Petrol Boru Hattı Antlaşması imzalandı. Antlaşma metninde, 20 yıl boyunca ham petrol akışının sağlanacağı ifadesi yer alıyordu. Cizre-Mardin-Bozova ve Osmaniye güzergahından geçecek olan boru hattının inşasına başlandı²⁸². 2 Ocak 1976'da Kerkük-Ceyhan boru hattı açıldı²⁸³.

Görüldüğü üzere; her ne kadar antlaşması Lübnan İç Savaşı'ndan önce, 1973'te imzalanmış ve inşaatı başlamış olsa da, Lübnan İç Savaşı'nın başlamasının Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın faaliyete geçmesinde olumlu etkisi olmuştur. Bunun sebebi ise Kerkük-Trablus Boru Hattı'nın güvenliğinin ortadan kalkmasıdır. Ancak; Irak yönetiminin, kuzey petrolünü Suriye-Lübnan yerine Türkiye üzerinden Akdeniz'e ulaşmasını ve dünya pazarlarına açılmasını tercih etmesindeki ana faktörün Irak-Suriye gerginliği olduğu söylenebilir.

280 Trablüşam da denir. Diğer Trablus ise Libya'dadır (Trablusgarp).

281 G. Lenczowski (1995). *Major Pipelines in the Middle East: Problems and Prospects*. Middle East Policy, 3(4), 40-46.

282 A, İnan (2013). *Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-Irak İlişkileri (1973-2011)*. Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz, 5(56).

283 Milliyet, (3 Ocak 1976), sayı 10115, s. 1.

SONUÇ

Lübnan İç Savaşı'na giden yolun, iç savaştan çok önce oluştuğu açıktır. Öncelikle; Lübnan, tarihsel süreç boyunca farklı din, mezhep ve etnik kimliğe sahip toplulukların varolduğu bir coğrafyadır. Bu renkliliği iç savaşın tek sebebi olarak almak uygun olmasa da, diğer faktörlerin de dahil olmasıyla çatışmalara dönüşen bir etken olduğu söylenebilir.

Lübnan, öncelikle Müslüman ve Hristiyan dinine mensup toplulukların bir arada olduğu bir ülkedir. Bu genel ayrımın ardından; Hristiyanlar'ın Katolik (Maruni) ve Ortodoks; Müslümanların ise Sünni, Şii ve Dürzi mezhepsel kimliklere sahip olduğu bilinmelidir.

Lübnan'daki etnik-mezhepsel grupların, Osmanlı yönetimi boyunca belirli yönetsel ayrıcalıklara sahip olduğu ve feodal ilişkilerin devam ettiği göz önüne alınmalıdır. Lübnan İç Savaşı'nda ayrı siyasi partiler ve milis grupları olarak yer alan bu grupların liderlerinin aile çizgileri Osmanlı yönetimine kadar takip edilebilir. Yani, çok uzun bir tarihsel süreç boyunca bu aileler feodal imtiyazlara sahip olageldiler. 19'uncu yüzyıl öncesinde; Osmanlı yönetimi, Lübnan Dağı'ndaki iktidarı Dürzi ve Maruni feodal liderlerle paylaştı.

19'uncu yüzyılda (tüm Osmanlı coğrafyasında olduğu gibi) Lübnan'da da önemli gelişmeler yaşandı. Bunların biri, Tanzimat dönemiyle beraber Hristiyanların Müslümanlarla eşit statüye gelmesiydi. Ayrıca; Osmanlı topraklarının dünya pazarlarına açılmasıyla beraber; Hristiyanlar, Batılı güçlerle güçlü ilişkilerinin sonucu olarak zenginleştiler. Bu gelişmelerin sonucu olarak Lübnan Dağı'nda Dürzi-Maruni çatışmaları yaşandı. Batılı Büyük güçler bu çatışmalara müdahil oldular. Özellikle Fransa, Lübnan Dağı'ndaki Hristiyanların hamiliğini üstlendi. 1860'lı yıllarda, artık iç savaşa dönüşmüş olan bu çatışmaların sona ermesiyle, Osmanlı merkezi yönetimi Lübnan Mutassarrıflığı yönetim biçimini ilan etti. Hristiyan bir yöneticinin yöneteceği Lübnan, belirli özerkliklere kavuştu.

Mutassarrıflık dönemi Lübnan'ı; özellikle Beyrut, canlı bir ticaret hayatının da etkisiyle kültürel bir merkeze dönüştü. Beyrut'ta yabancı misyon okulları çevresinde bir aydın sınıfı oluştu. Şam ve Beyrut, bu dönemde Arap milliyetçiliğinin önemli kentleri konumuna geldiler.

1908'de iktidara gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidara gelişinin ardından Balkan ve Kuzey Afrika topraklarının kaybedilmesinin de etkisiyle, giderek daha merkezîyetçi bir yönetim anlayışını benimseyecekti. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra; bugünkü Suriye, Lübnan ve Filistin'den sorumlu 4'üncü Ordu Komutanı olarak atanan Cemal Paşa; 1912 yılında bazı özerklik taleplerini dile getiren aydınları Beyrut ve Şam'da astırdı. Bugün Beyrut'ta, idamın gerçekleştiği meydanda bir anıt mevcuttur. Bu olayın, sonraki dönemlerdeki Türkiye algısına olumsuz etkisi olduğu anlaşılmalıdır.

Birinci Dünya Savaşı'nda; müttefikler, Lübnan'ın da dahil olduğu Arap Yarımadası için gizli antlaşmalar yaptılar. Suriye ve Lübnan'ın Fransa'nın nüfuz bölgesi olması kararlaştırıldı.

1918 yılında Osmanlı kuvvetleri bölgeden çekilirken müttefikler Suriye ve Lübnan'ı işgal ettiler. Savaş sonrasının görüşüldüğü Paris Barış Konferansı ve San Remo zirvelerinde Lübnan ve Suriye Cumhuriyetleri'nin mandater devleti Fransa olacak şekilde kurulmasına karar verildi.

Savaşın galibi Batılı büyük güçler; özellikle Fransa, Lübnan'ın sınırlarını tarihsel sınırlarından daha büyük olacak şekilde tasarladılar. Buradaki amaç, Orta Doğu'da Hristiyanların imtiyazlı ve etkin olduğu bir ülke oluşturulmasıydı. Trablus, Sayda, Sur kentleri ve Bekaa Vadisi; Sünni Müslüman nüfusa sahip olmaları yönüyle Şam'la daha yakın ilişkilere sahipti. Lübnan'ın kuruluşundaki bu sorunlu alan, gelecekte iç savaşa dönüşecek iç çatışmalara zemin hazırlayacaktı.

Atatürk dönemi Türkiye'si, Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan ancak Fransa'nın egemenliğinde kalan Hatay için aktif bir politika izledi ve 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını sağladı. Ancak bu durum Suriye Arap toplumu tarafından protesto edildi ve sonraki dönemlerde de iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkiledi.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında; Fransa ve Britanya, Orta Doğu'daki hegemon güç statülerini kaybettiler. Bu rolü ABD ve Sovyetler Birliği üstlendi. Bu dönemde Orta Doğu'daki önemli bir gelişme ise İsrail'in kurulmasıydı. İsrail ve Arap komşuları 1948, 1956, 1967 ve 1973'de savaştılar. İsrail-Arap ilişkileri, halen Orta Doğu politikalarında sorunlu bir alandır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra; Türkiye, Batılı büyük güçlerle yakın ilişkiler kurma çabasında oldu. İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmasının veya Orta Doğu'da

Batı ülkeleriyle yakın ilişkileri olan ülkelerle ittifak çabasında olmasının temel sebebi buydu. Ancak bu durum Orta Doğu Arap toplumlarındaki Türkiye algısını olumsuz etkiledi. 1958 Lübnan Krizi'ndeki Türkiye'nin rolü bu olumsuz algıyı pekiştirecekti. 1958'de; Lübnan'daki Müslümanlar, ülkenin Batıyla ittifakını sona erdirmeyi ve Abdülnasır Mısır'ının başını çektiği Arap ülkeleriyle ittifak kurulmasını talep ettiler. Politik çekişme iç savaşa dönüştü, Maruni olan Cumhurbaşkanı'nın talebiyle ABD askeri güçleri Beyrut'a çıktılar. Bu müdahalede Türkiye'deki ABD üsleri kullanıldı.

1960'lardan itibaren, Türk Dış Politikası'nda Kıbrıs Sorunu giderek önem kazandı. 1965'te, BM Genel Kurulu'ndaki oylamada Orta Doğu Arap ülkelerinin Rum tezleri lehine oy kullanması Türkiye'nin Orta Doğu politikalarındaki değişimi tetikleyecekti. Bu tarihten itibaren; Türkiye, Orta Doğu Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmayı hedefledi. 1973 OPEC Krizi de bu çabaları pekiştirdi. Çünkü petrol ithal eden bir ülke olarak Türkiye, petrol fiyatlarındaki artıştan olumsuz etkilenecekti.

1960'lı yıllarda Türkiye'de sol hareket güç kazandı. Yine 1960'lı yıllar, İsrail-Arap mücadelesinde Filistinli örgütlerin öne çıktığı yıllar oldu. Bazı Filistinli örgütlerin marksist kimliğinin, İsrail'in bölgede Batı emperyalizminin temsilcisi olduğu algısının sonucu olarak, çok sayıda sosyalist Türk genci Lübnan'daki Filistin kamplarına katıldılar, eğitim aldılar ve savaştılar.

12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra, Türkiye'de sol örgütlerle daha etkin mücadele edilmeye başlandı. Bazı öğrenci liderlerinin idam edilmesi, Türk sol örgütlerin illegalleşmesine sebep oldu. İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom 1971'de bir sol örgüt tarafından kaçırıldı ve öldürüldü. 1973'te Lübnan'da sosyalist Türk gençlerinin de bulunduğu bir Filistin kampına İsrail askeri operasyon düzenledi. Bu dönemde, Türk ve İsraili yetkililer arasında işbirliği olduğuna dair yeterli kanıt mevcuttur. Benzer bir işbirliği 1982-83'te de kurulacaktır.

1969'dan itibaren Lübnan'da Filistinli varlığı giderek arttı. Filistinli örgütler Lübnan toprakları üzerinden İsrail'e saldırılar düzenlediler. İsrail, bu saldırılara cevaben sıklıkla Lübnan'ı bombaladı ve operasyon düzenledi.

Lübnan'daki Filistinli örgütlerin varlığı, Lübnan Ermeni toplumunu da etkiledi. Türk hedeflerine saldıran Ermeni terör örgütleri ASALA ve JCAG-ARA, 1970'lerde Beyrut'ta kuruldu. İç savaş sürecindeki otorite boşluğu, Ermeni terör örgütlerinin varlığını sürdürmesine imkan sağladı.

Lübnan'daki politik güç, 1946'da yapılan sözlü bir anlaşmaya bağlı olarak düzenlenmişti. Cumhurbaşkanı Hristiyan, başbakanın Sünni ve meclis başkanının Şii olması yine bu sözlü anlaşmanın gereği idi. Mecliste ve kabinede 6'ya 5 kuralı uygulanıyordu, yani 6 sandalye Hristiyanlar'a aitken 5 sandalye Müslümanlarındı. 1946'daki bu düzenleme, o yıllardaki nüfus dağılımına dayanıyordu. Ancak geçen yıllarda bu dağılım Müslümanlar lehine değişmişti. Özellikle Filistinlilerin gelişi, Müslümanları üstün hale getiriyordu. Filistinli örgütler, bunun yanında silahlı güce saahipti. Bu durum Hristiyan elitlerin kendilerini tehdit altında hissetmesine sebep oldu.

Lübnan İç Savaşı'nın 1975'te patlak vermesi, Beyrut'ta Filistinli savaşçılar ile Hristiyanların partilerinden biri olan Ketaib milisleri arasındaki çatışmayla gerçekleşti. İç savaşın ilk döneminde Müslümanlar üstünlük sağladılar. Ancak 1976'da Suriye Lübnan'a askeri müdahale gerçekleştirerek Müslümanların iktidarı almasına engel oldu. Bu dönemden sonra, Lübnan İç Savaşı'nda İsrail ve Suriye etkili oldu. Dönem dönem her iki ülke de Lübnan'a askeri müdahalelerde bulundular. Litani Nehri, her iki ülke arasındaki Lübnan içindeki gayriresmi sınırı oluşturdu.

Lübnan İç Savaşı'nda taraflar ve ittifaklar zamanla değişti. Savaşın ilk safhasında, Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki çatışmalar varken, 1980 sonrasında Filistinliler ile İsrail ve İsrail destekli Hristiyan gruplar arasındaki çatışmalar halini aldı. 1980'lerin ortalarında FKÖ ve Suriye destekli Filistinli örgütler çatıştı, sonrasında da FKÖ ve Şii örgütler arasında çatışmalar yaşandı. Savaşın son iki yılı olan 1990-92 arasında ise Hristiyan örgütler birbiriyle çatıştılar.

Lübnan'da iç savaşın başlamasıyla beraber, Lübnan'daki firmalar güvenlik sebebiyle ülkeyi terketmeye başladılar. Bu dönem Türk siyasetçi ve iş adamlarının söylemlerinde bu firmaların Türkiye'ye çekilmesi vurgusu sıklıkla yer aldı. İlk serbest bölgelerin güney illerinde kurulması bu durumla ilişkilendirilebilir. Ama savaşın ileriki dönemlerinde, bu söylem Türkiye'nin bu konudaki başarısızlığına evrildi. Çünkü firmaların önemli bir kısmı Yunanistan ve GKRY'ni tercih etti. Diğer yandan, Kerkük-Yumurtalık hattının açılması Lübnan'daki istikrarsızlıkla yakından ilgiliydi. Türkiye'nin Lübnan İç Savaşı'ndan ekonomik çıkar elde etmesi Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı sayesinde gerçekleşti.

Lübnan İç Savaşı'ndaki Türk Dış Politikası açısından, iç savaş süreci boyunca istikrarı sağlanan bazı konular mevcuttu. Bunlardan birisi İsrail'in Lübnan

operasyonlarının kınanmasıydı. Hükümetler ve yetkililer değişse de, İsrail'in Lübnan operasyonlarıyla ilgili olarak benzer kınayıcı bir dil kullanıldı. Lübnan'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi ve şiddetin durdurulması çağrısı da sıklıkla yer aldı, devamlılık sağlanan bir diğer konu ise şuydu. Benzer bir şekilde, Filistinlilerin haklarına vurgu da resmi açıklamalarda istikrarlı bir şekilde yer aldı. Hatta, FKÖ temsilcileri çeşitli platformlarda Türkiye aleyhine söylemler kullandıklarında veya Filistinli örgütler-Ermeni terör örgütleri-PKK ilişkileri gündeme geldiğinde bile bu çizgi değişmedi.

Türk Dış Politikası'nın pragmatist çizgisi burada öne çıktı. Çünkü, Orta Doğu Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler kurulması amacına yönelik olarak; bütün olumsuzluklara rağmen FKÖ'yle iyi ilişkiler korundu. Ve bunların yanı sıra, FKÖ'nün Lübnan'da zor zamanlar geçirdiği ve ülkeyi terketmek zorunda kaldığı 1982-83 yıllarında; Türk yetkililer, Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden Ermeni terör örgütleriyle mücadele ederken İsrail'le işbirliği yapabildi.

Genel olarak, Lübnan'daki iç savaşın Türkiye'nin güvenliği açısından olumsuz sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Çünkü; öncelikle Ermeni terör örgütleri, sonrasında da PKK terör örgütü Lübnan'da barınabildi. Bunun Lübnan'da devlet otoritesi eksikliğiyle yakın ilgisi vardı. Ancak Lübnan'da devlet otoritesinin kurulmasının, Türkiye'nin bu güvenlik sorunlarını çözdüğü söylenemez. Çünkü, PKK terör örgütü; 1992'de Lübnan'ı terkederek Kuzey Irak'a, yani başka bir devlet otoritesi eksikliği olan bölgeye yerleşti ve faaliyetlerine orada devam edebildi.

Türkiye'nin Lübnan İç Savaşı'yla ilgili güvenlik sorunlarına 1982 İsrail operasyonu açısından da bakmakta yarar var. 1982'de İsrail'in Lübnan müdahalesi sonucunda FKÖ Lübnan'ı terketmek zorunda kaldı, ancak Ermeni terör örgütlerinin de Lübnan'daki faaliyetleri de sona erdi. Türkiye'nin İsrail'i kınayan açıklamaları dikkate alındığında bu durum dikkat çekicidir. Yani 1982 İsrail operasyonu Türkiye'ye avantaj sağlamıştır.

Lübnan İç Savaşı'ndaki Türk Dış Politikası açısından, 3 farklı dönemden bahsedilebilir. 1975-80 arasındaki dönemde, çok sayıda hükümet değişikliği söz konusuydu. Bu dönem sokaktaki şiddetin arttığı ve 1980 Askeri Darbesi'ne giden yolda önemli siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı dönemdi. Bu bakış açısından, sık değişen koalisyon hükümetlerinin dış politikaya harcayacak kısıtlı enerjisi olduğu bir dönem

olduğu söylenebilir. Ayrıca, bu kısıtlı enerjinin önemli bir kısmı Kıbrıs Sorunu'na harcanmaktadır. Bu dönemde dikkat çeken önemli bir olay olarak, MSP'nin iktidar ortağı olduğunda Lübnan İç Savaşı'na ilgisi göze çarpmaktadır. Necmettin Erbakan'ın Suriye Büyükelçisi'yle görüşerek Lübnan'daki Müslümanların desteklenmesini istemesi ve Esenboğa'daki eylem sonrasında Oğuzhan Asiltürk'ün eylemcilere yakın mesajlar vermesi, bu dönemdeki farklılaşan unsurlardır.

1980-1987 arasındaki dönemde, Lübnan İç Savaşı'na Türk Dış Politikası'nın gündeminde Lübnan'daki örgütler ve güvenlik vardı. 1980-83 arasındaki odak noktası Ermeni terör örgütleriyken, 1984'ten sonra giderek PKK terör örgütü gündem maddesi oldu.

1987-1992 arasında da Lübnan'la ilgili olarak Türk Dış Politikası'nda da güvenlik ön plandaydı, ancak bu sefer daha çok Suriye'yle ikili ilişkiler yoluyla çözülmeye çalışıldı. Körfez Savaşı'nda Suriye ve Türkiye'nin ABD'yle müttefik olarak aynı kampta yer almasının sonucu olarak PKK Bekaa Vadisi'ndeki kampı terketti. Ancak Öcalan Şam'da ikamet etmeye devam etti.

Ermeni terör örgütleri ve PKK terör örgütlerini dikkate aldığımızda; Türk Dış Politikası'ndaki güvenlik vurgusu, Uluslararası İlişkileri açıklayan realist teorilerle uyumludur. Bir ulus devlet olarak Türkiye, Lübnan İç Savaşı merkezli olaylara güvenlik kaygısıyla yaklaşmıştır.

Kenneth Waltz'ın çizdiği teorik çerçeveden²⁸⁴ Lübnan İç Savaşı'ndaki Türk Dış Politikası'na bakacak olursak;

1. FKÖ'yle ilişkilerin tüm olumsuzluklara rağmen iyi seviyede tutulması, Orta Doğu Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler kurulmasıyla yakından ilgiliydi. Bunun da ekonomik çıkarlar sağlanması hedefine yönelik olduğu söylenebilir.
2. Devlet dışı aktörler olan örgütlerle de ilişki kurulabilmişti, FKÖ'yle ilişkiler buna örnekti.
3. FKÖ ve Orta Doğu Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler konusuna, Türkiye'nin petrol açısından dışarı bağımlı olması çerçevesinden de bakılabilir. Bu durum; Waltz'ın öngördüğü, ithal bir maddenin yurt içinde ikame edilememesi durumuyla yakından ilişkilidir.

Araştırma sorularına dönecek olursak, ilk araştırma sorusu olan Lübnan İç

284 Waltz, 1979, a.g.k., s. 94, 95, 105, 142, 153.

Savaşı'ndaki Türk Dış Politikası'nın açıklamasının; güvenlik ve ekonomik faktörlerin etkisinde, çıkarların artırılması olduğu söylenebilir. Ermeni terör örgütlerinin ve PKK terör örgütünün Lübnan'daki faaliyetleri azaltılarak ulusal çıkar artırılmıştır. FKÖ'yle olumlu ilişkiler devam ettirilerek, Orta Doğu Arap ülkeleriyle ekonomik ilişkiler korunmuştur, burada da ulusal çıkar olarak ekonomik çıkar öne çıkmaktadır. Türk Dış Politikası karar vericileri olarak, hükümetin başı olan Başbakan ve Dışişleri Bakanı öne çıkmaktadır.

İkinci araştırma sorusu olarak Türk Dış Politikası'na etki eden faktörlerin açıklanması seçilmişti. Lübnan merkezli güvenlik tehditleri açısından, ulusal kamuoyunun hükümet yetkilileri üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Muhalif parti milletvekillerinin TBMM konuşmaları, bu etkileme süreçlerinin platformları olarak öne çıkmaktadır. Beşinci bölümde incelenen Lübnan İç Savaşı'ndan ekonomik çıkar sağlama söylemleri açısından, Türkiye'deki iş çevrelerinin hükümet yetkilileri üzerinde etkili olduğu ayrıca söylenebilir.

Son araştırma sorusu ise Lübnan İç Savaşı'ndaki Türk Dış Politikası'nın hedefleri üzerinedir. Odak noktasının güvenlik olduğu görülmektedir; bu yönüyle, Lübnan İç Savaşı'ndaki Türk Dış Politikası'nın en önemli hedefinin Lübnan merkezli tehditlerin ortadan kaldırılması olduğu söylenebilir. Bu tehdit değerlendirmesi; 1980'li yılların ortasına kadar Ermeni terör örgütlerini, daha sonrasında ise PKK terör örgütünü merkez almıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

TBMM Tutanak Dergileri

DİE Dış Ticaret Yıllık Raporları

Sürelî Yayınlar

Milliyet

Hürriyet

Cumhuriyet

Günaydın

İkincil Kaynaklar

Aburish, S.K. (1999). *Arafat: From Defender To Dictator*. London: A&C Black.

Akça G. Ve Hülür, K. (2007). *Tanzimattan Cumhuriyete Siyasal ve Hukuksal Yapının Modernleşmesi. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 21.

Alpkaya, G. (1991). *Türkiye Cumhuriyeti, İslam Konferansı Örgütü ve Laiklik*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 46(1).

Arı, T. (2012). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş Ve Diplomasi*. Bursa: MKM Yayıncılık.

Atakul, S. (2012). *The Impact Of Tanzimat Policies On The 19th Century Civil Turmoil In The Vilayet Of Şam And The 1860 Civil War In Lebanon*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. The Department Of Middle East Studies. Ankara, Middle East Technical University.

Atay F. R.(2018). *Zeytindağı*. İstanbul: Pozitif Yayınları.

- Ayhan, V. ve Tür, Ö. (2009). *Lübnan: Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler*. Bursa, Dora Yayınları.
- Becker, J. (2014). *The PLO: The Rise And Fall Of The Palestine Liberation Organization..* Bloomington: Author House.
- Bölükbaşı, S. (1999). *Behind the Turkish-Israeli Alliance : A Turkish view*. Journal of Palestine Studies(1): 21.
- Bruter, M. ve M. Lodge (2013). *Political Science Research Methods in Action*. New York: Springer.
- Bulut, F (1991). *Filistin Rüyası : Anı*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Carr, E. H. (1937). *International Relations Between The Two World Wars 1919-1939*. London: MacMillan.
- Çağrı, E. (1997). *Türk-İsrail İlişkilerinin Dünyü ve Bugününe Kısa Bir Bakış*. Mülkiyeliler Birliğı Dergisi 21(202).
- Çandar, C. (2012). *Mezopotamya Ekspresi Bir Tarih Yolculuğı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiyan, H. Y. (2007). *Manda İdaresİnden Sonra Lübnan Ve Lübnan-Türkiye İlişkileri*. Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Elazığ, Fırat Üniversitesi.
- Dawisha, A. I. (1980). *Syria and the Lebanese Crisis*. London: Springer.
- Demir, Ş. (2011). *The Middle East And Syria Policy Of Turkey From Past To Present; Dünyden Bugüne Türkiye'nin Suriye Ve Ortadoğı Politikası*. Turkish Studies 6(3): 691-713.

- Duman, O. (2014). *Bir Orta-Doğu Buhranı Cebel-i Lübnan Olayları (1860-61)*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 3(5).
- Emrence, C. (2011). *Remapping the Ottoman Middle East: Modernity, Imperial Bureaucracy and Islam*. London: IB Tauris.
- Ferguson, N. (2012). *Empire: How Britain Made The Modern World*. UK:Penguin.
- Feyizoğlu, T. (2011). *Denizler ve Filistin*. İstanbul: ALFA Basım.
- Fromkin, D. (1989). *A Peace To End All Peace*. New York: Henry Holt and Company.
- Hut, D. (2016). *Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği*. Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 1.
- Gaytancıoğlu, K. (2008). *Soğuk savaş sonrası dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerinin Ortadoğu politikasına etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,
- Gazigiray, A. A. (1982). *Ermeni Terörünün Kaynakları*. İstanbul: Gözen Yayınları.
- Hakim, C. (2013). *The Origins of the Lebanese National Idea: 1840–1920*. California: University of California Press.
- Hitti, P. K. (1965). *A Short History Of Lebanon*. London: MacMillan.
- Hourani, A. (1981). *The Emergence Of The Modern Middle East*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Hourani, A. (2005). *A History Of The Arab Peoples*. London: Faber and Faber.

- İnan, A. (2013). *Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-Irak İlişkileri (1973-2011)*. Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz, 5(56).
- Jongerden, J. (2017). *A Spatial Perspective On Political Group Formation In Turkey After The 1971 Coup: The Kurdistan Workers Party Of Turkey (PKK)*. Kurdish Studies 5(2).
- Karakoç, E. (2009). *Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri Ve Terörü : Hinçak Ve Taşnak'tan, Asala Ve JCAG-ARA'ya*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Karpat, K. H. (2004). *Studies On Turkish Politics And Society. Selected Articles And Essays*. Boston, MA : Brill.
- Klotz, A. ve D. Prakash (2008). *Qualitative Methods in International Relations*. Hampshire: Springer.
- Kor, Z. T. (2009). *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan*. İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972). *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 27(02).
- Lenczowski, G. (1995). *Major Pipelines in the Middle East: Problems and Prospects*. Middle East Policy, 3(4).
- Lewis, B. (1995). *The Middle East: A Brief History Of The Last 2,000 Years*. New York: Simon and Schuster.
- MacMillan, M. (2001). *Paris 1919 Six Months That Changed The World*. New York: Random House.

- Mardin, Ş. (1990). *Türkiye'de Toplum Ve Siyaset: Makaleler 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- O'Ballance, E. (1998). *Civil War In Lebanon*. New York: Palgrave MacMillan.
- Firat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2001). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (Ed:Oran, B.). İstanbul: İletişim.
- Owen, R. (1976). *Essays on the Crisis in Lebanon*. London: Ithaca Press.
- Özcan, A. K. (2006). *Turkey's Kurds A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*. London, New York: Routledge.
- Paksoy, S. ve Güllü, M. (2011). *Serbest Bölgeler Üzerine Bir Araştırma*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10(35).
- Petran, T. (1987). *The Struggle Over Lebanon*. New York: Monthly Review Press.
- Rogan, E. (2015). *The Fall of The Ottomans*. New York: Basic Books.
- Sander, O. (2016). *Türk-Amerikan ilişkileri: 1947-1964*. Ankara: İmge Yayınları.
- Sonyel, S. R. (1995). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tepebaşı, M. (2006). *Yaşanmamış Sayılan Anılar*. İstanbul: Seyhan Kitap.
- Traboulsi, F (2007). *A History Of Modern Lebanon*. London: Pluto Press.
- Türkmen, İ. (2010). *The Middle East Policy Of The Republic Of Turkey*. BİLGESAM, Wise Men Board Report.

- Üçışık, S. (1998). *Türkiye'de Serbest Bölgeler*. Marmara Coğrafya Dergisi, (2).
- Viotti, P. R. ve M. V. Kauppi (1999). *International Relations Theory*. Glenview: Pearson.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics Reading*. Boston: Addison-Wesley Publishing Company.
- Weber, M. (2004). *The Vocation Lectures*. Indianapolis: Hackett Publishing.
- Winslow, C. (1996). *Lebanon War And Politics In A Fragmented Society*. London: Routledge.

EKLER

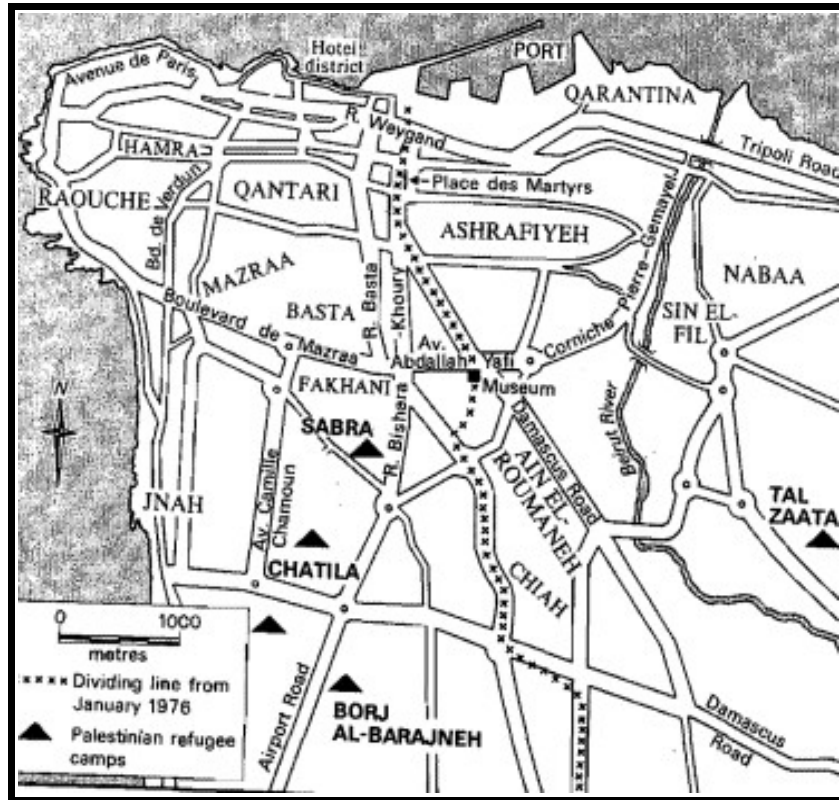
1. Roma döneminde Suriye ve Lübnan (Hitti, 1965, *A Short History Of Lebanon*).

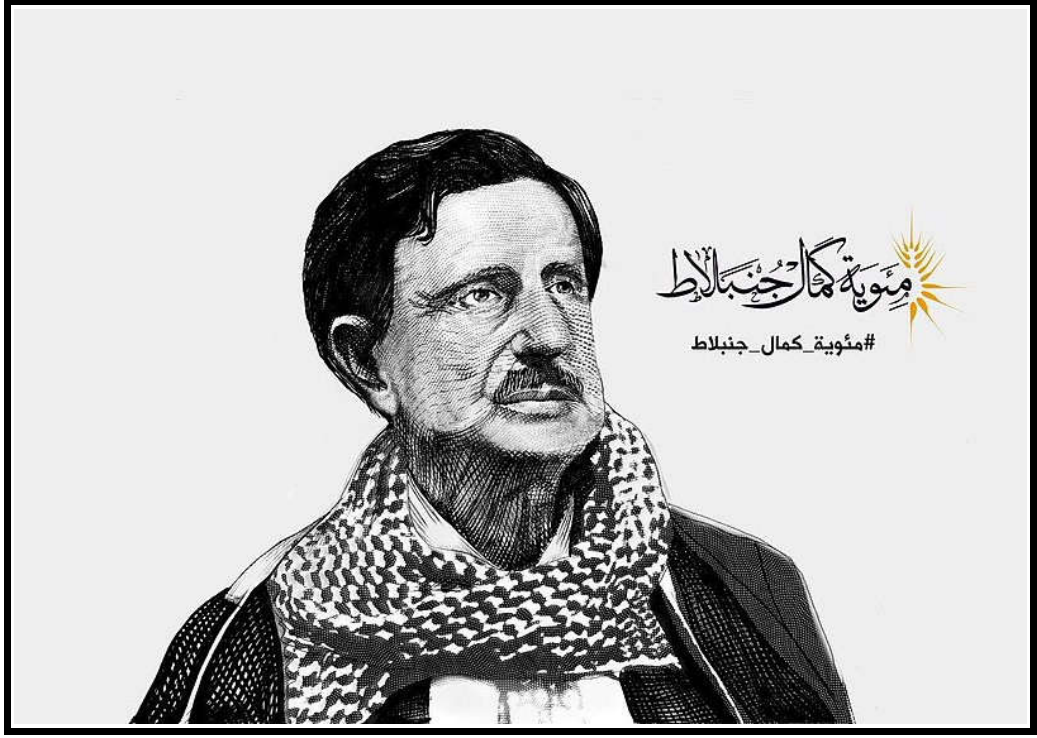
2. Mutasarrıflık döneminde Lübnan ve Lübnan Cumhuriyeti (Traboulsi, 2007, *A History Of Modern Lebanon*).

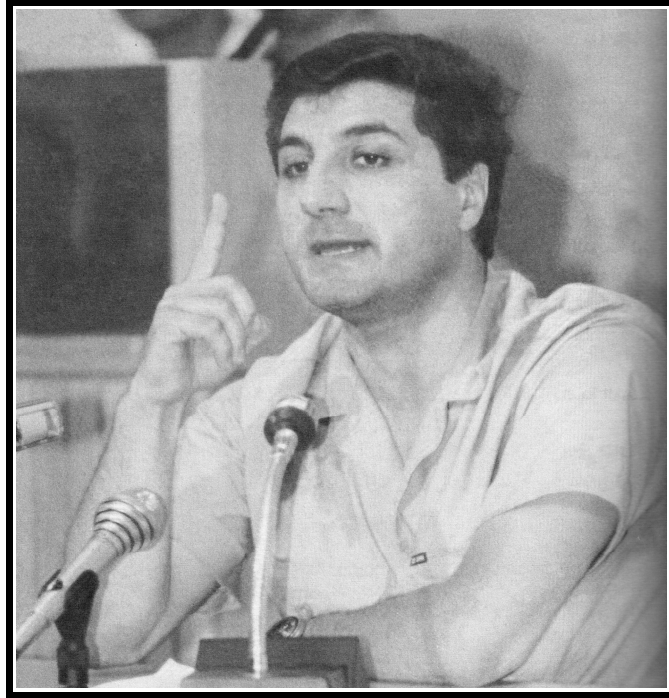
3. Lübnan İç Savaşı Süreci'nde Beyrut (Gilmour, 1983, Lebanon The Fractured Country).

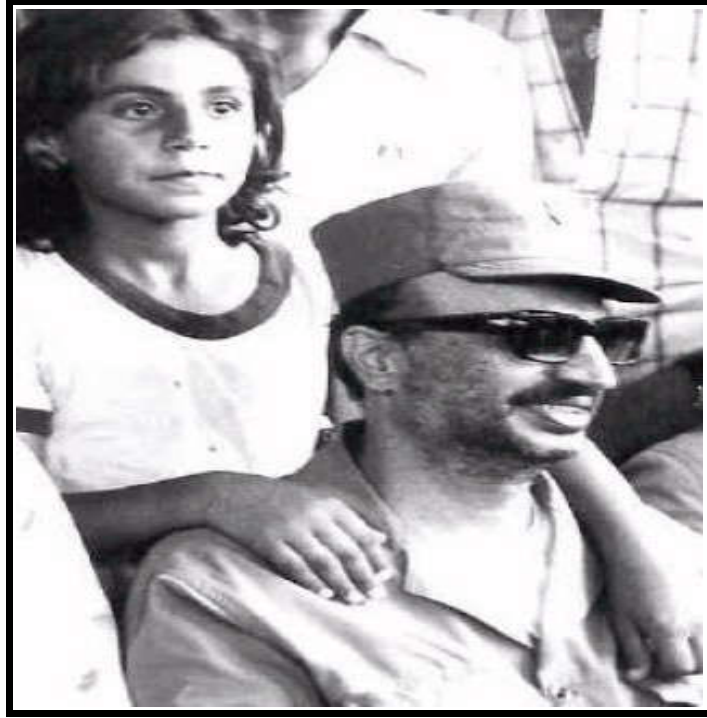
4. Kemal CANBOLAT (1917-1977), İlerlemeci Sosyalist Parti-Dürzi Lideri.

5. Beşir CEMAYEL (1947-1982), Ketaib Partisi-Hristiyan Lideri.

6. Yaser ARAFAT-Ebu Ammar (1929-2004), FKÖ Lideri.

7. Michel AOUN (GEN) (1935-...), Hristiyan Lider.

